ATÂ TERZİBAŞI, KERKÜK ŞAİRLERİ: 1

Hazırlayan: Ayşe ERDOĞAN (TAŞRALI)

Danışman: Doç. Dr. Ali İhsan ÖBEK

Lisansüstü Eğitim, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
Türk Edebiyatı Bilim Dalı için öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

Edirne
Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
2007

ÖN SÖZ

Kültür; tarihî, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddî ve manevî değerlerdir. Kültüre ait değişmeler, cemiyetlerin gelişmesinde en esaslı faktörlerden birisidir.

Kültür değerlerimiz arasında en başta dil gelir. Dil bizim için tabiî bir mirastır. Bu miras sayesinde biz, asırlar boyunca devam eden varlığımızdan ve hayat tecrübelerimizden haberdar oluruz. Kültür varlığımızı, bütün zenginliği ile dil sayesinde öğreniriz. Dilimiz, millî varlığımızın en önemli taşıyıcısıdır. Bizi "ezelden ebede" o taşır.

Türkler, yüzyıllar boyunca gerek göçebe gerekse yerleşik hayatlarında tüm duygularını dil ve edebiyatla en güzel şekilde ifade etmişlerdir.

Türk tarihi ve onun bünyesinde meydana gelen Türk edebiyatının başlangıcı çok eski zamanlara dayanmaktadır. Çok geniş bir sahaya yayılmış olan bir Türk kültürü ve edebiyatı vardır. Bu edebiyatın bir parçasını da Irak'ta yaşayan Türkmenlerin kültürü ve edebiyatı oluşturmaktadır.

Geniş bir sahaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra oluşturulan yeni devletin sınırları çizilirken daha önceden İmparatorluğun egemenliği altında bulunan ülkelerden biri olan Irak, yeni devletin sınırları dışında kalmıştır. Bu nedenledir ki Irak'ta yaşayan Irak Türkmenleri anavatanlarından uzak kalmışlardır. Anavatanlarından ayrı kalan Türkmenler yıllar boyu başta Baas rejimi olmak üzere muhtelif Arap hükümetlerinin çeşitli baskı ve zorlamalarına maruz kalmalarına rağmen öz varlıklarını koruyarak kültür ve edebiyatlarını devam ettirmişlerdir.

Irak Türkmen Türkçesi; Kerkük, Musul, Tuzhurmatı, Telafer, Karatepe, Kifri, Erbil, Altunköprü, Kuştepe, Hanekin ve çevresinde konuşulan bir Türk şivesidir. Kerkük Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki farklar daha çok konuşma dilinde belirginleşmektedir. Kerkük hem tarihsel, toplumsal ve kültürel varlığıyla Türk dünyasının önemli bir yapı taşı hem de Türklerin Araplara açılan kapısıdır.

Kerkük şairleri hakkında yazılmış antoloji özelliği taşıyan bazı eserler mevcuttur. Ancak bunlar arasında en derli toplu olanı Irak Türkmen Türkçesi ile yazılan, Kerkük

şairlerinin tümü hakkında bilgi veren ve külliyat özelliği taşıyan Atâ Terzibaşı'nın Kerkük Şairleri adlı eseridir.

Atâ Terzibaşı eserinde Kerkük'te yaşayan şairlerin hayatlarını, yaşam felsefelerini, milli duygularını, nazım ve nesirden oluşan eserlerini kısacası bu şairlerin edebiyatımıza kattığı değerleri anlatmıştır. Kerkük Şairleri adlı eser, yazarın büyük gayretiyle, araştırma yeteneğiyle meydana getirilmiştir. Yazar kitabı hazırlarken; eski mecmualardan, şairlerin kendi divanlarından, Kerkük'te çıkan eski gazetelerden şairlerin hayatları hakkındaki mevcut bilgilerden faydalanmıştır. Eserinin ön sözünde de belirttiği gibi, bunları yaparken büyük zorluklar çekmiştir.

Çalışmamızda Atâ Terzibaşı'nın Kerkük Şairleri adlı eserinin birinci cildi ele alınmış ve bu cilt, Osmanlıcadan günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Bu eser üzerine yoğunlaşmamızın nedeni, Kerkük şairlerini tanıtmak ve onların eserleri ile ilgili verilen bilgileri aktarmaktır.

Eserin bu cildinde yer alan şairler şunlardır: Nevres, Bedrî, Es'ad, Kâsımî, 'Urfî, Sâfî, Kâbil.

Tez hazırlanırken metnin transkripsiyonu yapılmamıştır. Başka ve daha doğru bir deyişle, müellifin cümlelerinde günümüz Türkiye Türkçesi imlâsı esas alınmıştır. Ancak metnin bilhassa nazım ve iktibas özelliği taşıyan nesir kısımlarında uzatma işaretlerine titizlikle uyulmuştur. Metnin aslında izafet kesreleri (tamlama y'leri) kimi yerlerde harf olarak gösterilmiştir; bunlar klasik okuyuşa göre okunmuştur. Eserin metin, nazım ve nesir kısımlarında yer alan Arapça ve Farsça kısımlar orijinal şekliyle kalmıştır. Eserin şiir ve metin kısımlarında yer yer ciddi yazım hataları bulunmaktadır. Okunuşunda problem gördüğümüz kelimelerin, okunuşunun hemen yanında metindeki orijinal imlâsıyla yazılımı da verilmiştir. Çok bariz yanılgılar tarafımızdan düzeltilerek okunmuş ve bu tashih, gerek görülmesi hâlinde bir dip notu düşülerek açıklığa kavuşturulmuştur. Bu gibi tasarruflarda hazırlayanın kısaltması olarak köşeli parantezde Hzl. Kısaltması kullanılmıştır. Tarafımızca düzeltilemeyen hatalara herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Metinde nazım kısımlarında bulunan eksik mısralar çizgi (-) işareti kullanılarak belirtilmiştir. Metnin aslında bulunan noktalama işaretlerine sadık kalmakla beraber, bazı kelime ve terkiplerin yanlış okunuşunu ve yanlış

anlaşılmasını önlemek için gerekli görülen yerlerde tarafımızca eklenmiş noktalama işaretleri de bulunmaktadır. Eserin şiir kısımlarında ve dip notlarda köşeli parantez içerisinde gösterilen bilgiler tarafımızdan eklenmiştir. Son olarak ifade edeceğimiz bir husus da şudur ki eserde yer alan şiirlerin vezinleri tarafımızca ilgili şiirin üst tarafına konmuştur.

Eski Türk Edebiyatını bana sevdiren, bu alanda gelişmemi sağlayan başta Sayın Hocam Prof. Dr. Süreyya Ali BEYZADEOĞLU'na; bu çalışmamda beni yönlendiren, Türk kültürünü, Kerkük şairlerinin yaşayışlarını, dünya görüşlerini, millî duygularını tanımamı sağlayan, çalışmamız sırasında bilgisini, anlayışını ve yardımseverliğini esirgemeyen Sayın Hocam Doç. Dr. Ali İhsan ÖBEK'e sonsuz teşekkürlerimi ve içten saygılarımı sunarım.

Ayşe ERDOĞAN (TAŞRALI)
Ağustos, 2007

ÖZET

Tezin Adı : Atâ TERZİBAŞI, Kerkük Şairleri 1.

Hazırlayan: Ayşe ERDOĞAN (TAŞRALI)

Çalışmamızda Irak Türkmenlerinin büyük düşünürü ve yazarı Avukat Atâ Terzibaşı'nın Kerkük Şairleri adlı külliyat halindeki eseri esas alınmıştır. Bu eser Kerkük şairlerinin tümü hakkında bilgi vermektedir. Antolojik bir çalışmadır. Yaptığımız bu çalışma; *"Ön Söz", "Giriş", "I. Bölüm", "II. Bölüm", "Sonuç"* ve *"Kaynakça"* kısımlarından oluşmaktadır. Tezimizde Avukat Atâ Terzibaşı'nın Kerkük Şairleri adlı eserinin birinci cildinin Osmanlıcadan günümüz Türkçesine aktarılmasıyla beraber Irak Türkmen edebiyatı hakkında kısaca bilgi verilip, Avukat Atâ Terzibaşı'nın Irak Türkmen edebiyatındaki yeri ve hayatı, sanatı, eserleri anlatılmıştır. Metnin günümüz Türkçesine aktarımı yapıldıktan sonra çalışmanın başından sonuna kadar elde edilen bilgiler ışığında değerlendirme yapılarak bir sonuca varılmıştır. Kaynakça kısmında ise tez için yararlanılan eserlerin künyeleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Atâ Terzibaşı, Kerkük, şair, şiir, antoloji.

ABSTRACT

Thesis name : Atâ TERZIBASI, Poets of Kerkuk 1.

Prepared by : Ayse ERDOGAN (TASRALI)

In the present study, Ata Terzibasi the lawyer who is the great thinker and author of Iraqian Turkmens has been taken as the starting point with his collection of 'Poets of Kerkuk'. This collection gives the details of all Kerkuk Poets.It is a sort of anthology. In our study, it has formed 'Preface', 'Introduction', 'Section.1', 'Section.2', 'Conclusion' and 'Source'. In the thesis Ata Terzibasi the lawyer and his collection Poets of Kerkuk of first issue translated from Ottoman Language to Modern Turkish related with the Literature of Iraqian Turkmen and the importance of Ata Terzibasi the lawyer in this field with his biography, works and value of art. Translating into the Modern Turkish and under the lights of knowledge from the beginning to the end of the collection In the reference part, the names of the books made use of for the thesis were presented.

Key Words :

Ata TERZİBAŞI, Kerkuk, poet, poem, anthology

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ[1]

Bugün Irak'ta 2.5 milyon gibi büyük bir çoğunluk oluşturan Irak Türklerine Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasî bir amaçla Türkmen adı takılmıştır. Bu adlandırmanın amacı Irak'taki Türkmeneli'nde yaşayan Türklerin Anadolu'dan değil Orta Asya'dan göç ederek buraya (Irak'a) yerleşmiş olduklarından hareketle, Irak'ı yurt edinmiş olan Türklerin sözüm ona *Türk* değil *Türkmen* olduklarını vurgulamaktır. Oysa Türkmen diye anılan Irak Türkleri Türkmenistan, Afganistan ve İran Azerbaycan'ında yaşayan topluluklara mensup değillerdir. Irak Türkleri aslında Orta Asya'dan batıya ilk göç eden ve Müslümanlığı benimseyen Oğuzlara mensuptur.

Kerkük şehri Irak Türklerinin kültür, edebiyat ve sanat merkezi bakımından baş şehri sayılır. Irak Türkleri yalnız Kerkük'te değil, Musul'un batısında yer alan ve nüfus bakımından önemli bir yerleşme merkezi olan Telafer'den Bağdat'ın güneybatısına kadar uzanan sahada yaşamaktadırlar. Bu saha üzerinde Musul, Erbil, Altunköprü, Tuzhurmatı, Kifri, Şebek ve Bayat boylarının yaşadığı yöreler gibi il, ilçe, kasaba ve bir çok köy bulunur.

Irak Türkleri, 1936'dan günümüze kadar Türkçe eğitim görmemişlerdir. Türkçe öğrenimi özel olarak kendi kendilerine öğrenip geliştirmiş ve bir sonraki nesle aktarmışlardır. Dillerini, folklorlarını, kültürlerini, gelenek-göreneklerini, tarihlerini, atasözlerini kendi çatıları altında yaşayan halk dilinden ve aile içinde öğrenmişlerdir. Okulların, kütüphânelerin, müzelerin ve hiçbir kültür kurumunun bulunmadığı bir ortamda, iktidara gelen rejimlerin özellikle de Baas Partisi ve Saddam döneminde uyguladığı sansür ve yasaklamalara rağmen, Irak Türkleri dil, edebiyat ve kültürlerini sürdürebilmiş; bunun neticesinde, Türkçe eğitim görmeyen onlarca şair, yazar, araştırmacı, ressam ve müzisyen yetiştirebilmişlerdir.

---

[1] Bu bilgileri şu yazıdan aynen aktarmış bulunmaktayız: Salah NEVRES, "Irak Türkmenleri Dil Kültür ve Edebiyatı", Kardaşlık Dergisi, yıl:7, sayı: 25, Ocak-Mart 2005, s. 54-57. [Hzl.]

Irak Türkmen Edebiyatı

Halk Edebiyatı:

1300 yılı aşkın parlak tarihi ve zengin geçmişi ile devletler ve beylikler kuran Irak Türkmenlerinin meydana getirdikleri halk edebiyatı örnekleri günümüzde de canlılığını korumaktadır. Halkın dünya görüşünü, inanç, gelenek-görenek ve hikmetlerini, Türkmen annelerin ninnilerini, yaktıkları ağıtları ve daha birçok temaları, bütün coşku ve heyecanlarını halk edebiyatı dile getirmektedir. Halk edebiyatı ürünleri halkın yaşadığı olayları, sevinçleri, üzüntüleri, savaş felaketlerini, salgınları, kıtlıkları, başarı ve zaferleri anlatır. Dilden dile aktarılarak, kuşaktan kuşağa geçerek günümüze kadar gelmiştir.

Türkmen halk edebiyatı manzum ve mensur olarak ikiye ayrılır.

Manzum halk edebiyatı ürünleri arasında en dikkat çekeni yedi heceli mani dörtlükleridir. Maniler Türkmen halk edebiyatının alt yapısını oluşturur. Türkülerde de kullanılan en yaygın halk edebiyatı nazım biçimi budur. Bundan başka sekiz ve on bir heceli ürünlerin yanı sıra on dört ve on altı heceli metinlere de rastlanır. Çocuk şarkıları, tekerlemeler, okşamalar, ninniler, çocuk masalları ve bazı fabl hikâyeler çocuk folklor dünyasını oluşturan halk edebiyatı ürünleridir.

Irak Türkmen halk edebiyatının yapı taşı olan hoyrat veya horyat halk şiirinin en güçlü örneğidir. Bu tür yedi heceli, 1., 2. ve 4. dizelerinin kafiyelenmesi ile meydana gelen, çoğu zamân cinaslı mani ve kesik mani dörtlükleridir. Söyleniş bakımından Irak türkmeni ağzında hoyrat, Saba makamı dışında diğer bilinen makamlarda yerli şivede ise Türkmen çenesine özgü uzun havalarla yirmiden fazla değişik şekilde icra edilir.

Hoyratlarda halkın iç dünyasını oluşturan geçmişe olan hasreti, hayal kırıklığını, pişmanlığı, umudu, dileği, arzuları, sevinci, üzüntüleri, özleyişi, bekleyişi, kuşkuları, endişeleri gibi temaları ve bütün yaşam görüşlerini bulmak mümkündür.

Halk edebiyatı ürünleri arasında bilmeceler, atalarsözü, fıkralar, Nasrettin Hoca nükteleri, dualar-beddualar, dilek ve temenni sözleri ilgi çeker.

Mensur halk edebiyatında ise en yaygın örnek matallar (masallar)dır.

Yazılı Edebiyat:

Irak Türkmenleri yüzyıllar boyunca Osmanlılar ile yaşamışlardır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk dünyasından koparılmış ve yeni kurulan Irak Devleti vatandaşı olarak yaşamaya başlamışlardır. Bu durum Türkmenlerin kültür zeminini de sarsmış ve çeşitli türlerdeki edebî ürünlerini etkilemiştir.

Yeni kurulan Irak Devletinde işgalci manda tarafından kontrol altına alınması, Türkçe eğitimin aksaması, Türkmenlerin İstanbul kültür okulundan mahrum kalması edebî ürünlere de etkisini göstermiştir. Bu nedenle Irak Türkmenleri kültürel varlıklarını korumak için çok çaba harcamışlardır. Irak toplumu içinde azınlık durumunda olmalarına rağmen edebî ürünler vermeye devam etmişlerdir. Aynı dönemde, 1950'lerden sonra Türkiye edebî akımlarına ayak uyduran edebiyatçılar da bulunmaktadır. O dönemde eski gelenekten kopmak tepki ile karşılansa da bazı başarılı denemeler beğeni kazanarak Türkmen edebiyatında özellikle şiir alanında sadeleşme ve yenilik hareketi başlamıştır. Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan yeni dönemde yayın hayatına başlayan Beşir gazetesinin yarattığı edebî canlanma, nesir alanında da sadeleşmeyi hızlandırmış, öykü, oyun ve tiyatro eserleri gibi edebî türlere zemin hazırlamıştır.

1960'ta bir saatlik Türkçe yayım yapmaya başlayan Bağdat Türkmen radyosu daha sonra Bağdat'ta kurulan Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın kurduğu Kardaşlık dergisinin yayın hayatına geçmesi Irak Türkmenlerinin Kültür tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kardaşlık dergisinde sadeleşme ve yeni şiir anlayışı yaygınlaşmıştır. Böylece sonraki yıllarda sadeleşme ve yeni edebiyat hareketi gitgide artmış, gelişme sağlamış ve edebî sahada egemen olmuştur. Eski tarz şiir geleneği gitgide azalmış ve 1980'den sonra tamâmen tarihe karışmıştır.

Günümüzde Irak Türkmenlerinin edebî eserlerinde Türk dili ve edebiyatını izleyememekten kaynaklanan bazı başarısızlıklara, bazen de dil aksaklıklarına rastlanmaktadır. Bunun sebebi Irak Türkmenlerinin kendi dilleriyle eğitim ve öğretim görememeleridir. Öte yandan birbiri ardınca uygulanan rejimlerin baskıları sonucu Türkiye'deki neşriyat akışının Irak'a sokulmasına izin verilmemesinden dolayı, yazı dilinde,

Türkiye Türkçe'sini kullanan Türkmen edebiyatçıları bu kültürel kaynaktan mahrum kalmışlardır.

Irak Türkmenleri arasında halk şiiri özellikle de hoyrat alanında yazan halk şairleri ürünlerini konuşma dilinde verdikleri için başarılı olmuşlardır. Türkçe eğitimleri yasak olan Irak Türkmenleri kendi konuşma dilinde yazılan ürünlerden hoşlandıkları için özellikle hoyrat halk edebiyatının simgesi haline gelmiştir.

Çağdaş Edebiyat:

1960'dan sonra, Irak Türkmen edebiyatı şiirin yanı sıra diğer edebî türlerde de gelişme göstermiştir. Beşir gazetesiyle başlayan sadeleşme hareketi Kardaşlık Dergisinin yayın hayatına girmesiyle hız kazanmıştır. Bu dönemde Türkmen edebiyatında araştırma, deneme, fıkra, gezi notları, eleştiri gibi edebî türlerde verilmiş eserler bulunmaktadır.

Irak Türkmenlerinin büyük düşünürü ve yazarı Avukat Atâ Terzibaşı, bazı gazete ve dergilerde makale yazmış, Türkçe gazetelere gönderdiği edebî konulardaki yazılarını değişik Arap dergilerinde Arapça olarak yayınlamıştır. Bunların yanı sıra Kerkük'te bazı dergi ve gazetelerde yazıları yayınlanmaktadır. Atâ Terzibaşı, çeşitli konularda yazdığı yazılarıyla birlikte Türkmen edebiyatı alanında da değerli eserler bırakmıştır. Terzibaşı'nın bu çalışmaları edebiyatımızın bütün yönleri için kaynak sayılmaktadır. Kerkük Hoyratları ve Manileri adlı eseri, bir ata-ana mirası olarak ölümsüzleşmiş; şair ve bestekârlara ilham kaynağı olmuştur. Kerkük Şairleri adlı eseri, Irak Türkmenleri ve Türk dünyasında geniş ilgi görmüştür. Bu eser antolojik bir çalışmadır. Terzibaşı, Kerkük şairlerinin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi vererek, şairlerin nazım ve nesirlerinden örnekler vermiştir. Edebiyat tarihi içerisinde Atâ Terzibaşı'nın yadsınamaz bir yeri vardır.

BÖLÜM I

a. Problem:

Edebiyat eserleri bir milletin yaşayışına, inançlarına, gelenek ve göreneklerine, kültür seviyesine, uluslar arası ilişkilerine ışık tutan çok önemli malzemelerdir. Geniş coğrafyalara yayılmış olan milletimiz gittiği yerlere kültür ve yaşayışını da götürmüştür. Dolayısıyla dilimiz ve edebiyatımıza ait eserlerin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Asırlardır Türklerin yaşadığı bir bölge olan Kerkük ve çevresi de bundan nasibini almış ve kültürümüzün yapı taşlarından biri olarak daima karşımıza çıkmıştır. Oradan bir sürü değerli şair ve yazar yetişmiştir.

Kerkük'te doğup büyüyen ve orada yaşayan şairleri derli toplu olarak antolojik bir şekilde ele alan çalışmalara da rastlanır. Bunların en ciddi olanı ise Ata Terzibaşı tarafından hazırlanan Kerkük Şairleri adlı külliyat halindeki eseridir.

Türk edebiyatının incelenmesi ve karanlık noktalarının aydınlığa kavuşturulması açısından edebî eser veren kişilerin, eserlerinin ve bulundukları coğrafyalarının da iyi bir şekilde bilinerek incelenmesi gerekmektedir.

Unutulmamalıdır ki geçmişini bilmeyen, özümsemeyen bir milletin geleceğine umutla bakmak imkânsızdır. Bu nedenle gelecek nesillerin bu edebiyattan mahrum yetişmeleri düşünülemez. Dolayısıyla Türkiye dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatlarının incelenmesi ve haklarında bilgi sahibi olunması da gerekir. Ata Terzibaşı'nın eseri bu noktadan bakıldığında oldukça önem 'arz eder. Kerkük şairleri hakkında verdiği biyografik bilgiler, onların eserleri ile eserlerinden verdiği örnekler, Türk edebiyatının o bölgedeki nüfuzunu da ortaya koyacaktır. Söz konusu nüfuzu Ata Terzibaşı'nın eserinde daha iyi görebilmek için öncelikle Osmanlıca yazılan eserin Türkiye Türkçesine aktarılması gerekmektedir. Zaten çalışmamızın problemini de bu işlem teşkil etmektedir.

b. Amaç:

Metni Türkiye Türkçesine aktarmak, şairler ve eserler hakkında verilen biyografik bilgileri ortaya çıkarmaktır.

c. Önem:

Türk edebiyatının zengin bir türü olan Türk şiiri, asırlar öncesinden beri süzüle gelen bir zamân diliminde milletimizin çeşitli olaylar karşısındaki tepkilerini, sevinç ve üzüntülerini, sanat ve kültür zevklerini de yansıtır. Türk milletini ortak hazları, zevkleri, kültür ve yaşayışları da şiirin içerisine sinmiştir. Özellikle Kerkük ve civarında yetişen şairlerin çalışmalarını da incelememiz oldukça önemlidir. Yaptığımız bu çalışmanın Türk Edebiyatı alanına katkıda bulunan, yararlı bir çalışma olacağı düşüncesindeyiz. Bu açıdan önem ‘arz eder.

d. Sayıltılar:

Bu çalışmada aşağıdaki sayıtlılardan hareket edilmiştir:

1) Problem kısmında da belirttiğimiz gibi Osmanlıca olarak yazılmış şiirlerin bulunduğu divanlar ya da antolojik eserler edebiyatımızda ve milli kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Aynı zamânda bu tür eserler devrin sosyal ve siyasal gelişmelerinin de etkisiyle şairlerin iç dünyalarında tezahür eden duygu, düşünce ve hayallerin adetâ feneri olan çok değerli eserleridir. Atâ Terzibaşı’nın Kerkük Şairleri adlı eseri de bu kıymetlerden birisidir.
2) Hangi dönemde ve nerede yazılırsa yazılsın Türk şairlerini biyografik açıdan ele alan, onların sanatlarından bahseden ve eserlerinden örnekler veren külliyat ve antolojilerin milli birlik ve bütünlüğümüzü oluşturan kültürümüzün bir parçası oldukları unutulmamalıdır.
3) Edebiyat alanında yapılacak çeşitli inceleme, çalışma ve Türkiye Türkçesine aktarma işlemleri hem edebiyatımız hem de milli kültürümüzün bir parçasının daha aydınlanması açısından mühim bir yere sahiptir. Tezin hazırlanmasında bu durumlar göz önünde bulundurulmuştur.

e. Sınırlılıklar:

Araştırma Atâ Terzibaşı’nın Kerkük Şairleri adlı külliyatının birinci cildinin Türkiye Türkçesine aktarımı ile sınırlandırılmıştır.

f. Tanımlar:

Antoloji: Şairlerin, yazarların, bestecilerin eserlerinden alınmış seçme parçalardan oluşan kitap, seçki, güldeste. (Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük)

Şiir: Edebî değeri olan nazımlı ve kafiyeli söz. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat)

Şair: Şiir söyleyen veya yazan kimse. (Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük)

Gazel: Klasik şark şiirinin en mühim ve en çok kullanılmış olan nazım şeklidir. Araplardan acemlere onlardan da Türklere geçmiştir. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat)

Kaside: On beş beyitten aşağı olmamak, bütün beyitlerin ikinci mısraları en başta bulunan mısra ile kafiyeli bulunmak ve daha çok büyükleri övmek üzere yazılan nazım. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat)

Tarih: "ebced" hesabıyla düşürülen tarih. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat)

Beyit: Aynı vezinde iki mısradan ibaret söz. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat)

Vezin: Nazmın belirli kalıplarından her biri, nazmın ahenginin ölçüsü. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat)

Atasözleri. Atasözleri, eskiden sav, mesel (emsâl), darb-ı mesel (çokluğu durûb-ı emsâl) tabir diye adlandırılan konuşma dilinde ve maznun mensur yazı dilinde yaşayan hikmet dolu, nasihat dolu, eğitici, öğretici özelliklere sahip veciz sözlerdir. (Süreyya A. Beyzâdeoğlu, Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye)

BÖLÜM II

YÖNTEM

a. Araştırma Modeli:

Metin okuma modelindedir.

b. Evren ve Örneklem:

Araştırmada incelemesi yapılmamış bütün eserler genel evrendir. Tümüyle genel evrene ulaşmanın imkansızlığı nedeniyle çalışma evreni Ata Terzibaşı'nın Kerkük Şairleri adlı eserinin birinci cildiyle sınırlandırılmıştır. Yaptığımız ön araştırmalar neticesinde örnek (model) oluşturabilecek eserler şunlardır:

- Onan, N.H. : İzahlı Divan Şiiri Antolojisi, İstanbul: MEB Yayınları
- Kutlu, Ş. : Divan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Pala, İ. : Kronolojik Divan Şiiri Antolojisi, Ankara: Akçağ Yayınları
- Büyük Türk Klasikleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- İnal, İ.M.K. : Son Asır Türk Şiirleri

c. Verilerin Toplanması:

Ata Terzibaşı'nın Kerkük Şairleri adlı eserinin birinci cildi temin edilip, Türkiye Türkçesine aktarılması yapılmıştır. Öte yandan da eserin yazarı hakkında çeşitli kaynaklardan bilgiler toplanmıştır.

I. BÖLÜM

Atâ Terzibaşı
Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Sanatı ve Eserleri

Atâ TERZİBAŞI / Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Sanatı ve Eserleri

Atâ Terzibaşı (Kerkük, 1924 -)

Atâ Terzibaşı, 1924 yılında Kerkük'te doğdu. Sekiz yaşına kadar süren mahalle mektebindeki ilk tahsilinde, Kur'an-ı Kerim'in hatminden sonra Gülistan, Güldeste ve Fuzûli'nin eserlerini okudu. Liseye kadar olan öğrenimini Kerkük'te tamamladı. 1950 yılında Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Daha sonra Kerkük'te serbest olarak avukatlık yapmaya başladı. Bu arada haftalık edebiyat ve kültür gazetesi Beşir'in yazı işleri müdürü olarak çalıştı. 26. sayısından sonra gazetenin kapatılması üzerine Hille'ye sürüldü. Böylece diktatör Abdülkerim Kasım döneminde Irak Türkmenlerinin üzerinde estirilen terör ve baskı hareketlerinden nasibini aldıktan sonra, tekrar Kerkük'te serbest avukatlık mesleğine döndü. Emekli oluncaya kadar bu mesleği sürdürdü.

Araştırma ve incelemelerine genç yaşta başlayan Terzibaşı, ilk yazısını hukuk fakültesinde öğrenci iken Mısır'da çıkan El-Risâle dergisinde yayımladı. 1950'li yıllardan itibaren de folklor alanında derlemeler yapmaya başladı. Özellikle bölgenin folklor ve zengin halk edebiyatı malzemelerinden hoyrat ve mâni dörtlükleri, atasözü ve türküleri sistematik biçimde derleyerek kitaplaştırmaya yöneldi. Bu arada Türk kültürü üzerine çeşitli inceleme ve araştırmalar yaptı. Irak'ta kraliyet döneminde Kerkük'te yayımlanan Kerkük ve Âfak adlı Türkçe gazetelerinde makaleleri yer aldı. Daha sonra yazı işleri müdürlüğünü yaptığı Beşir gazetesinde yazılar yazdı. Ayrıca El-Sakafe El-Ceride, Beyrut'ta çıkan El-Ebîb, yerli Arapça gazeteler ve El-Turas El-Şa'bi dergisi gibi çeşitli periyodiklerde birçok inceleme araştırma yazıları çıktı. Irak Türklerinin kültür tarihinde önemli yere sahip Kardaşlık/El-Ahâ dergisinde sürekli yazılar yer aldı. Türkiye'de ise Türk Yurdu ve Türk Dili dergilerinde yazıları yayımlandı. Irak ve Türkiye'de, Türkoloji ve Folklor gibi konularda yapılan uluslar arası kongre ve sempozyumlarda, Irak Türklerinin kültür, edebiyat ve folklor dünyasını aydınlatan tebliğler sundu.

Terzibaşı, Irak Türkmen edebiyatı alanında 1950'li yıllardan sonra büyük rol oynamış kıymetli bir kültür adamıdır. Kerkük şairleri hakkında altı ciltlik büyük araştırmasının, bugüne kadar üç cildini yayımlayabilmiştir. Bu değerli eserin de tozlu raflardan, yerli yazma eserler ve cönklerden, edebiyat araştırmacılarının kolay kolay ulaşamadıkları yerlerden aldığı birçok şair ve yazarı edebiyat dünyasına tanıtmıştır. Terzibaşı, ilk olarak Irak Türklerinin halk

edebiyatı alanında da ilmi bir metotla çalışarak, yeni yetişen kuşaklara yol gösterici olmuş ve edebi tenkitleri ileride, birçok şair ve yazarı etkilemiştir.

Eserleri:

Şarkı ve Türküler, Bağdat, 1953.
Kerkük Hoyratları ve Mâniler, 3 cilt 1955, 1956 ve 1957 Bağdat, Kerkük.
Kerkük Havaları, Bağdat, 1961.
Kerkük Eskilersözü, Bağdat, 1962.
Kerkük Şairleri, 1. cilt, Bağdat, 1963.
Kerkük Şairleri, 2. cilt, Bağdat, 1968.
Kerkük Şairleri, 3. cilt, Bağdat, 1989.
Arzı Kamber Matalı, Bağdat, 1964/ İstanbul, 1971.
Kerkük Şairleri, 4. cilt, Kerkük, 2000.
Kerkük Şairleri, 5. cilt, Kerkük, 2000.
Kerkük Şairleri, 6. cilt, Kerkük, 2001.
Kerkük Şairleri, 7. cilt, Kerkük, 2001.
Kerkük Şairleri, 8. cilt, Kerkük, 2001.
Kerkük Şairleri, 9. cilt, Kerkük, 2001.
Kerkük'te matbuat tarihi, 2 cilt- Kerkük, 2001.
Kerkük Hoyratları ve Manileri, İstanbul, 1975.
Kerkük Havaları, İstanbul, 1980.
Erbil Şairleri, Kerkük, 2004.
Kerkük'ün Türk Tarihi, Kerkük, 2005.

II. BÖLÜM

Atâ Terzibaşı, Kerkük Şairleri: 1

AVUKAT

‘ATÂ TERZİBAŞI

KERKÜK ŞÂ‘İRLERİ

BİRİNCİ CİLT

BAĞDAT (ZAMAN) BASIMEVİ

1963 (H. 1382)

ÖN SÖZ

Kerkük'te yetişen şairlerin hayat ve eserlerini toplu olarak bir arada görmek imkânsız gibidir. Bu şairlerin basılmış bazı eserlerine de nadir olarak tesadüf edildiğinden, kendilerine ait yazılar pek azdır.

Bu memleketin yetiştirdiği yüzlerce şairden ancak bir kaçının eserleri tab edilebilmiştir ki bu da sahiplerinin memleket haricine çıkmaları veya mensup bulundukları ileri gelen zevatın teşebbüsü veyahut da bir kısım kültür sever kimselerin gayretiyle olmuştur. Geri kalan başka eserlerden birçoğu, kıymetini bilmeyen insanların eline geçmekle ziyaa uğramıştır. Nitekim elimizde bulunan bir takım şiir mecmualarından anladığımıza göre divan sahibi birçok şairlerimizin, bugün ancak birkaç parça manzumelerinden başka eserleri görülmüş değildir..

Bu eski şiir mecmualarının hazırlanması ise, zamânın modasına uyularak vaktiyle sahipleri tarafından sadece şahsi zevkin tatmini hedef tutularak yapılmıştır ki bu yüzden edindiğimiz istifade zor olmuştur.

Irak'ta yetişmiş Türkmen şairler hakkında bilgi veren eserler pek nadirdir. Bu arada birkaç kitaba işaret etmek yerinde olur.

(1) Gülşen-i Şu'arâ veyahud Tezkiretü erbâbü's-safâ: 1002 hicri yılında ölen Bağdâtlı 'Ahdî'nin eseridir. Umumi Türk şairleriyle tercümelerini ve bazı şiirlerini içine almaktadır.. Yazma olan bu eserin bir nüshasını İstanbul Üniversite Kütüphânesi'nde gördüm..

(2) On üçüncü hicri çağının ilk yarısında Irak'ta yaşayan bir kısım şairlerin hayat tercümelerini içine alan ve aslında Türkçe olarak yazıldığı, sonradan Arapçaya çevrildiği bilinen ve müellifi meçhul kalmış bu kitabın biricik yazma nüshası Alusi Zâde Mahmud Şükrü'nün kitaplığında bulunarak Anstans Mâri Keremli tarafından istinsah edilmiş ve 1946 yılında Bağdât'da yayımlanmıştır.. Bu kitabın adının

“Cevâdü’t-tirâd fi ma’rifeti şu’arâi Bagdâd” olduğunu kitabın sonundaki bir fıkradan anlıyoruz ki bu nokta[2] , nasirinin ve birçok Iraklı ilgili yazarların gözünden kaçmıştır.

(3) Kerküklü şair rahmetli Hicri Dede’nin anlattığı *Ravzatü’ş-şu’arâ* adlı bir tezkire kitabının Resul Hâvî’ye ait olduğu yolundaki sözünü burada ihtiyatla kayıt ediyoruz.

(4) Hicrî Dede’nin kendi telifi olan *Riyazü’ş-şu’arâ* adlı bir eseri vardır. Bundan takriben otuz yıl önce yazılmış olan bu tezkirede hatırladığıma göre 150 kadar Kerkük, Erbil ve Kifri şairlerinin hayat tercümeleri pek kısa olarak anlatılmakta, her şairin bir iki parça şiiri de bu arada yer almaktadır. Bu kitabı müellifinin sağlığında görmüştüm. Vasiyeti üzerine, ölümünden sonra, oğlunun büyüyüp, tasarrufuna geçmek üzere başka eserleriyle birlikte ailesi yanında saklı durmaktadır.. Rahmetlinin oğlu yetişip öğretmen tayin edildiği halde, maddi sıkıntı yüzünden söz edilen eseri henüz yayımlayamamıştır.. Bir kaynak diye ondan istifade etmeği de kabul etmeyen oğlu Faik Dede evvelki yıl bu kitabı bana sadece birkaç dakikalık bir zamân için göstermiştir!. Umumi Türk edebiyatında tezkiret’üş-şua’râ kitaplarının sonuncusu sayılabilen bu yerli eserin bir gün önce yayımlanmasını dileriz.

(5) Son yıllarda Tanrı’nın rahmetine kavuşan Hafız Molla Mehmed oğlu Molla Sabir’in de bir kısım Kerkük şairlerini içine alan bir eser bıraktığını bilmekle beraber henüz bunu görmüş değiliz. Rahmetli, yazma kitaplarının Bağdât Methaf (Müze) kitaplığına armağan edilmesini vasiyet ettiği halde Kerkük’e dair yazma kitaplarla kendi eserleri, emekli Yarbay Şakir Sâbir Beğ’in özel kitaplığında durmaktadır. Kerkük şairlerine dair yazdığı kitabını henüz görmediğimizden bu eserin ne değerde olduğunu pek bilemedik.

Böylece kaynak kıtlığı sebebiyledir ki teşebbüsüne giriştiğimiz bu işin başarılması hususunda karşılaştığımız engeller ve katlandığımız zorluklar pek çetin olmuştur.

[2] [4/1] Müellif bu fıkrasında “ هنا و قف بنا جواد الطراد فى معرفة شعراء بغداد ” yani, Bağdât şairlerini öğrenmede birbirini kovalayanların atı burada durmuştur, diyerek kitabın bitmesini tevriye biçiminde ad vermek suretiyle belirtmiştir.

Divanlarına ve şiir mecmualarına rastladığımız bir kısım Kerküklü şairlerin eserlerinden ve ayrıca kendilerine dair yazılan bahislerden az çok istifade ederek bu kitabı çıkarmağa koyulduk..

Ne pahasına olursa olsun elimize geçen yerli yazma ve basılmış divan, şiir mecmuaları, Kerkük'te çıkmış olan dergi ve gazeteleri ve başka yerlerde yayımlanmış, işimize yarayan eserleri yıllarca uğraşarak toplamağa çalıştık ve bunda bir dereceye değin başarı sağlayabildiğimizi söyleyebiliriz..

İleride, Irak'ta Türkmen edebiyatı tarihini hazırlamak ve böylece umumi Türk edebiyatında sönük kalan bir bölümün aydınlanması için ilk adımı atmış bulunuyoruz. Bu sahada başlı bir kaynak vazifesini görecek olan bu kitap, takdir buyrulacağı gibi, büyük bir yorgunluk ve devamlı bir çalışmanın önemsiz bir mahsulüdür.. Bunu söylerken gururlu gösteriş yapma yoluna sapmak istemeyiz, gayemiz, halka hizmet ve bu hususta katlanmış olduğumuz yorgunluğun bir karşılığı olarak sayın okuyucularımızın kitapta bulacakları ufak tefek kusurları bağışlamalarını dilemektir.

Kitabımızda Kerküklü şairlerin hayatlarını elden geldiği kadar bir yana sapmadan geniş bir şekilde anlatmağa ve eserlerinden, şiir ve nesirlerinden örnekler vermeğe çalıştım ki bununla da esere Kerkük'te Türkmen Edebiyatı[3] antolojisi vasfını kazandırmak amacını gütmüş bulunuyorum. Prensip olarak tuttuğumuz yol, orijinal ve doğru kaynaklara dayanarak esaslı bilgiler toplamak, metin ve mevzu harici tahlillere yol açan temayüllerden çekinmektir.

Kitapta klasik şairlere önem verildiği gibi, değerli halk şairlerimizi de unutmadık.. Böylece divan sahibi şairlerden bir gazelini gördüğümüz şairlere kadar Kerkük'te doğmuş veya yetişmiş bütün bildiğimiz eski ve yeni şairleri içine alacak olan bu kitap altı ciltten müteşekkil bulunacaktır.

İkmaline muvaffak olup da memleket kültürünü bu naçiz eserle ufak bir yararlıkta bulundumsa kendimi ebediye bahtiyar sayarım.

---

[3] [6/1] Buna Türk edebiyatı demek daha uygundur. Kerkük şairlerinin bir kısmı Osmanlı Türkçesini, başka bir kısmı da –en çok halk şairleri- Azeri Türkmen Türkçesini kullanmış ve bu şiveler edebiyatımızda birbirine karışmıştır.

Not: Bu cildin baskı işlerini başaran sayı İbrahim Dakuki Beğ'e teşekkür etmeği borç bilirim.

Avukat
Atâ Terzibaşı

1/4/1963 Kerkük

NEVRES

Abdürrezzâk – Kadîm

H 1157 - ?

Kendi elimle yâre kesüb verdiğim kalem
Fetvâ-yı hûn-ı nâ-hakımı yazdı ibtidâ

Nevres

ÖN SÖZ VE KAYNAKLAR: Umumi Türk edebiyatında *Nevres* mahlasını kullanan birkaç şaire rastlanılmakta ise de, en çok Bağdatlı Ali Rıza Paşa'nın mensuplarından *Osman Nevres* ile kitapta ele aldığımız *Abdürrezzak Nevres* bunların tanınmışıdır.

Osman Nevres'ten daha üstün ve başarılı bir şair olarak tanılan Kerküklü Nevres'i, ondan ayırt edebilmek için, eskiden hep *Nevres-i Kadîm* diye anarlardı.

Nevres hakkında edindiğim bilgiler en çok orijinal olarak şairin kendi eserlerine dayanmaktadır ki o, bunların az çoğunda yeri düştükçe hayatının Türkiye'de geçen yanlarını anlatmış bulunmaktadır.

Şair hakkında toplu olarak iyi bir incelemeyi Sayın Ömer Faruk Akün İslam Ansiklopedisi'nin Türkçe basımında yapmıştır. (c[üz] 29, s. 228-231, İstanbul 1962)

Bunlardan başka metin içerisinde gösterilmiş olan eserlerden de yerine göre ufak ölçüde faydalanmışızdır. Bu arada vaktiyle Türkçe *Kerkük* gazetesinde (25/7/1952 tarihli sayı) yayımladığımız ufak bir yazıyı da göz önünde tutmuş bulunuyoruz.

Yeri düşmüşken burada bir teşekkür borcunu ifa etmek gerekmektedir. Şaire ait *Mebâligü'l-Hikem* adlı eserin basılmış nüshasını daha görmemişken bu kitabın baştan ve sondan ikişer sayfasının fotokopisini bize göndermek lütfunda bulunan Ankara Milli Kütüphâne idaresine, ayrıca Kahire Dârü'l-kütüb kitaplığında bulunan bu kitabın yazma bir nüshasının ve şaire ait yazma bir divanın da baştan, ortadan ve sondan ikişer sayfasının mikro filmini alıp göndermek yorgunluğuna katlanan kitaplık idaresine teşekkür etmeği bir vazife sayarım… 1956'da İstanbul Üniversite Kütüphânesi'nde Nevres'in yazma eserlerini incelerken göstermiş oldukları kolaylıklardan ötürü de kitaplığın idarecilerine teşekkür eder, hepsinin ilim severliklerini takdirle anarım…

HAYATI: Nevres'in ailesi ve Kerkük'te geçen hayatı hakkında bilgimiz pek kıttır. Rahmetli edip ve şair Hızır Lütfi Efendi'nin vaktiyle *Kerkük* gazetesinde (15/8/952 tarihli sayı) Bay Şakir Sâbir Zâbit'in henüz yayımlanmamış *Kerkük'te Cami ve Tekkeler* adlı

kitabından naklen Nevres hakkında yazdığı bir yazıda onu 1171'de (!)[4] Kerkük'te Kadı Cami'ni binâ eden ulemâdan 1090 doğumlu (!)[5] Mehmed Gavs Efendi'nin oğlu olduğunu ve 1107 yılında doğduğunu (!)[6] ve kendisinden on yaş küçük kardeşi Abdü'l-kâdir'le birlikte İstanbul'a gittiğini, orada bulundukları yerde çıkan bir yangında Abdü'l-kâdir'in gözleri kör olup geri döndüğünü, Nevres'in ise orada kaldığını ve daha bilmem neleri anlatmaktadır..

Bu iddiaları çürüten karşılıklı bir yazımızın aynı gazetede (22/8/952 tarihli sayı) çıkması üzerine rahmetli Hızır Lütfi, şairin doğum yılını yanlışlıkla 1107 olarak yazdığını, gerçek tarihin ise 1117 olduğunu (!)[7] yazmakla yetinerek iddiasını ispata yarayan bir delil gösterememiştir.

Şurasını belirtmek yerinde olur ki Mehmed Gavs Efendi, camisini 1194 yılında yapmış ve bunu Kerkük Evkaf Müdüriyeti'nde saklı bulunan cumâdilevvel 1194 tarihli vakfiye hücceti ile tespit ettirmiştir.

Nevres'in Kerkük'te doğduğu kesin olarak eserlerinden anlaşılmakta ve bütün yazarlar tarafından da teyid edilmektedir.

Babasının, adının bir rivayete göre Abdu'l-lah[8] , başka bir rivayete göre de[9] Mehmed olduğu söylenmektedir.

Hekimoğlu Ali Paşa'ya intisap etmeden önce şairin, Kerkük'te epey tahsil gördüğü ve burada iken pek kuvvetli bir kaleme malik olduğu, Bağdât'ta bir zata, kalem ve mürekkep isteğiyle yazdığı bir mektubundan ve bu mektuba Bağdât'tan mevkufatı Muhammed Efendi'nin kalemiyle yazılan takdirli cevaptan kolaylıkla anlaşılmaktadır[10] .

Nevres, Ali Paşa'nın şarktaki, serdarlık ve valilik gibi, memuriyetleri esnasında katiplik hizmetine girerek, onun yanında muhtelif yerlerde bulunmuş, Diyarbakır Valisi iken,

---

[4] Metnin orjinalinde vardır. [Hzl.]
[5] Metnin orjinalinde vardır. [Hzl.]
[6] Metnin orjinalinde vardır. [Hzl.]
[7] Metnin orjinalinde vardır. [Hzl.]
[8] [13/1] Bağdâdlı İsmail Paşa, Esmâü'l-Mü'ellifiyn, c. 1, s. 567.
[9] [14/2 (1)] Müstakimzâde, Tuhfe-i Hattâtîn, İstanbul 1328.
[10] [14/1 (2)] Her iki mektubun Müsennâ Hâcı Nuri Sahafın "münşeat-ı azîziye" 1286 İstanbul, adlı kitabında yayımlanmıştır (s. 54-55). Ayrıca Nevres'in mektubunu kitabımızda şairin nesrinden örnekler bahsinde bulacaksınız.

sonra tekrar seraskerliğe getirilen Hekimoğlu'nun maiyetinde 1143 (1731) Tebriz seferine katılmış ve bunu müteakip, Hekimoğlu Ali Paşa'nın ilk sadaretinde, onun Hafız-ı kütübü olarak 1144 yılının zilkâde (mayıs 1732) ortalarında İstanbul'a gitmiştir.[11].

Orada *bir kıta tedrîs-i hümâyûna nâil*[12] yani müderrislik payesine ermiş ve bir aralık (1144 sıralarında) kazasker Hocazâde Abdullah Efendi'ye damat olmuştur[13]. Sonradan *Mevâli-i Devriye*[14] sınıfına girerek 1159 yılında *Bosna* kazısı olduğunu Muhammed Süreyya, Sicil-i Osmanî adlı eserinde yazmakla beraber bu tarihi, Ömer Faruk haklı olarak doğru bulmamaktadır.

Bir aralık *Tokat* kadılık ve naipliğinde, bir müddet de *Filibe* kadılığında bulunduğunu kendi münşeatında geçen çeşitli mektuplarından anlıyoruz.

Çağının büyüklerine dil uzatmak suçuyla 1162'de vazifesinden azl edilerek bir ara *Edirne* ve daha sonra *Girit* adasında *Resmo* kasabasına sürgün edilen şair, burada altı yıl kaldıktan sonra 1168'de *Bursa*'ya gönderilmek üzere İstanbul'a gelebilmiş ve ailesiyle görüşmeğe muvaffak olmuştur. Bursa'ya gönderilmemesi ve İstanbul'da kalabilmesi için, sadr-âzam[15] Ali Paşa *Hekimoğlu* çok uğraşmıştır. Ancak teşebbüsü baş tutmadan önce vefat ettiğinden Nevres de durmadan Bursa'ya gitmiştir. Orada Hâcı Hüseyin Ağa ve Menteşzâde Abdurrahim Efendilerin misafiri olarak kalan şair, *Mebâligü'l-Hikem* adlı Türkçe çevirme kitabının bir kısmını hazırlayabilmiştir.

Nihayet Bursa'da iki yıl dokuz ay sürgün hayatı yaşadıktan sonra tekrar İstanbul'a dönerek ailesi efradına kavuşmuştur.

Bu defa İstanbul'da üç ay boş oturduktan sonra cumâdilevvel 1171'de vezir-âzam Râgıb Mehmet Paşa'nın yardımıyla *Rütbe-i mahrece* terfile *Bilâd-ı Erbaa* ya îsâl etmek şartıyla *Kütahya* kadılığına tayin edilmiştir.

---

[11] [14/2 (3)] Ömer Faruk Akün, İslam Ansiklopedisi, cüz. 92, s. 228 (Tuhfe-i Hattâtîn ve Tebriz Seferi kitaplarından naklen)
[12] [14/3 (4)] Fatin Tezkiresi, Hatimetü'ş-şuarâ, Nevres bahsi.
[13] [14/4 (5)] Ömer Faruk, aynı eser.
[14] [15/5 (1)] Eskiden bir ilmiye rütbesi idi. Müderrislikten daha büyüktür.
[15] [15/1 (2)] Sadrâzam, başbakan, reis-i vüzera demektir.

Adı geçen *Mebâligü'l-Hikem* çevirmesini burada bitiren şair, daha sonra vazifesinden atılarak tekrar İstanbul'a dönmüştür. Burada, kendisine Kazasker Lütfullah Efendi'den intikal eden yalısında hasta olarak günlerini geçirdiğini Müstakimzâde (Tuhfe-i Hattatin, s.678) den naklen Ömer Faruk, adı geçen yazısında kaydetmektedir.

Burada hayatının son yıllarında *Cihângir-şah* tarihinin Türkçe çevirmesini yaptığını öğreniyoruz.

1175 yılında yine büyüklere dil uzatmak suçuyla şair Haşmet'le birlikte İstanbul'dan Bursa şehrine yeniden sürgün edilmiş, oraya ulaştıktan birkaç gün sonra şevval ayının ortasında gözlerini hayata yummuştur.

Mezarı, Bursalı Tahir'in ifadesine göre (Osmanlı Müellifleri, c.2, s.459) orada Pîr Üftâde Cami'nin karşısındaki kabristandadır.

ŞAHSİYETİ, ŞÖHRETİ VE TESİRİ: Çağının büyüklerine yazdığı mektuplarından ve bazı eserlerinde geçen hatıra notlarından anlıyoruz ki Nevres, tanınmış devlet adamlarıyla senli benli alakalar kurmuş ve büyük bir nüfuz sağlamıştır.. Zamânında pek sevilen bir şahsiyet olarak tanınmasına sebep de, onun, kuvvetli bir şair olması kadar değerli bir sanatçı yazar ve olgun bir bilgin olmasıdır.. Henüz genç yaşında iken yazdığı edebî bir mektubundan ve buna, yukarıda da söylediğimiz gibi, mevkufatı Mehmet Efendi inşasıyla verilen cevaptan anlaşıldığına göre[16] Nevres'in daha o çağda büyük münşiler arasında önemli bir yeri vardı.

Türkçe ve Farsçayı çeşitli lehçeleriyle bildiği gibi Arapçayı da mükemmel bir surette bilmektedir. Ayrıca Urdu dilini veya Hintçeyi bilmek ihtimali de vardır. Bunu, Cihângir-şah Tarihi'ni Türkçeye çevirmesinden anlıyoruz[17].

Zamânının yüksek tahsilini yapmış, Mollalık payesini almış olan Nevres, şiir ve nesirlerine bilgi katarak sanat değerini arttırmıştır.

[16] [17/1] Münşeât-ı 'Azîziye, s. 54-55.
[17] [17/2] Kitabımızda Nevres'in eserleri bahsine bakınız.

Eski yazarlardan bazılarının, Nevres'in şiirde kendine mahsus edası olduğunu söylemeleri[18] onun. Yerli Irak şivesinin belirtilerini içine alan başka Iraklı Türkmen şairlerinin eserlerinde olduğu gibi, ister istemez tuttuğu yol ve doymadan kullandığı özel deyiş ve yerli anlamlar dolayısıyladır.

Nevres'in şiirdeki üstünlüğüne Türk Edebiyat tarihçi ve yazarları umumiyetle inanmaktadırlar. Bu arada Ömer Faruk Akün az çok şunları yazmaktadır:

"Nevres, on sekizinci asrın büyük üstatlarının ortadan çekilmiş bulunduğu bir devresinde temayüz etmiş şairlerdendir. Gazellerinde kuvvetli bir şair hüviyeti gösteren Nevres, çok müteessir olduğu gurbet hayatının yaşanmış duygu ve ıztıraplarını şiirinde ifadeye muvaffak olmuş bir şahsiyettir.. Onu kaside ve tarihlerinde de başarılı bir şair olarak görüyoruz.. İmar hareketleri münasebeti ile söylediği tarihler İstanbul'un çeşitli mimari eserlerinin kitabelerini süslemiştir… Kendisine, devrinde Ragıp Paşa, Beliğ, Fıtnat ve daha sonraları İzzet Molla gibi şairler tarafından nazireler yazılmıştır…"[19]

Tanınmış yazar İbrahim Alâeddin Gövsa da Nevres'in, divan şairlerinin âlim ve üstatlarından ve sonraki Nevres'den değerli sayıldığını belirterek nesirde de üstat olduğunu açıklamaktadır.[20]

Osmanlı edip ve şairlerinden Muallim Naci, *Esamî* adlı eserinde Nevres, Osmanlı şairlerinin en muktedirlerinden sayıyor, Osman Nevres'i ise yâda bile getirmiyor.. Yine Osmanlı ediplerinden Mehmet Celal, bir eserinde Kerkük'te Nevres'in, sonra gelen Osman Nevres'den daha başarılı ve bir *şa'ir-i mâder-zâd* olduğunu yazmaktadır.[21] .

Büyük Türk edibi ve şairi Namık Kemal, *Tahrîb-i Harâbât*[22] adlı meşhur eserinde iki Nevres'i karşılaştırarak Kerküklü Nevres'i beğendiğini şu biçimde anlatmaktadır:

---

[18] [17/3] Şemseddin Sâmî, Kâmusü'l-alâm, c. 2, Nevres maddesi. Fatin, Hatmetü'l-şuarâ (Tezkiret Kitabı, s. 419. Vâsıf Tarihi, c. 1, s. 211 ve Sicil-i Osmâni, c. 4.)
[19] [18/1] İslam Ansiklopedisi, Nevres maddesi.
[20] [18/2] Türk Meşhurları Ansiklopedisi, s. 283.
[21] [18/3] Osmanlı Edebiyat-ı Numuneleri, s. 591.
[22] [18/4] Namık Kemal bunda ve *Tahrib-i Harâbât* adlı eserinde Ziya Paşa'nın meşhur *Harâbât* eserini tenkit etmektedir.

“Bîçâre Nevres-i Kadîm’in ne cürümü var idi ki anın namı lisana alınmasın da bile şimdiki Nevres’in Türkî ve Farisi – Teeddüben Lugat-ı müstesna- iki parça müzehrafat ile Harabat’ın ötesi berisi telvis olunsun! Hakke’el-insaf ‘âlem-i tabi’attan Efendimize ihda buyrulmak lazım gelse, divan-ı devletlerine idhali ancak yeni Nevres’in *Sureti* kasidesini mi kabul buyurdunuz, yoksa eski Nevres’in,

Haclegâh-ı Husrev’i bir şeb ki tezyîn etdiler
Hûn-ı Ferhâdı hınâ-yı pâ-yı Şîrîn etdiler
Çıkmadı bir nîm ten kadd-i bülend himmete
Atlas-ı gerdûnı birkaç kerre tahmîn etdiler

Çokdan husûlünü göremem müdde‘âların
Te’sîri kalmamışdır efendi du‘âların

Goncenin gitdi başı araya bir hande ile
Var kıyâs eyle bu gülşende demâdem güleni

tarzında olan eşârını mı?”

Kerküklü Nevres’in sanat değeri Osman Nevres’inkinden üstün olduğu halde Irak Türkmenleri arasında, şiirlerinin basılıp yayımlanmaması sebebiyle, şöhreti büyük olmamıştır ve kendinden sonra gelen Türkmen şairleri üzerinde pek önemli bir tesiri de görülmüş değildir. Buna karşılık Osman Nevresin şiirindeki mûsîkilik ciheti ve divanının yayımlanması dolayısıyla, Irak dolaylarındaki edebî tesiri daha büyük olmuştur..

Nevres’in şairlikten başka hattatlığı da olup, *Hûrde ta’lik* nevinde kendisinden bahsettirecek kadar şöhret de kazandığı belirtilmektedir[23].

ESERLERİ: Nevres, dördü dizme, dördü mensur olmak üzere sekiz eser bırakmıştır. Bunlardan ikisi çevirme, ötekileri telif eserlerdir.

[23] [20/1] Ömer Faruk, Tuhfe-i Hattâtîn’e dayanarak, İslam Ansiklopedisi, adı geçen yazı, c(üz) 92, s. 231, sütun 2.

(1) Divan: Osmanlı şairlerinin divanları biçiminde düzenlenen bu divanın İstanbul Üniversite Kütüphânesi'nde t 159, 1748, 27982, 3303 ve 3414 numaralı kayıtlardaki beş yazma nüshasını gözden geçirmiş bulunuyoruz. Bunlardan 159 numaralı nüsha en eski olanıdır ki şairin ölümünden iki yıl sonra Mehmet bin Ömer el-kadı adlı birinin eliyle 1 recep 1177 yılında yazılmıştır. Kahire *Dârü'l-kütüb* kitaplığında Türkçe yazmalar bölümünde bulunan nüsha, Mehmet Es'ad Yesârî'nin öğrencilerinden İsmail Rüşdi tarafından 1192'de yazılmıştır. İstanbul Ragıb Paşa kitaplığında 309, Es'ad Efendi kitaplığında 2700, Emîrî Efendi kitaplığında 467 numaralarda kayıtlı yazma nüshaları da mevcut ise bunları göremedik.

Nevres'in basılmış divanına ise rastlamak mümkün olmamıştır. Zaten de o divanın henüz basılmamış olduğuna inanmaktayız[24].

(2) Farsça Divan: Kaside, tahmis ve gazellerden kurulmuş olan bu divan, şairin Türkçe Divanı ile birlikte İstanbul Üniversite Kütüphânesi'nde duruyor. *t 1748* ayrıca t 2798 numaralı Türkçe Divan'da geçen Farsça gazel ve kasideler de bir divançe teşkil edecek kadardır.

(3) Gazve-i Bedr: Görmediğimiz bu eserin, Bedir gazasına dair 373 beyitlik bir mesnevi olduğunu ve Üniversite Kütüphânesi t 66 numaradaki divan nüshasının başında bulunduğunu Ömer Faruk adı geçen yazısında kaydetmektedir.[25]

(4) Lügâze Dair: Farsçadır. Üniversite Kütüphânesi'nde duruyor (nüsha 263, s.250).

(5) Münşeat: Bu eser, çeşitli devirlerde Nevres tarafından zamânının büyüklerine yazılan mensur mektupları içine almaktadır. Üniversite Kütüphânesi'nde 1625, 1695, 3389, 5707 numaralarda kayıtlı nüshalarına

---

[24] [20/2] İbrahim Alaeddin Gövsa, Türk Meşhurları'nda (s. 283) Kerküklü Nevres'in divanın[ın] basılmış olduğunu söylemektedir.

[25] [21/2 (1)] İslam Ansiklopedisi, c[üz]. 92, s. 231, sütun 1.

rastladık. Bunlardan 1695 numaralı nüsha en mükemmel olanıdır. Her sayfası 21 satır olmak üzere 71 yaprak (142 sayfa) tutmaktadır.

(6) Mebâligü'l-Hikem: Abdullah Ensari'nin *Ey Derviş* adlı Farsça kitabının Türkçe çevirmesidir. Şair, bu çevirmeyi *Girit* adası sürgününden döndükten sonra üç yıla yakın bir süre kaldığı *Bursa* sürgününde Şeyh Mehmed Said adında bir zatın teşvikiyle yapmağa başlamış, *Kütahya* kadılığı sırasında bitirmiştir. Kitabın adı olan *Mebâligü'l-Hikem* sözü, ebced hesabıyla bitirme tarihini *h 1172* gösterir. Kitap 1302 yılında İstanbul'da Ebu'z-ziya Matbaasında basılmıştır. Bunun bir nüshası Ankara Milli Kütüphânesi'nde, iki yazma nüshası da İstanbul Üniversite Kütüphânesi'nde 2980 ve 3007 numaralarda duruyor. Ayrı bir yazma nüsha da Kahire *Darü'l-kütüb* kitaplığının Türkçe yazmalar bölümünde bulunmaktadır.

(7) Tebriz'in İstirdâdına Dair Risâle: Göremediğimiz bu eser hakkında Ömer Faruk şunları yazmaktadır:

"Nevres bu eserinde Hekimoğlu Ali Paşa'nın maiyetinde iştirak ettiği Tebriz Seferi'ni (1143) ve onun sadrazam olarak İstanbul'a geldiği vakit karşılanışını oldukça sade bir dil ile hikâye eder. Berlin devlet kütüphânesinde bir nüshası bulunduğu bildirilen eserin Esad Efendi kütüphânesindekinden (2252) başka Üniversite Kütüphânesi İbnü'l-emin yazmaları *555*'teki cilt içinde güzel bir nüshası vardır. Risalenin muayyen bir ismi olmayıp ona Esad Efendi Kütüphânesi katalogunda *Tebriziye-i Hekimoğlu Ali Paşa* adı verilmiş, *Esmaü'l-müellifiyn* de *Veka-i Tebriz* denilmiştir."

(8) Târih-i Cihângir-şâh: İstanbul Üniversite Kütüphânesi *t 25449* numarada kayıdlı olan bu kitap, 465 sayfa tutmaktadır. Sultân Mustafa bin Ahmet Hân'ın isteği üzerine –irade-i seniye gereğince- Nevres tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bir hatırat kitabını andıran bu eser, asılda Hindistan şahlarından Celaleddin Mehmet Ekber Şah'ın büyük oğlu cihângir Nureddin Mehmet Selim Şah'ın 1014 yılında *Akra* şehrinde tahta geçişinden sonra kendi gördüğü olaylar, kurmuş olduğu kaide ve kanunlar yine kendisi tarafından tespit edilerek telif olunmuştur. Çevirenin

anlattığına göre nüshaları nadir olan ve eski Farsça ibare ve Çağatay ve Hintçe ıstılahlardan kurulmuş olan bu tarih kitabını[26] kolaylıkla okuyup anlamak isteyen Sultân Mustafa Han'ın arzusunu yerine getirmek üzere bu tarih kitabının Türkçeye çevrilmesi, Şeyhü'l-islam Çelebizâde İsmail Efendi vasıtasıyla Nevres'e bildirmiş olduğundan bu iş tamâmı tamâmına başarılmıştır.. Kitapta geçen birtakım olaylar, şairin zamânına göre, halkın veya hükümetin protestosuna mucib olmamak için çevirmede az çok değişikliğe uğratılmıştır.

ESERLERİNDEN ÖRNEKLER:

Nesrinden Örnekler:

Henüz Kerkük'te bulunduğu bir sırada mürekkeb ve kalem gönderilmek dileğiyle Bağdât'da bulunan bir dostuna yazdığı mektub[27] :

"Güldeste-i sîr-âb-ı bâğ-ı arzûmendi ki perveriş yafte-i sehâb-ı seyyâre bâr-ı çeşm iştiyakdır. Nisar-ı piş-gâh ikbâl ü dest aviz-i şeref-hâne-i iclal kılındıkdan sonra inhakevd-i mahlas-ı dilrubideleri oldur ki haliya nam-ı fercamı sahayif-i defter-i ekalim ü memâlikden sertizi-i hançer-i tegafül u nisyan ile mahkuf u sebike-i nakısü'l-ayarı 'adem-i itibar-ı sekkâ kân ile gayr-ı meskuk olan şehr-i Kerkük'de edevat-ı hasene vü âlât müstehsine isti'amâli metruk olmağa nâ'il olduğumuz medâd-ı nihâdı engibin-i eczâ-yı gayr salihadan mürekkeb ve sâhte vü kalem ve kalemtıraş olduğundan na-mevzun ve ahen-i na-puhte-i kesâfet nümunda perdahte olduğundan nakş-ı kırtas kafür iltebas olan şâhid-i gülçehre-i makâl sahn-ı asmân-ı zuhurda manend-i mihr-i sehab endud-ı jeng-i alud görünmekle dil-i nüvisendeye ne denlü keder ve kelâl îrâs eyledüğü cay-ı şübhe ve makâl değildir. Reşk-i aver-i âfâk ü hal-i çihre-i memâlik-i 'Irâk olan Bağdâd-ı behişt-abad mecma'ı zurefa vü menba'-ı bülega ve fuseha olmağa bu makule eşyanın a'la vü enfesi bulunmak emr-i mukarrar olmağın cenâb-ı 'âlilerinin tecrübe ve imtihanlarına karin olmuş medâd-ı müşküfam-ı meysur-ı meramdan bir

---

[26][23/1] Nevres önsözünde, kitabın hangi dille yazıldığını kesin olarak söylememekle beraber, "ekser-i mevâzi zamânımızda isti'mali metruk ve zebanımızda gayr-ı mesluk ibarat-ı Fürs-i kadimden mürettep, ıstılahat-ı Çağatay ü Hindiyeden mürekkep olmağın" demesi, Urdu dilini andıran özel bir şiveye işaret sayılabilir. Bazı yazarlar bunun sırf Farsça olduğu iddiasındadırlar.

[27][23/2] Hâcı Nuri Sahaf, Münşeat-ı 'azîziye, s. 54.

mikdar ita buyurmaları cânib senakârlarına tehmil men la-yuhsadır. İnşallah Te‘alâ vüsul buldukda kalem-i şikeste rakam-ı muhlisiden çekide olan katerat ‘addedince lisan-ı sıdk u safâ ile cenâb-ı şeriflerine hayr-ı du‘â olunması bi-reb ve riyadır. Baki hemişe gonce-i amal şükufte ve handan bâl.”

Şeyhü’l-islam Çelebizâde Âsım Efendi’ye Bursa’dan yazdığı ‘arz-ı hal[28] :

“Derdimi söylesem cihân tutuşur, demesem cismim içre cân tutuşur. Tîr-endaz-ı sitem-pervaz-ı rüzgârın kemân-ı demini töhmetini senden yarân olan nişâbe-i hâtır-nişân-ı âzârdan bu amâc-gâh-ı tîr-i bârân-ı belâ-yı gurbete isabet eden sehm-i na-güvârın açdığı zahm-ı merhem na-pezir renc ü ‘inâyı yedi seneden beri ne müşkil çerâğ-ı sahib ü kuvvet mürüvvete açdımsa hokka-i bidarvi ‘acz ve kusurun misal hakka-i şu‘bede-baz meydana atub - افسد الدهر لن ىصلح العطار ما mazmununun çehre-i ümidime tapançe-i dest-i rivayetdi. Ve tecerreu‘ zehr-âb gül ü kiraz-ı firâk ile ser-â-pâ-yı eczâ-yı azaya ser-ban-ı derd-i aramsuz-ı iştiyakı ifraz-ı ‘arsa-ı ena vela gayrı etibbâ-yı nabz âşinânın her kangısına ‘arz eyledimse,

Kimi gördük ki murâd âle gamın paye diye
Vay o bi-çare ki ser-derdin etibbaye diye

Âvâzesi sami‘a cânıma yetdi. ‘Âli himmetâ zahm-ı nâ-sur ve derdim imtizâc-ı tebayi‘ edviyeden mehcur idüğü, eğerçi çehre per-dâzân-ı nigâristân-ı nazar ve istidlâl nazarında muhtâc-ı ikâmet-ı birâhin değildir. Lakin,

چنین که ناله زدل جوشد و نفس نونم
عجب هرار گر آتش براوم چو جنار

İbtidâ-yı tard tagarrübümde gâh sâkız ceziresi sengistânında ve gâh Girid kuhüstânında mera‘ı-i iktizâ-yı evzâ‘-yı zamân olan ebnâ-yı vaktin bu mevâliden ma‘ruf bir âdemdir. İnkılâb-ı dulab zamân ile böyle bir çah-ı nâk‘ar yaba düşmüş dest-maye vârân-ı mürüvvetden beri bir gün ilkâ-yı risman-ı ‘inayet ile bunun elin tutar ve dâd-hâhân-ı bab-gâh-ı ülfetden feryadına yeter. Lazıma hazm ü ihtiyât cebr-i şikest-i hâtırında ri‘âyet ve ism-i ihtimamdır deyü tarh etdikleri mecâlis ve muhâfilde idare-i akdâh encam-kâr ve muvâcib

[28][24/1] Münşeat-ı Nevres, Üniversite Kütüphânesi, t 1625.

ikrâm ve ihtirâmda bezl-i mâmelek iktidârîdirler idi ve bu tarîk ile bu idâre-i beyâbân-ı hirmân dahi âvihte-i dâmen-i tecellüd ü nâ-blus olub muhafaza-i neng ü namus ederdim. Birkaç ay, belki birkaç sene bu hâlet-i mecmule üzre güzerân edüb yâr u agyârdan âsâr teveccüh ü cânib-zârı جانبذارى bedidâr olmaga, beyt limünşihi,

یاران بروز یار جهان شوند
چون یار شود زمانه همد مهربان شوند

medlulince serhamle revgerdan ve belki,

از مسك درنده ایمن نی شود هر كونثرست
هر كه بر افتاده گیر وسخت ازسك كمثرست

Müfadından gaflete her birinin dendân-ı feşari-i sitem ü ‘alâmeti pir-âhenim kaba etmişidi ve küşâyiş ser-pençe-i ıztırab ile giribanım guşe-i damânıma yetmişidi.

لقد هنت من المقام و من يقم
طويلا يهن من بعد ما كان مكر ما
و طول مقام الماء فى مستقره
يغير لونا و ريحا و مطعما

Baki lutf ve kerem efendimindir."

Mebâligü'l-Hikem kitabından bir örnek[29] :

"…mahruse-i Bursa'ya nakl-i bisât-ı ârâm olunmak babında ferman-ı ‘âli-sâdır, ancak kar fermayan-ı südde-i ‘ulya taraflarından *havale-i İstanbul'a vüsulda cânib Bursa'ya tahrik sükkan-ı ‘azimet etmeyub, ibtidâ vüsulunüzü tahrir edesüz şayed ki Bursa'ya gitmek iktizâ etmeyüb toğru asitan-ı sa'âdete çehre-say olasız* deyü müte‘addid tahrirat varid olmagla civar-ı darü'l-hilafeye panahade-i vüsul olduğum sâ‘at baruthâneye ve barudhâneden Makrhora[30] dedikleri viraneye çıkub vezir-azam ve şeyhü'l-islam ve bazı tahriratı varid olan ekabir-i devlete niyaznameler yazub gönderdim. Şeyhü'l-islam Mevlana Vassaf Abdullah

[29][26/1] Bu kitabın basılmış nüshası, s. 6-7.
[30][27/2] Makri köy olmalı.

Efendi Hazretleri işaret ve sadr-azam-ı merhum devletlü Ali Paşa Hazretleri dahi mucebince hüküm yazub menşuri yazılmak içün divan kalemine göndermişler.

Binâ-yı bi-bekâ-yı kanun-ı kadimi esası mümtenü'l-indiraz ü şer kavime birkaç mertebe takaddüm eder. Bazı mukarreban-ı saltanat nice mülahaza-i vahiye zımnında *bu husus, yani Resmo'dan Bursa'ya nakl maddesi hatt-ı hümayun-ı şevket-makrun ile olmuş idi. Şimdi İstanbul'a gelmesi dahi hatt-ı hümayun suduruna muhtac mıdır, yine siz alemsiz!* diyerek nazargâh vezir-i azamâ getirmiş, düstur-ı vakur müsarün-ileyh Hazretleri dahı, daire-i devletlerine kadimi nisbet ve tereddüdüm olmağla, töhmet tarafdarı ve iltizamdan ihtiraz edüb, *vekalet-i mutlakamız hasebiyle bu dahı egerçi kafi idi, lakin olsun, hatt çekdirelim, 'arz-ı hali tebdil edüb işaret ettirelim deyüb hükmü alub bir işaret dahı buyursunlar* deyü şeyhü'l-islam efendiye göndermişler."

Tarih-i Cihângir-şah çevirmesinden bir örnek :

Agaz-ı Tercüme

"Bade'l-hamd vü salat bu tarz ile sandalî tiraz-ı ahbar u asar olurlar ki 1013 senesi cumazil uhrasının sekizinci cuma günü tulu-ı âfitâb-ı 'âlem-tabdan bir saat nücumu mürur etdikde Akra şehrinde sa'âdetle taht-ı saltanata cülus etdim ve otuz sekiz yaşında padişah olub derce-i istiklale yetdim.

Zikr-i ahval-i cülus hod pederim Celaleddin Mehmed Ekber Şah tabe serah-ı eyyam-ı saltanat u hengam-ı sathında benim evladımdan Hüsrevi ifrat meyl ve mahabbetden naşı sair biraderlerine takdim ile şeref-mend hilat imtiyaz ve suret-i ta'ahhüd-i vilayet-i 'ahd ile dilir ü ser-firâz etmekle Hüsrev dahı firifte-i gurur-ı civânı ve haddinden sonra Cenâb-ı hümayunumuza nisbet-i selb-i hukuk ubuvvet edüb dilbeste-i taht u tac-ı sultânı olmuşidi. Emr-i saltanatda ri'âyet-i hâtır-ı peder ü ferzend ber-taraf olmağla ol püser-i na-halefin kase-i ser-heva peresti sahbâ-yı sevdâ-yı padşâhı ile tolmuşidi. Vakta ki peder-i pirin mizâc letafet-i imtizacı samt-ı sıhhatten münharif ve âfitâb-ı 'âlem-tab-ı ruhsar-ı tabdarları severan-ı gubar-ı za'af ile münhasif olmağa yüz tutdu. Hekim 'Ali dedikleri mayetehallel olmak zümuyla pirinç ile maşdan mürekkeb bir turfa aş bişürüb merhuma yedirdi. Mideleri za'if olmagla hazm edemeyüb şiddet-i 'illet oldu…"

Şiirinden Örnekler:

mef‘ûlü / mefâ‘îlü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün

\- - .   . - - .   . - - .   - . -

Koydu bu gece sagara bir beste leb şerâb
Ki aldı tamâm ‘âlemi yek-pâre heb şerâb
Hem fakrı hem gamı giderir hem safâ verir
Kimdir nedir ne silsiledendir ‘aceb şerâb
Kâfir kızı dudağın pek sokma sagara
Kim zabt eder içer ise bintü’l-‘ineb
Feryâd u nâlem incidir ihvânı korkarım
Kaldır sebûyu sâki gerekmez bu şeb şerâb
Nevres humârı öldürür insânı subh-dem
Ahşamdan verirse de cüz’i tarab şerâb

*

mef‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün

\- - .   - . - .   . - - .   - . -

Bî-derdim ey felek bana bir gam tedârik et
Bir özge zevk başkaca ‘âlem tedârik et
Bâzâr-ı bâz hast kuruldu iki gözüm
Dök nakd-ı eşk-i hasreti dirhem tedârik et
Ey dil-nişân-ı tîr-i kazâ olmadan sakın
Düş bir tabîb ayağına merhem tedârik et
İskender’i de yakdı bu câm eski câmdır
Sen kendi kendinle yürü ey Cem tedârik et
Neylersin sekt-i dâire-i bezm-i ‘ayşda
Gâhice resm-i halka-i mâtem tedârik et
Dâmân-ı der-meyân olacaksın netîcesi
Nevres miyân-bendi mukaddem tedârik et

*

mef‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün

- - .   - . - .   . - - .   - . -

Ne sabr ne sükûn dil-i dâğdâğı var
‘Âşık ne sevmeden seni cânâ ferâğı var
Ne meyde neş’e var ne nemek var kebâbda
Meclisde korkarım bu gece yad ayâğı var
Şîrîn firâk-ı şerbet-i vasl oldu galba
Gördüm rakîbi dün gece hayli dimâğı var
Ben nice varayım deme bezmine ol şehin
Endîşe-i hicâbı bırak da bayâğı var
Nevres-i haremde dâğ-ı gama yokdur i‘tibâr
Var sen harîm-i deyrde yak çerâğı var

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . -

Câmda bâde-i mukattarı gör
Âb-ı huşk içre âteş-i teri gör
Dile bak pîçütab-ı zülfünden
Tayy-ı zulmet kalan Sikender’i gör
Kendi kendine mâ’il olmuş o şûh
Beni gör putperest kâfiri gör
Şeb-i vasla takaddüm eyledi subh
Tâl‘e bak efendi ahteri gör
Olma dilbeste Nevres ihvâna
Yûsuf’a neyledi birâderi gör

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Haclegâh-ı Hüsrev’i bir şeb ki tezyîn etdiler
Hûn-ı Ferhâd’ı hınâ-yı pâ-yı Şîrîn etdiler

Dağlarla verdiler ârâyiş-i nev-sineme
‘Âfiyet derdin şükür bir pâre teskîn etdiler
Çeşme-i hayvân değildir ‘ârife girdâbdır
Hızrı ol ser-çeşmenin başında tekfîn etdiler
Çıkmadı bir nîm ten kadd-i bülend-i himmete
Atlas-ı gerdunu birkaç kerre tahmîn etdiler
Deyrde tevhid eder zünnar bağlar Ka‘be’de[31]
‘Ârife bu vechle telkîn-i âyîn etdiler
Ebruvâna vesme çekdi hûblar ‘âkıl-ı mebaş
Ey dil-i miskîn yine şemşîr-i müşkîn etdiler
Ben o gün kesdim ümidim Nevres-i âvâreden
Ki esb-i nâzenin o şeh hûn-hârenin zîn etdiler

*

mefâ‘ilün / fe‘ilâtün / mefâ‘ilün / fe‘ilün
. - . -   . . - -   . - . -   . . -
Esîr-i kâkülün oldum çeh-i zekan diyerek
Diyâr-ı gurbete düşdüm vatan vatan diyerek
Dirig çekdi ayağ mey-fürûş-ı tekke-i feyz
Mey muhabbeti hiç var mı bir çeken diyerek
Garîblikde o pîre müşâbih oldum ki
Ağardı didelerim bunu pirehen diyerek
Veliyy-i ni‘mete ‘arz eyle Nevresâ gazelin
Budur efendim elimden benim gelen diyerek

*

mef‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün
- - .   - . - .   . - - .   - . -
Çokdan husûlünü göremem müdde‘âların
Tesîri kalmamışdır efendi du‘âların

[31][31/1] Deyrde tevhid edersüz zünnâr bağlan Ka‘be’de (nüsha).

Bîgâneler i‘ânetine düşdü ihtiyâc
Bir lutfu yok bu kadar âşinâların
Mevc-i hatardan olmadı asâyişe medâr
Tâ yanına oturmuşidim nâ-Hudâların
Ey sâkinân-ı bezm-i vatangâhî yâd edin
Gurbet esîri derd ü belâ mübtelâların
Hâzır olun belâya ey erbâb berg-i niyâz[32]
Çıkdı haddenin âhı göğe bî-nevâların
Muhtâc ola ilahî dilenci kapusuna
Şol kâmrân ki dâdın işitmez gedâların
Etdi kibar-ı lutfu beni haste[-i] melâl
Tesiri bende zıddına düşdü devâların
Sultân-ı lâyezâla niyâz eyle Nevresâ
K’oldur penâhi mîrlerin padişaların

*

mef‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün
 - - .   - . - .   . - - .   - . -
Ne mâle meyl eder ne meye meşrebin gönül
Bilmem nedir felekde senin matlabın gönül
Çerhin siyahkârlığı nâ-be-câ değil
Aslında böyle etmiş eser kevkebin gönül
Fikr ü hayâl-i ‘ârız u zülfüyle ol mehin
Ey vay zâyi‘ olmada rûz u şebin gönül
Taksîr eyleme reh-i sultân-ı subha çık
Etfâl-i âh ile pür iken mektebin gönül
Bî-çâre Nevres’in de biterdi işi eger
Tesîr edeydi zemzeme-i yâ Rab’ın gönül

*

[32] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . -

Bezm-i vahdet şerâbıdır gönlüm
Kendinin hep harâbıdır gönlüm
Kendüden gayrı yok hicâb-ârâdan
Hüsnün mârın nikâbıdır gönlüm
Âteş-i la‘l-i tîr ü gamzenden
Çevrilür şîş kebâbıdır gönlüm
Derd ü hasret temâm mefhumu
Leyli mecnûn kitâbıdır gönlüm
Yok gurûbu velî tulû‘nda yok
Lâ-mekânı âfitâbıdır gönlüm
Şâh-ı mülki gamım velâyetimin
Sadr-ı ‘âli-cenâbıdır gönlüm
Nüsha-i fenn-i ‘aşkdır sînem
Gülşen-i râz bâbıdır gönlüm
Heves eyler behişti kan olası
Bana dûzah ‘azâbıdır gönlüm
Nağmesi kâ’inatı tutmuşdur
Meclis-i gam rübâbıdır gönlüm
Tâc-ı server kibâre dervişe
Bir ayaklar türâbıdır gönlüm
Cismimin cân belâsıdır Nevres
Mülkümün inkılâbıdır gönlüm

*

mef‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün

- - .   - . - .   . - - .   - . -

Bir nâle eyle kim dil-i nâlân işitmesün
Bir dağ yak ki sine-i sûzân işitmesün
Dildâre hâl-i zârını ‘arz eyle şöyle kim

Dest-i niyâza çâk-i giribân işitmesün
Yûsuf misâl[33] kıssa-i düşüneyi unut
Kurbânı olduğum sakın ihvân işitmesün
Yıkdın vilâyet-i dili ey ‘akl el-hazer
‘Aşk almasun haber bunu sultân işitmesün
Laht-ı ciğerden et gam-ı tertîb-i mâhazar
Zinhâra ıztırabını mihmân işitmesün
Devr etdiren piyâleyi cânânedir bu şeb
Allah beklesün bunu devrân işitmesün
Bir nâvek ur derûnuma kim kan çıkarmasun
Dil duymasun sadasını peykân işitmesün
Namus-ı ‘aşka verme halel olma gayra yâr
Nevres meded bu sohbeti cânân işitmesün

*

mef‘ûlü / mefâ‘îlü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün
- - .   . - - .   . - - .   - . -
Gör çeşm-i siyâhın safı müjgân arasında
Seyr et nice olur şirinistân arasında
Mi‘nâ-yı hat-ı püşt-i leb-i dilberi sorma
Bir nüktedir ol cân ile cânân arasında
Ey Yûsuf-ı hüsnüm kerem et açma nikâbın
Bir fitne kopar korkarım ihvân arasında
Sâ’il göricek hışma varırlar otururlar
Bir kâide var şimdi kerimân arasında
‘Uşşâkda nutk etmeğe kudret mi kor ağyâr
İnsan ne desin bir sürü hayvân arasında
Gir cennete de böyle giderse o perî rû
Kimse turamaz hûr ile gılmân arasında
Nevres aranur bir gün olur böyle gazeller
Kayd et ko bulunsun bu da divân arasında

[33] Misâl diye okuduğumuz kelime, nâl نال şeklinde yazılmıştır.[Hzl.]

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Girye-nâk olmuşum o çeşm-i mesti gördüm hâbda
Nergis-i neşküfteye benzer bi‘ayni âbda
Almamışlar bezm-i gâh şem‘e o serkeşteyi
Dün gece pervâne yandı şu‘le-i mehtâbda
Za‘fım artar her nefes aldıkça bilmem netsem âh
Gûyiyâ mevc-i havâyım kulzüm-i sîm-âbda
Kandesin ey Sûzan-ı müjgân-ı cânân kandesin
Çâkler olmakda peydâ sine-i bî-tâbda
Teselliyetten geçen dil bâri şemâtet olmasa
Hiç mürüvvet kalmamışdır Nevresâ ahbâbda

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Cismimi yakdın ser-â-ser dağ dağ etdin beni
Telli kaftân giydürüb bir ay çırâğı etdin beni
Bû-yı hûn-ı mürde bahş eyler gül-i ra‘nâ bana
Tâ bu rütbe ey felek sen bî-dimâğ etdin beni
Bağladın feth-i ‘ukud-ı zülfi cânâ boynuma
Gûyiyâ me’mûr-ı feth-i kara bâğ etdin beni
Dolu sundun gayra amâ Nevres-i bikes gibi
Sâkîyâ hamyâze rîz nim ayâğ etdin beni

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün

. - - -   . - - -   . - - -   . - - -

Gönül bir zülf-i pürçîn sitem mu‘tâda bend oldu

Frengistâna düşdü bir Müselmân-zâde bend oldu
Rehâlık mübtelâlıkla olur yohsa bu gülşende
Nihâl-i serv-i serkeş oldu tâ âzâde bend oldu
Ne bir mevc-i hatar gösterdi ne girdâba yol buldu
Kapandı zevrak-ı dil sâhil-i deryâda bend oldu
Mücerred bâd ile bulmaz nümâ bârân gerek tohma
Hurûş girye yok dil bir kuru feryâda bend oldu
Şu bînâyân-ı kûteh bin ‘asra kaksın anlarsın
Ki envâr-ı basiret dide-i a‘mâda bend oldu
‘Aceb muhtâle-i şehver-küş imiş nev-‘arus dehr
Ki envâr-ı basiret dide-i a‘mâda bend oldu
Ederken ahvân-ı şehr-i Istanbûl’dan vahşet
Gelüb Resmo’da Nevres şimdi bir berbâda bend oldu

*

Terkîb-i Bend

Mefâ‘ilün / fe‘ilâtün / mefâ‘ilün / fe‘ilün
. - . -   . . - -   . - . -   . . -

Şerâbı bana ver sâkiyâ gamım vardır
Serimde derd ü humâr-ı dem-â-dem vardır
Mürüvvet eyle yetiş bir doluyla ol yârım
Şu gurbet elde ne yârım ne hem-demim vardır
Helâk-ı şive-i nâ-sâz-ı gurbetim sâkî
Ayak-daş ol bana lutf eyle mâtemim vardır
Götüremez deme ratl-ı girân sun ey sâkî
Yanımda gam gibi kuvvetli âdemim vardır
Ne derdi saklayacak vardır [ne] istidâd
Ne keşf-i râz edecek bunda mahremim vardır
Cerîh-i rişte-i leb-teşnegi hicrânım
Ne bir tabîb-i muvâfık ne merhemim vardır

Dirig pâjede-i çend gurbet oldum ben
Esir-i silsile-i renc-i gurbet oldum ben

Gözümde neşve-i reng-i şerâb-ı gûnâ gûn
Gönülde âteş-i sevdâ sırrımda dâğ-ı cünûn
Vatan vatan der iken gurbet ellere saldı
Siyâh kâse-i gerdûn u tâl'i-i varûn
Ne baht imiş şu benim baht-ı nâ-be-sâmânım
Ki hâl-i râzımı gitdikçe etdi diğer-gûn
Beni gül-bister iken mübtelâ-yı hâr etdi
Bu dâr-ı mihnet-i gurbetde kıldı zâr u zebûn
Dimâğım eyledi şûrâb-ı hicriyle muhtell
Derûnum eyledi zehr-âb-ı derd ile mahzûn
Ayırdı göz göre cânân eden o kör olası
Nice kan ağlamasun söyle dide-i pür-hûn
Kalır [mı] serde bu sevdâ biraz zamân pîşin
Mükerrer etse gerekdir hikâyat-ı mecnûn

Ne kanlar ağlayacak dâye-i zamân ile
Tahammül eyle gönül girmesün ko yâr ele

Ne müşkil imiş ilâhi vatandan ayrılmak
Ne imiş anladım ervâh-ı tenden ayrılmak
Cezândır çeke ey 'andelib dil ki sana
Ne lâzım idi o gül-pirehenden ayrılmak
Hayâtı neyleyim mihnet-i cüdâyı ile
Sitem değil mi hezâra çemenden ayrılmak
'Aceb müyesser olur mu ki oynayub gülerek
Gidüb nigâra şu beytü'l-hazenden ayrılmak
Bu öldürür beni kim nâmede idüb ihâm
Lisân-ı hâl ile der imi benden ayrılmak
Bu ayrılık beni mahsûr ederse böyle n'ola
Görünse revhada burc-ı bedenden ayrılmak

Gönül safâya erer mi ‘aceb mihen diyerek
Şu gurbet elde kalur mu vatan vatan diyerek

Kanı o dem ki enîs-i firâş-ı vuslat idim
O mâh-rûy ile hem hâbe-i ferâgat idim
Kanı o dem ki şerâb-ı visâli nûş ederek
Sezâ-yı ‘atıfet-i sâkî-yi muhabbet idim
Kanı o dem ki Sitanbul’un ahuvânı ile
Refik-i bâde vü hem-dest-i deşt-i ülfet idim
Ziyâde çekmiş idim gurbetin gamın evvel
Lisân[a] almağa gurbet elini hasret idim
Henüz bulmuş idim künc-i rahat-ı vatanı
Henüz reste-i dâm-ı belâ-yı gurbet idim
Henüz bulmuş idim ‘illet-i firâka devâ
Ki âşinâ-yı tabîb-i lebib-i sıhhat idim
Henüz gelmiş idim tengnâ-yı gurbetden
Henüz ru-be-reh-i vâdî-yi ikâmet idim

Dil-i felek-zede mi âh bî-şekîb etdi
Kaza yetişdi yine der-‘akab garîb etdi

Diyâr-ı gurbete çıkdım çıkalı sultânım
Kederden olmadı asûde kalb-i virânım
Gece sabaha dek âfâkı nilgun eyler
Lehîb-i nâire-i âh-âteş-i efşânım
Hayâl-i ‘ârızın ile eder beni gark-âb
Hurûş-ı dem-be-dem-i eşk-i çeşm-i giryânım
Misâl-i halka[-ı] der kaldı gözlerim yolda
Peyâm-ı sıhhatine muntazır olub cânım
Ne hâl-i zârımı sordun ne gönlümü aldın
Seninle böyle mi olmuşdu ‘ahd ü peymânım
Revâ mıdır olasın hande-rîz-i hoş hâli
Hırâş-ı cân ile sad-çâk ola giribânım

Sezâ mı sen olasın hande-rîz hoş hâli
Ben âh vâh ile nâlân olam benim cânım

‘Aceb mürüvveti yok dilrübâ imişsin sen
A sevdiğim hele pek bî-vefâ imişsin sen

Kâşın gibi belimi bükdü şiddet-i hicrân
Gözün gibi beni dil-haste etdi devr-i zamân
Dağıtdı aklımı zülfün gibi perişânlık
Uçurdu rahatımı fikrin ey şeh-i hûbân
Benim bu hâlime billâh dağlar ağlar
Değil felekde melek yerde fırka[-i] insân
Yanında zerre kadar hiç rağbetim yok imiş
A bî-vefâ bunu bildim eyledim iz‘ân
Ne nâme yazdın u ne bir peyâm gönderdin
Netice etmedin icrâ-yı hak ni‘met ü nân
Bizim de hiç demedin bir garîbimiz vardır
‘Aceb ne yapdı ne işler o haste[-i] hicrân
O bî-vefâ değil o mehlikâ ana seni
Hemân tahammül edip cevre yan a gönlüm yan

Hudâ-yı ‘âlemiyân merhamet edüb elbet
Olur o gün ki temâm ola müddet-i gurbet

İlâhi tâbekey etsin bu âh-ı âteş-bâr
Sürûş-ı ‘âlem-i bâlâyı cândan bî-zâr
İlâhi tâbekey eyyâma devr-i nâ-hem-vâr
İlâhi tâbekey âzâr-ı çerh-i bed-girdâr
İlâhi bârika-i âh-ı subh-gâh[34] hakı
Be-sûz-ı sine-i cân-gâh-ı ‘âşık-ı bî-mâr
Bedel-nişini-i âvâz-ı mehveşân yâ Rab
Bedel hırâş-ı feryâd-ı ‘âşıkân-ı nizâr

[34] Sub-gâh okuduğumuz kelime subhkâr صبحكار şeklinde yazılmıştır. [Hzl.]

Be-ibtilâ-yı Züleyhâ be-‘işve-i Yûsuf
Be-eşk-i girye-i hûnin pîr-i sine-figâr
Be-nâz-ı mahmil-i Leyla be-nâle-i Mecnûn
Be-iştihâr muhabbet be-ta‘ne-i ağyâr
Garîb Nevres’i vâreste eyle gurbetden
Koma o bîkes[i] bend-i firâkda nâçâr

Yetişdir ol mehe bir gün mukaddem ol zârı
Yetişmesün yetişür çerha nâle vü zârı

*

Müfredât

Mef ‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün
- - . - . - . . - - . - . -
Kendi elümle yâre kesüb verdüğüm kalem
Fetvâ-yı hûn-ı nâ-hakımı yazdı ibtidâ

*

Mef‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün
- - . -. - . . - - . - . -
Gördüm çemende gül diker ol şûh-ı gonce-fem
Min ba‘d bâğbân sana hep gül, diken bana

*

Mefâ‘ilün / fe‘ilâtün / mefâ‘ilün / fe‘ilün
. - . - . . - - . - . - . . -
Ciğer harâret-i gamla yanâr sirişkim akar
Buyur iki gözüm âmâdedir şarâb u kebâb

*

Mef‘ûlü / mefâ ‘îlü / mefâ‘îlü / fa‘ûlün

- - .   . - - .   . - - .   . - -

Tûtî ise de kor kafese şîve-i gerdûn

Ehl-i sühana turfe belâdır bu fasâhat

*

Mefâ‘ilün / fe‘ilâtün / mefâ‘ilün / fe‘ilün

. - . -   . . - -   . - . -   . . -

Sebeb bilinmedi gitdi bu şûrîşe Nevres

Ne dost belli, ne düşmân garîb ma‘rekedir [bu]

*

Fe‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fe‘ilâtün / fâ‘ilün

. .- -   - . - -   . . - -   - . -

Nev-‘arûs-ı dehr boş turmaz bu mâtem-hânede

Yine bir nâ-ehli elbetde bulur dâmâd eder

*

Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün

. - - -   . - - -   . - - -   . - - -

Lebinden bûse hükm etdin ‘izârından buyurdun men

Nedir kasdın efendi emr-i gâib nehî hâzırdan

*

Farsça şiirinden bir örnek

شنیدم چند حرفی از لب لعلت عتاب اما

کشیدم این شراب تلخ راکشتم کباب اما

بسنك سرمه افکندی بنای نازدر حشمت
اساس خانه بخت مرا کردی خراب اما
وفا کردم طلب از وعد بی بنیاد خود کامان
بمعنی آب حیوان جستم از جوی سراب اما
بروز میننوان از دیر رفتن تادر کعبه
بره بحریست آتشخیز مینای شراب
شمارم این غزل نورس بود شایستهٔ رغبت
نمیگر درجواب راغب عالیجناب اما

BEDRÎ

Mustafa-

H 1156 – H 1236

Gelür tâbut-ı bedrîden sadâ-yı na‘re-i yâ hû
Diler medfen tarîk-i Tâze Hurmatı musallâyı

Bedrî

KAYNAKLAR: Bedrî hakkında topladığımız bilgiler, esaslı olarak şu üç kaynağa dayanmaktadır:

(1) Müellifi ve mütercimi belli olmayan bir tezkiretü'ş-şu'ara kitabı: *Bağdât Şairleri* adı verilen bu eser, 13. hicri çağının ilk yarısında Irak'ta yaşamış bir kısım şairlerin kısaca hayat tercümelerini içine almaktadır.. Kitabımızın önsözünde bibliyografik vasfını yazdığımız bu tezkiretü'ş-şuarada şair Bedrî'ye dâir verilen birkaç satırlık bilgi bizce çok önemli sayılır.

(2) Şairin eserleri: Bu kitaplar yazma olarak özel kitaplığımızda duruyor. Umumî vasıflarını, *Bedrî'nin Eserleri* bahsinde anlatmışızdır.

(3) Yerli toplama şiir mecmuaları ,*yazma cönkler*: Bunlarda, şairin elimizdeki divanında bulunmayan şiirleri yer tutmaktadır ki bu şiirlerin – anlatacağımız gibi- Bedrî'nin başka bir divanından alınmış olduğu düşünülmektedir.

HAYATI: On ikinci hicri çağının son ve on üçüncü çağın ilk yarısında Kerkük'te yaşamış uzun ömürlü bir şairdir. Babası, Ali Efendi adında bir zat olup, o da Kerküklüdür.

Kendisinin adı *Mustafa*, şiirde mahlası ise *Bedrî* dir. Bir eserinde *Bedrullahveddin Bedrî* ve *Bedreddin* adları geçtiğinden herhalde adının *Mustafa Bedreddin* terkipli olduğu ve bunlardan *Bedrî*yi mahlas edindiği anlaşılıyor. Yerli toplama şiir mecmualarında ise *Ebu Bekirzâde Mustafa Bedrî* diye tanıtılmaktadır. Herhalde *Ebu Bekir* babasının lakabı veyahut da dedesinin adıdır.

Bağdat Şairleri müellifi, 1231 de kendisiyle Kerkük'te görüştüğünü, uzun boylu ve perîşân *harâbâtı* bir hâli olduğunu, vaktini çokluk kahvede oturmakla geçirdiğini yazmakta, Arapça ilimlerde bilgili[35], Farsça edebiyatında da kalem sahibi meşhur bir şair olduğunu ve üç divânı bulunduğunu sözlerine eklemektedir.

---

[35][46/1] Divanında yer yer Arapça beyit ve kanatlar göze çarpmaktadır.

1236 yılında seksen yaşında vefat ettiğini de söyleyen yazar, böylece şairin 1156 yılında doğduğunu belirtmiş olmaktadır.

Yerli toplama yazma şiir mecmualarında *Ebu Bekirzâde Mustafa Bedrî* kaydıyla geçen şiirlerin, elimizdeki yazma divanında bulunmayışı, bu şiirlerin, şairin öteki divanlarından alınmış olduğu düşüncesini uyandırmaktadır[36].

Eserlerinin hep olgunluk bir devre geldiği on üçüncü çağın son yıllarında yazılmış olması bakımından, Bağdat valisine sunulan kaside ve bir gazelin,

‘Aşk bâzılığında Bedrî şöhre-i âfâk olub
Hâline tahsîn edüb ‘allâme-i ehl-i ‘Irâk

olan son beytinde ve gazellerinin en sonuncusunun,

Gelür tabut-ı Bedrî’den sadâ-yı na‘re-i yâ hû
Diler medfen tarîk-i Taze Hurmatı musallâyı[37]

olan son beytinden, şiirdeki üslup, şive ve kullandığı yerli deyiş ve sözcükler[38] bakımından, elimizde divanı bulunan bu şairin Kerküklü Mustafa Bedrî’den başka bir kimse olduğu düşünülemez.

Bir şiirinden anladığımıza göre de şair, bir aralık Kerkük’ten ırak kalmıştır.

ESERLERİ: Bu gün yazma bir mecmua halinde Bedrî’nin elimizde duran eserleri şunlardır:

---

[36][46/2] Elimizdeki divanda haşiyede geçen bir gazel matlaı, yazma mecmualarda öteki beyitleriyle birlikte bir bütün gazel halinde geçmektedir.
[37][47/1] Taze Hurmatı, Kerkük’te bağlı meşhur bir Türkmen kasabasıdır. Musallâ ise, Kerkük’te büyük mezarlığa verilen addır. Eski Taze Hurmatı yolu buradan geçerdi. Şimdi de terk edilmiş bir yol vardır.
[38][47/2] il (yıl), igirmi (yigirmi), he (sadece), kesseler (keserlerse), güldürmeg (güldürmek), olubsun (olmuşsun) … gibi.

(1) Dîvân: 168 sayfadan müteşekkil biricik nüshanın son yaprağı ile ortasından birkaç yaprağın eksik olduğu göz önünde tutulursa eserin 180 sayfadan ibaret olduğu anlaşılır..

Her sayfası ortalama 13-14 beyitten müteşekkil olan bu divan, eski tertip üzere düzenlenmiş, harf sırasıyla gazeller, terci-i bend, müseddes, muhammes, rubâi ve kasidelerden kurulmuştur..

1203 hicride vefat eden Sultân Hamit için yazdığı bir kasidesinden ve öteki eserlerinin sonlarında *1190* ve *1196* tarihlerine rastlanıldığından bu divanın da yine bu sıralarda ikmal edildiği anlaşılmaktadır.

(2) Edebî Risâle: İlk yaprağının eksikliği yüzünden adını bilmediğimiz bu enteresan mensur eser, on dokuz bab üzerine düzenlenmiştir. Bunda, şiirde geçen *mûy, cebîn, ebrû, çeşm, müjgân, rûcemâl, hatt, hâl, leb-i lal, dendân, dehân, zenehdân, gerdan, sîm-ber, sâid, engüşt, kadd, miyân, sâk* ıstılahlarının edebî benzerleri, vasıflarıyla birlikte verilen şiir örnekleriyle açıklanmıştır. 1190 yılında yazıldığı belirtilen bu eserden bir bahsi, biraz aşağıda, kitabımıza almış buluyoruz.

(3) ‘Aşk Risâlesi: *Risâletün fi bahsi’l-‘aşk ve ahvâl il-muhtelifât* veyahut *beyân-ı ‘aşk u muhabbet ve meratib-i hâlât* diye adlandırdığı bu küçük mensur eserinde şair, mecazi ‘aşktan bahsetmektedir. Bu kitabın 1196 yılında yazıldığı son sayfasında belirtilmiştir.

(4) Mirâc-ı Nebî: yüz beyitlik bir manzumedir. Hâşiyesinde de dört beytin ilave edildiği görülmektedir. Eser, adından da anlaşılacağı gibi, peygamber efendimizin göğe, Tanrı katına varmasına dairdir.

ŞİİRİ: Bedrî, Kerkük’ün meşhur olmayan şairleri arasında olup, şiiri pek kuvvetli değildir. ‘Aşk Risalesi’nde yazdığı bir hatırasında, mecazi ‘aşka tutulduğunu anlatarak şiirlerinde mecazi ‘aşkı tasvir etmeğe çalışmışsa da bunu pek başaramamıştır.

Şiirlerinde eski şairlerin şiirinden birçok mazmunlar iktibas ettiği açıkça görülmektedir. Büyük şair Fuzuli'nin tesiri altında kaldığı ama onu taklit etme sahasında bile muvaffâk olamadığı anlaşılmaktadır.

Şeb-i 'ıyd-ı ramâzan geldi olub şâd-nişân
Gitdi hammama seher vaktinde mahbûb-ı zamân

başlıklı gazeli[39], Fuzuli'nin,

Kıldı ol serv-i seher-nâz ile hammama hırâm
Şem'-i ruhsârı ile oldu münevver hamâm

başlıklı gazelinin tıpkı bozma bir suretidir.

Bedrî'nin şiirlerinde, yukarıda da söylediğimiz gibi yerli Türkmen şivesinin belirtileri açık bir şekilde göze çarpmaktadır, bunu, söz, deyiş, eda ve kural bakımından kesin olarak anlıyoruz..

Divanındaki şiirleriyle yazma mecmualardaki şiirler arasında bir ayrılık gözükmektedir. Hatta bu ayrılık hususu, insanda bazı ister istemez, Bedrî mahlaslı Kerküklü iki şairin bulunduğu düşüncesini de uyandırıyor! Divandaki şiirlerin tumturaklı, Farsça terkip ve ıstılahlarla dolu olmasına karşılık yazma mecmualardaki şiirler, sade ve cazip görülmektedir.. Acaba seksen yıl gibi uzun bir süre yaşamış olan şairimizin edebî hayatında bir değişiklik mi olmuştur? Divanını 1190 – 1200 sıralarında ikmal ettiğine göre, bu tarihten sonra yaşadığı hayatının ikinci devresinde üslubunu sadeleştirerek, öteki divanlarını yeni üslupla yazdığı hususi de pek bilinmemektedir. Her halde ileride bulunacak kaynakların ışığı altında bu olayların aydınlanacağı muhakkaktır. Şimdilik biz bildiklerimizi tespit ettik ve şiirinin her iki çeşidinden de bol örnekler verdik.

[39][49/1] Bu gazeli kitabımızda bulacaksınız.

NESRİNDEN ÖRNEKLER: Bahsi geçen edebî risalesinden bir parça:

El- babü's-sâdis- Der Sıfat-ı Cemâl

'Arab lisanında sekiz lugat yüze söylerler şöyle ki beyan olur gurre, manzar, Tal'at, 'izar, 'ârız, hadd vech ü cemal. Ve dahı *vech* üç nev üzre mevsufdur, evvel budur ki *semer* okurlar ve der lafz ibhâmı var *beyt* :

Bâb-ı cennet açılur gösteresin didârın
Hîme-i dûzah içün ravza alur Tuba'dan

İkinci *verd* derler ve ehl-i 'acem gül-reng derler. Bedrî buyurmuş *beyt* :

Ruhsâr-ı gülrengin edip hoş-mest-i lâ-yâkil beni
Ayâ olur mu bir zamân kılsan ana mâil beni

Üçüncü *yedd-i Beyzâ* derler. Ez bes ebyazdır ve Fâris zebânında yanağa *ruh* ve cemâle *rû* derler. *beyt* :

Ruh-ı zülfün yedd-i Mûsâ dil-i Fir'avn olmuş
Niçün urdan rakam-ı küfr yedd-i beyzâdan

Ve dahı Fârisice ve Türkî ibaretinde sekiz eşyaya benzedirler, evvel budur ki yüze *dîdâr* derler. *beyt* :

Eğer didâr göstersen bana meyl-i behişt etmem
Temâşâ-gâh-ı 'âlem ol ruh-ı zîbâyı kim sevmez

İkinci ba'zı şu'arâ-yı ehl-i hırâsân ve Mâverâü'n-nehr *gülçehre* derler ve bu müşâbihe ziyad-ı vech münasibdir. *beyt* :

Gülçehreler üftâdeler merhamet etmez
Bes anınçün anlar olur 'âleme rüsvâ

Üçüncü ehl-i buhârâ ve şuarâ-yı mâ-sevâdü'l-'Irâk *ruhsare* derler *beyt* :

Ruhsâre göster ey güzel 'âlem sana hayrân ola
Bir bûse ver 'uşşâkına cânım sana kurbân ola

Dördüncü şu'arâ-yı cânib-i Rûm-ı İslambul *yasemen* ve *gül-i nesrîn* derler. Ez bes çok vech-i münâsib-i müşâbih vardır. Misâlühüazâ *beyt* :

N'olur ey gül ura minkâr ney-i bülbül yüzüne
Gûyiyâ bus temennâ ede sûy-ı özge

Ve beşinci ba'zı şuarâ-yı ehl-i kemal şah bazen-ı 'arsa-i meydan-ı fesâhat *ruh* derler şöyle kim Bedrî buyurmuş *beyt* :

Hüsn meydanında beydak 'aşk gezdir ferz at
Şâha karşu reh-nümâ et fil etsün şah mat

Altıncı parsi zebânında *gûne* derler *beyt* :

Levhaş- Allah elime girse idi dâmen-i yâr
Ger ölürsem dutarım gûne ümmid-i ruhsâr

Yedinci pehlevi zümresi yüze *dîm* derler *beyt* :

Hâlim âsûde olub gördüm o dem manzar-ı dîm
'Acaba işbu murâdım olur i'tâ-yı mukîm

Ve dahı mahcub nazenin cemalleri kırk beş sıfatla mevsufdur. Amâ 'Arabda vech-i teşbih on sıfat meşhurdur : semen, kamer, bedr, yed-i beyzâ, mir'at, şem', verd, 'âc, şems ü kâfir. Ve ehl-i 'Acem on bir sıfat üzre ıtlâk etmişler. Ve 'Arab şu'arâları anı isti'mâl etmişler budur: Ka'be, kıble, din, Mushaf, sahife, varak, subh, talî'a, nûr, beyzâ, bakkam. Ve *rûy* Fârs zebanında on dokuz vechle meşâbih olunmuş : behişt, âfitâb, mâh, câm, cihân-nüma, âyine, dest-i Mûsî, âteş, âb, bahâr, gülizâr, gülistân, gül, lâle, semen, gülimen, nesrîn, nesterîn, gülnâr, ergavân, nîmrûz, rûm, huten, nigâr, hâme, çîn. *beyt* :

Hayâl-i rû-yı gül oldum ki hârlarda nişîn
Hezâr nâle eder ez nigâr-ı hâme[-i] çîn

Ve dahı ol kırk beş eşya ki teşbih olur, anlarda altı sıfat var ki ba’zı tâife-i şu‘arâlarda isti‘mâli müterâdif-i mütevalidir : şems, âfitâb, kamer, mâh, yed-i beyzâ, dest-i Mûsâ, nâr, âteş, mir‘at, ayîne, verd-i gül. Ve dahı şu‘arâ rû şinâs bînî[-i] mahbûb[u] hiç eşyâya benzetmemişler velî bunu mu‘ammâ ahd etmiş şöyle kim şâir nakl eder *beyt* :

Mâ bin dev ‘ayn nun ez-mîm
Çekmiş bir el-fedâ bini ez-sîm

*   *   *

ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER:

Divandaki gazellerden seçmeler:

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Mest-i nâzım kıl terahhum etme kat‘-ı âşinâ
Sensiz olmaz mahfel-i gönlümde bir dem rûşenâ
Çak ederse mah-ı rûyun kalebim misl-i ketan
Hoşdurur ammâ yetersin ver bize renc ü ‘anâ
Yok bana bezm-i bekâ didâr valsından nasîb
Dem-be-dem hasret çeker cân [ü] dil ez-hâl-i fenâ
Bî-ser ü pâ olmuş ney tek gelür âvâz-ı dil
Lahza lahza arturursun derd ber pâ-yı binâ
Yok ki senden mâ‘adâ bir dâd-hâh ehl-i hâl
‘Adetâ muhtâc olur miskî zi-der-gâh-ı gınâ
Bedrî eyler iltimâs-ı âşinâ-yı bâb-ı lutf
Sen revâ kıl hâcetin tâkim ede lutf-ı senâ

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün

. - - - . - - - . - - - . - - -

Bahâr eyyâmı geldi dağ u sahra bağ olub zîbâ
Havâlar dilküşâ oldu gelüb vakt-i mey-i sahbâ
Nesîm-i subh bâd sarsar açar tal‘-i bistânda
Dıraht-ı bağ açar ağsan zi-sun‘-ı rahmeti erbâ‘a
Nice rûhü’l-emin tek nefhâ-i ‘İsâ kılar zâhir
Semîn berg-i tâk-i sâye-i hult-i şecer tûbâ
Şükûfe açar ol berg-ı dıraht-ı renk gûn-â-gûn
Sanasın oldu ser-pûş-ı dıraht-ı sebze-i dîba
Bahâr eyyâmıdır Bedrî mey gülreng içer yârim
Sen içme bak ana mest ol nazar bâ-sûret-i zîbâ

*

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

. . - - . . - - . . - - . . -

Bülbül-i gamzede-i dil gül-i ra‘nâyı görüb
Oldu cennet kuşu âvâz ile mevâyı görüb
Nice derler ki ‘azâb ehli behişte girmez
Bes niçün ravzada nâr ehli tenim câyı görüb
Künc-i ‘uzlet hoş olur kâf-ı kanâ‘atde veli
Murg-ı cân bir mekes oldu ulu ‘ankâyı görüb
Heft keşûr yıkılıp hüsnüne olmuş mâil
‘Âkıbet kays gibi mesken sahrâyı görüb
Nazar etdim ki görüm burc-ı seryâ dehenin
Çeşm-i dil subhda pervîn-leb ‘İsâ’yı görüb
Bedriyâ resm-i cünûnu bugün ezhâr etdin
Ol sebeb mahrem-i cân âhû-yı ra‘nâyı görüb

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün

. - - -   . - - -   . - - -   . - - -

Gel ey sâkî kerem kıl sen beni sermest huşyâr et
Gam[ım] çokdur ki defi gamda şeydâ kalb-i hammâr et
Bin ıl kullukda dursam hâcetim yok bârgâhında
Bu dergâhın gubârın kuhl-ı çeşm-i ‘âşık-ı zâr et
Alıptır hûşumu bir türk-i serkeşin âfet-i cândır
Bizi bundan beter yâ Rab giriftâr-ı şu dildâr et
Gel ey hâzık tabîb-i ‘aşk derdimden ferâgat kıl
Elinden gelse artur derdimi efzûn bîmâr et
Şikâyet kılmazam aslâ bu söz [suz]-ı ‘aşkımdan
Kirâhım nüh felekdir ey felek isbât-ı ikrâr et
Tahammül lâzım olmuş dağ-ı sûz-ı ‘aşkdan ey dil
Ceres tek kılma efgân cân sütürde mahmil-i bâr et
Hoşa kim bârgâh ‘aşkdan mahfil nişîn olsam
Gel ey sultân-ı ‘aşk asâyiş-i dil cây-ı gamhâr et
Tasavvur kılma Bedrî menzil-i maksûda yetmekde
Bu maksad devirde sen matlab-ı dilhâh-ı didâr et

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Kande kim bir şûh olursa anda çok gavgâ olur
Bir benim tek bî-nevâ ol dem ana şeydâ olur
Sûreti ahsen gerekmez halk ana ‘âşık ola
Her ne kim sevdi gönül ol şûh-ı müstesnâ olur
Dest-i kudret k’oldu Musa mebrid olmuş
Rind olan nûra tecellâh da yed-i beyzâ olur
Sine-i rind-i cefâkeş çâk olur behr-i sitem
Cilveden gâh cefâ gâh sefâ peydâ olur
Mübtelâlar ağlasunlar dilber-i mâserkeş ola
Lâzımü’l-melzûm anlar ‘âkıbet rüsvâ olur
Vech-i gama cüdâ-yı ‘âşık ma‘şûklar

Bir sebeb evvel budur dilberden istiğnâ olur
Şöyle kim Bedrî cefâkeş ‘aşkda olmuş müdâm
Nev-‘arûs-ı ‘âlem-i kudsi ana şeydâ olur

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Ey sabâ lutf eyle ver bir müjde yârim kandedir
Menzil-i ol şûh-ı mesti-i nigârım kandedir
Eylemez dil müdde‘âsız bir nevâ ağyâr eyle
Lâzım oldur şûh-ı şeng-i gül-‘izârım kandedir
Murg bismil- saydım ammâ kayda gül-zâr isterim
Hayreti âb-ı pül üzre rehgüzârım kandedir
Yâr bilmez ben kimim bes kim dilim selb eylemiş
Vaktimiz hâlâ hazandır ra‘nâ bahârım kandedir
Bedrî ol ahû-yı ra‘nâ râm olur mecnûnlara
Bilmezem şeydâ dil-i mest-i humârım kandedir

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Gönlümüz her çend dağ-ı ‘aşkını pinhân eder
Lîk müjgânın nigâh etdikçe yüz bin kân eder
‘Âkıbet kân eyleyen bulmaz halâs-ı cânını
Kân dutar çeşmin veya teftîş anı hayrân eder
Âb rûyun gül yanağın bergine şebnem salub
Çeşmim anı görse zevk-i şevkde giryân eder
Âşiyân-ı murg-ı rûhum ravza-i kûyundadır
Dem-be-dem yâd-ı makâm-ı revzene cevlân eder
Ankebud-ı perde-i çeşmin kurub dâm-ı şigâr
Ehl-i ‘aşkı ol meges tek kaydına bî-cân eder
Merdüm âzârın deyüb lâ-kânıma fetvâ verir

Beynine ebrûların söyler bühtân eder
Bedrî ol mahbûbu gör ‘arz-ı niyâz etgil ana
Şâyed ol hâlin görür bir iltifat ihsân eder

*

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün
. . - -   . . - -   . . - -   . . - -
Âh efsûs ki bir yâr-ı vefâ-dâr bulunmaz
Gün olursa bize bir sâye-i dîvâr bulunmaz
Bâd-ı sarsar beni incitse ne hâcet kılam efgân
Hiç zahmet elimi misl sitem-kâr bulunmaz
Ne ‘aceb kılsam anar her tarafa meyl-i teveccüh
Gayr hüsrânıyla bir gıbte-i bâzâr bulunmaz
Bed güher vâki‘ ola halk ederiz anları makbûl
Nice erbâb kemâl olsa harîdâr bulunmaz
Kara taş olmaz imiş çünkü mukâbil gühere pes
Ne ‘aceb gevhere bir kıymet dînâr bulunmaz
Her kime bir nazar etsem çok olur nûr-ı cemâli
‘Âkıbet buz benimle eder a‘zâr bulunmaz
Bedriyâ ülfet-i nâsı ne ‘aceb terk edemezsin
‘Âdetâ her fukaralarda gani yâr bulunmaz

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Çünki geldin meclis-i rindâna ey dil-dâr gül
Şeş cihât oldu gülistân-ı cinân bî-hâr gül
Ol zamân kurdun çemende meclis-i behcet fezâ
Etdin ol dem bağı gül butsânı gül eşcârı gül
Hâcib-i meyhâne açdı perde-i nilüferi
Çekdi şâhidler sürahi geldi âteş-bâr gül
Mest-i nâzım sâkî oldu devr edüb mînâ-yı fem

Halk etdi mest-i lâyakıl ruh-ı hûn-hâr gül

Câm dutmuş bâser-i engüşt çün fındık latîf

Lu‘bet-i keşmir gül câm-ı cihân âsâr gül

Gördü ol ‘âşık kişi mahmûr-ı çeşm-i halk olub

Ka‘be gül büt-hâne gül meyhâne gül zünnâr gül

Bedriyâ bâlâ-nişin-i bâr-gâh-ı ‘aşksın

Mevsim-i güldür sen etgil kûşe-i destâr gül

*

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

. . - -   . . - -   . . - -   . . -

Lâle tek renk verir sîneme dağ-ı ciğerim

Lâle sûsen gibi olsam yok özümden haberim

Herkes ümmîd-i gülistânda derub kısmet-i gül

Hâ benim hârda hârda yok hürmet-i gülbârın terim

Bir perî çıkmaya gördüm gam-ı ‘ûd olmagiçün

Câm âyineyi gösterdi dil-i şîşe-gerim

Yâr her çend dil-i dâğıma merhem kılmaz

Göz göz ol mesken-i zenbûra olub mu‘teberim

Ne revâ herkes eder ta‘ne-i ehl-i hâle

Verme ey zâhid-i hôdbîn sebak-ı derd-i serim

Şem-i kâşâne olub âh-i dil-i pervâne

Şeb-i hicrânda yakar hasret odu bâl ü perim

Yâ Rab ol muğbeçeler kadrimi bilmez ne ‘aceb

Bes ki hüsnün çok eder cilve-i pâk-i nazarım

Lutfa yâr-i vefâ kıldı visâle ammâ ….

Giderim elden eğer açsa şafak bir seherim

Bedriyâ tûtî cân murgana bilem nidelüm

Bî vücûd olsa meges tek diler ol leb şekerim

*

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

. . - -   . . - -   . . - -   . . -

Şeb-i ‘ıyd-ı ramazân geldi bolub şâd- nişân
Gitdi hammâma seher vaktde mahbûb-ı zamân
Künc halvetde edüb nez‘-i libâs-ı câme
Sana dürcdde bir dür olub ızhâr-ı mekân
Nilgûn nakş-ı mutarraz dutub eğninde nikâb
Berk urur nâr gibi halkda çeşm-i nigerân
Kân olubdur ciğerim destini bûs eyledi câm
Cismim ey kaş ola âb idem ayağına revân
Havs rüknünde murabba‘ su döküb başına ol
Geldi sabun ile dellâk sürüb kise-i cân
Reşk odu yakdı tenim şol kıyem-i hammâma
Ki urur her dem elin sîm ten yâre nihân
Taşraya çıkdı pes ol serv kadd-i Zühre ü cebîn
Kıldı ehl-i nazara şem‘-i ruhun nûr-ı ‘ayân
Eğnine câme giyüb sonra kabâ-yı sûsen
Lâl edip cilve ile ‘âlemi ol taze civân
Nakd-i cân ücre hamâm ederiz Bedrî sarf
Tâ ki zer vermeye ol muğbeçe-i mu’nis-i cân

Yazma mecmualardaki şiirlerinden örnekler:

mef‘ûlü / mefâ‘îlü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün

- - .   . - - .   . - - .   - . -

Ey şem‘-i ruhun encümen ârâ-yı kıyâmet
Tab-ı nigehin şuriş-i gavgâ-yı kıyâmet
Gönlüm tutup ol turra-i tuğrâ-yı hümâyun
Zülfün şikeni silsile kübrâ-yı kıyâmet
Çeşmimle benim kim ki sana bir nazar etse
Fehm etse görür reng-i temâşâ-yı kıyâmet
Her nâzile güftârına bin cân ola kurbân
Her hoş revişin hüsn-i takâzâ-yı kıyâmet

Nîm[40]-i tarab vaslına firdevsî birîn hiç
Dağ-ı hicrin şeb-i yeldâ-yı kıyâmet[41]
Hâk-ı tenim âb-ı nefesim serdi-i dûzah
Dağ-ı ciğerim lâle-i sahrâ-yı kıyâmet
Bedrî'den eğer nâzile rencîde olubsun
Katl eyle ânı yok size da'vâ-yı kıyâmet

*

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Subh-dem gördüm çıkub meyhâneden ol yâr mest
Sâkî andan mest ehl-i hâne-i hammâr mest
Olmuş âteş tek şu'â'-ı 'aks-i âb-ı 'ârızı
'Âşık-ı ma'şûk-ı hüsn-i 'aşk-ı nûr-ı nâr mest
Sâye saldı çün hümâ ehl-i harâbât üstüne
Kaldı her nazâreye bir nev'iyle didâr mest
Cümle âfâk ol fürûg-ı hüsnden pür-nûr olub
Encüm-i eflâk mest künbed-i devvâr mest
Saldı bir levh dile bir nokta andan nakş-ı hüsn
Etti her bir mürde dil gâfilleri huşyâr mest
Gâh kalmış âdemi hayrân ser-gerdân-ı 'aşk
Gâh etmiş 'âlemi hâbide-i bîdâr mest
Cilve-siz gâh etdi nûr-ı din gâh berk-ı kef
Ka'be-i büthâne mest mescid ü bazâr mest
Çehre-i maksûd çekmiş burka'-ı sarf vücûd
Sûret-i matlûb edüb reng-i dil-i gamhâr mest
Bedrî olmaz hiç rehber 'aşka mest olmak gibi
Hüsn-i kevn-i lâ-mekândan eyler istifsâr mest

*

[40] Nîm okuduğumuz kelime benim بنم şeklinde yazılmıştır. [Hzl.]
[41] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

. . - -   . . - -   . . - -   . . -

Rehberim menzil-i maksûda yok ey râh meded
Şeb-i deycûre diyem ey mâh meded
Dil verüb bir sanemin ‘aşkına almış ‘aklım
El-âmân korkarım îmân gide hem âh meded
Âsitânında sabâ hâlimi efşân eyler
Ravza-i kûyuna ey murg-ı seher-gâh meded
Tâ‘ti Ka‘be-i rû etdi beni muhkem dîn
Beni âhir kılub ol zülfde güm-râh meded
Bir esîr gamım imkân-ı halâsım yokdur
Beni âzâde-i bend eylegil ey şâh meded
Bir nefes matlab eğer bulsam olur ‘ömr-i edeb
Derd gam ‘ömr-i dirâz eyledi kûsâh meded
Ey kerem kâni olub nûr-ı cihân ‘adlinle
‘Arz-hâlim sorub ol derdime agâh meded
Bedriyâ kalmadı âh eylemeğe bende mecâl
Düşmüşem dâm-ı belâya meded Allâh meded

*

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

. . - -   . . - -   . . - -   . . -

Ne bana sen gibi bir şûh-ı dil-ârâ bulunur
Ne sana ben gibi bir ‘âşık-ı şeydâ bulunur
Ne senin tek dü cihân içre geliptir ne gelür
Ne güzellerde sana benzeyen hemtâ bulunur
Ne bu şemşîr-i nigâhın tek olur pür-merdümküş
Ne gözün tek dil-i ‘âlemde yağmâ bulunur
Ne bu ‘ünvân gibi bir fitne-i devrân vardır
Ne [de] gamzen gibi bir âfet-i dünyâ bulunur
Ne dil-i Bedrî olur derd-i gamından ‘âciz
Ne cenâbından ana merhamet aslâ bulunur

*

mef‘ûlü / mefâ‘îlü / mefâ‘îlü / fa‘ûlün

\- - . . - - . . - - . . - -

Bilmem niçün ol yâr beni gamzede sanmaz

Ben cândan usandım o cefâsından usanmaz

‘Ankâya meges söylemez ol mest-i gururum

Ahvâlim ana her nice ‘arz etsem inanmaz

İkbâl-i sa‘âdetden eser bende nişân yok

Dünyâ yıkılursa bu kara bahtım uyanmaz

Bîgâne ile bunca nevâziş nedir ey dost

Pâkize-i tab‘ın nice bunlarla bulanmaz

Üftâdeleri hamm eden eşrâra sözüm yok

Erbâb-ı melâhat ruhu yüz renge boyanmaz

İnsâf eyle iş görmüş olmaz iş âsân

Bî merhametin şem‘-i murâdı dil yanmaz

Her sohbet olur ehl-i mürüvvetle bed ü nîk

Bedrî hazer ol kimseden it Hakk’dan utanmaz

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün

. - - - . - - - . - - - . - - -

Bugün hammâmdan çıkmış o şûh olmuş cihân âteş

Gören hem görmeyen âteş zemîn ü [hem] zamân âteş

Bu âteş-pâreye kılmak temâşâ kimde tâkat var

Ruh âteş gamze âteş leb dehân âteş[42]

Letâfet gülşeninde beslenübdür ol gül-i ra‘nâ

Girişme cilve nâz âteş nigâh-ı cânsitân âteş

‘Acebdir kim semender bâl-tek melbûs yanmaz hiç

Kadî âteş hırâm [âteş] sühân âteş zebân âteş

[42] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

Kaçan ‘azm-i gülistân etdi oldu hâk-i pâyında
Gül âteş hâr âteş bağ âteş bâğ-bân âteş
Temâşâ-gâh-ı ‘alem oldu cemiyetli her esbâb
Mey âteş meclis âteş sâkî âteş nağme-hân âteş
Bugün girdâb-ı bahr-ı âteş içre düşmüşüm Bedrî
Dil âteş dîde âteş sîne âteş cümle cân âteş

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Ey Müselmânlar n’olub dünyâda rahat kalmamış
Gülşen-i ‘âlemde bir bû-yı muhabbet kalmamış
Gün bugün mihnet füzûn devrân muhâlif baht târ
Cevr bî-gâyet gam artuk hiç ‘izzet kalmamış
Asl-ı merdüm-zâdeler kem nâm-ı nâdân ser-firâz
Bî-nihâyet zulm, insâf u mürüvvet kalmamış
Kal‘a-i gerdûn binâ-yı burc-bârusu harâb
Dehr pür aşub, âsâr-ı sa‘âdet kalmamış
Nûr-ı ikbâl oldu zulmet zulmet-i erbâb nev‘
Tâl‘-i sâhib hünerde evc behcet kalmamış
Çok cihân derdin çeken yok âhiret fikrin gören
Sâhib-i himmet kanı ‘âlemde himmet kalmamış
Halk kem gayret bî-ülfet hem-dem nâ-mihribân
Dost düşmân pek hukûk ile sadâkat kalmamış
Râh muhavvif hem refik nâ-muvâfık bî-delîl
Menzîl-i maksûd dûr âmâl ‘inâyet kalmamış
Ref‘ olub rahm-ı meveddet mevc urur bahr-i gurûr
‘Âlim ü câhil müsâvî ‘ilme rağbet kalmamış
Sâhib-i fazl ise mahv olmuş denîler ser-bülend
Keffe-i mîzân-ı devrânda ‘adâlet kalmamış
Her ‘alâmetler görünmüş vaktdir Mehdî çıkar
Tab‘i deccâle çok İslâma gayret kalmamış

Bedriyâ âhir zamânda bu ‘alâmetler gerek
Hayf kim çok kimsede havf-ı kıyâmet kalmamış

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Figân kim halk içinde bir vefâ-dâr âşinâmız yok
Bu devrân-ı muhâlifde cefâmız çok sefâmız yok
Cihânda herkes ikbâlince bulmuş derdine dermân
Bu rûz-efzûn gam-nâsûd zîr-i devâmız yok
Libâs fakrımızdır perde-pûş-i çeşm hep ‘alem
Riyâset pâyesinin rif‘atinde iddi‘âmız yok
Kabûl-ı matlab içün herkesin bir dest-gîri var
Sivâ-yı kaziü’l-hâcât[a] bir hâcet revâmız yok
Nedir zâlim felek kahren bizi cânândan ayırdın
Ki andan gayrı bir mûnis püt sûret-nümâmız yok
Niçün rencîde oldun bizden ey dilber -
Fedâdır başına cân ‘afv-ı cürm ile hatâmız yok
Ne müşkil var diyen Bedrî olur bir vakt-i hal âhir
Bu müşkil dost eğer incinse bir müşkil-güşâmız yok

*

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün
. . - -   . . - -   . . - -   . . -
Ah yandırdı bizi hüsnde bir anlu güzel
Müjesi tig-i ecel gözleri fermânlu güzel
Kâkül[ü] müşk-i huten ‘ârız[ı] gül sîminten
Hoş hatt-ı hâl-ı dehen sûret[-i] rahşânlu güzel
Dâm-ı zülfü ne cefâ cilvesi aşıp belâ
Gamzesi tîr-i kazâ kaşları ‘unvânlu güzel
Rûh besler revişi cânlar alur her nakışı
Katldir dâyim işi her nigehi kânlu güzel

Tünd-hû arbede-cû mest-i mey-i nahvet-i rû
'Âleme saldı glûv 'işvede tuğyânlu güzel
Serkeş-i sarhoş-ı âteş mey istiğnâdır
Nâz ilen bağrım edüb kân leb[-i] mercânlu güzel
Dutdu âfâkı şu'â'-ı ruh-ı âteşnâki
Şevk oduylan yakdı cigerim bir elvânlu güzel
Âfitâb nezzâre zerre gözünden salmaz
Var ümidim ki beni yâd ede peymânlu güzel
Dağ-ı hasret dil-i hayret-zedenin şem'inden
Âteşi yakdı bizi kırmızı kaftânlu güzel
Mevc eder Dicle-i Bağdâd sözünden Bedrî
Meğer ârâyiş edüb kendini meydânlu güzel[43]

*

fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün
. . - -   . . - -   . . - -   . . -
Bu ne bir âteş-i kudret bu ne hüsn ü ne cemâl
Bu ne ebrû bu ne çeşm ü bu ne zülf [ü] hat u hâl
Bu ne âfet bu ne melâhat ne nezâket bu ne mâh
Bu ne gevher bu ne zîver bu ne nakş bu ne hâl
Bir güzelsin ki felek 'aşkına ser-gerdândır
Bir kamersin ki nigehbânın olubdur dür hilâl
Hak nigehdârın ola dîde-i bedbînlerden
Cevher-i hüsnüne gâyetde bulub sende kemâl
Kut-ı murg-ı dili olub beste dehânın fikri
Bağlayub mû-yı miyânın reh-i simurg-ı hayâl
'Âlem-i nûra beni saldı gamın şa'şa'ası
Vâdi-yi Tûr'a yetürdi dilim ol la'l-i zülâl
Bezm-i şem'-i ruhuna mahrem olub her ağyâr
Bir bizi görmede her vakt edesin istiskâl
Bir nihâli ki sirişkimle kılam perverde

[43][65/1] Meydân, Bağdât'da bir mahalle adıdır.

Nice sabr eylerim ağyâr ola yâri o nihâl
Bî-nevâ hasretilen cân verir âhir Bedrî
'Âşıkı eylemez âsûde ne firkat ne visâl

*

Mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'îlü / fa'ûlün
- - .   - . - .   . - - .   . - -
Ferhâd nakşı üzre ki sâye salsa yârim
Bî-şekk ana verir cân ol hem keser karârım
'Âşık-küşi yüzünden olmuş 'ayân nişânı
Hûnhârlık gözünden ma'lûmdurur nigârım
Bulsam eger visâlin lâzım ana edem 'arz
Her dağ-ı der ü hecri kim oldu yâdigârım
Ol çeşm-i pür humârı tâ-mest-i hâb olubdur
Her güz zevâli olmaz şûr [ü] şer-i humârım
Hûn-ı dil-i hümâyı bir zâğa tu'me etmiş
Ol kim benim şikârı olmaz benim şikârım
Tutmuş elinde lâle bî-hande râğa eyler
Etmiş beni bi'l-âşek kılmaz 'ilâc-ı kârım
Bedrî kenân sabrım mehtâba verdi gerdûn
Bilmem ne hâle uğrar encâm-ı ruzgârım

*

Fa'lün / fe'ûlün / fa'lün / fe'ûlün
- -   . - -   - -   . - -
(müstef 'ilâtün / müstef 'ilâtün)
- - . - -   - - . - -
Hicr-i gamından etdimse bîn âh
Gördüm cemâlin elhamdülillah
'Aşkından ey meh gelmem ferâgat
Kaldımsa şekvâ estağfurullah
Ol [yar-i] pâkin her çeşm-i bedden

Ta‘vîzi olsun bir kulhüvallah
Büzürg-i ‘aşka yokdur ‘ilâcım
Cânım alursın el-hükmülillah
Ey şâh hûbân bir merhamet kıl
Bir kez de olgıl hâlimden âgâh
Yâ vasl göster yâ cânımı al
Tâcımla ma‘lum olsun da kütâh

ES‘AD

Hacı Mehmet – Nâ‘ib

H 1248 - ?

Doğmasaydı beni ey kâş ezelden dâye
Salmasaydı bu ten-i pür-mihenim dünyâya
Evveli şâd kılub âhiri hışm etdi felek
Çaldı seng-i gazabın elde olan mînâya

Es‘ad

KAYNAKLAR:

(1) Târihü'l-'Irâk beyne ihtilâleyn, yazan: Avukat Abbas el-Azzavi, 7 c, s 21-23 *Bağdâd 1955*

(2) Es-sekâfetü'l- hadîse: Vaktiyle Kerkük'te çıkarmış olduğumuz bu Arapça derginin ikinci sayısında, (Temmuz 1954) yine Abbas Azzavi tarafından Es'ad Na'ib'in en çok Arapça şiiriyle ilgili bir yazısı çıkmıştır.

(3) Târihü'l- edeb el-Arabî fi'l- 'Irâk; yazan: Avukat Abbas el-Azzavi 1962 yılında Bağdat'ta yayımlanmış olan bu kitabın ikinci cildinde *Osmanlıların son devrinde edebî nesir* konusunda şairimize bir sayfalık bir yer ayrılmıştır.

Yukarıki her üç kaynakta geçen bilgiler, ufak farklarla, birbirinin aynıdır.

(4) Mirâtü'z-Zevra : Süleyman Faik Bey'in telif ettiği bu Türkçe eser, Musa Kazım Nevres tarafından *Bağdad Tarihi* adı altında Arapçaya çevrilerek 1962 yılında Bağdat'ta yayımlanmıştır. Bunda şairimizin en çok siyasi hayatı ele alınmaktadır..

(5) Metali'-i Üssu'ûd bi-taybi Ahbâri'l-Vâli Dâvud : Şeyh Osman bin sened el-Basri Elvâilî'nin telifi olan bu Arapça eser sonradan Şeyh Emin El-Halvani tarafından ihtisâr edilerek *Irak Tarihinden Elli Beş Yıl* adıyla 1371 yılında Kahire'de Muhibbüttin el-Hatîb'in inceleme ve açıklamasıyla yayımlanmıştır. Müellifin anlattığına göre, kitabını, şairimizin teşvik ve teşciiyle yazmıştır.

(6) Şiir Mecmuaları: Divanına tesadüf etmediğimiz Es'ad'ın pek az sayıda şiirlerini ancak Kerkük'te tertiplenmiş çeşitli yazma şiir mecmualarından almış bulunuyoruz.

Bu kaynaklardan başka bir de Es‘ad Nâ‘ib’in şiirlerini, 1188 hicride vefat eden Neşâtîzâde Es‘ad’ınkilerle karıştırmamak hususunda eski Es‘ad’ın elimizdeki yazma divanından faydalanmışızdır.

HAYATI: Kerkük’te yaşamış olan *Nâ‘iboğlu* ailesinin asılda Emevîler’e mensup olduğu söylenmektedir. Es‘ad Nâ‘ib’in babası *Ali Efendi* Kerkük’te uzun zamân naiplik yaptığından[44] oğlu, Araplar arasında *İbnü’l-Nâ‘ib*, Türkler arasında *Nâ‘iboğlu* diye tanınmıştır. Şairin asıl adı Mehmet Es‘ad olup şiirde mahlası *Es‘ad*’dır [45] .. Kerkük’te geçen hayatını pek iyi bilmiyoruz. Sadece *Ahi Hüseyin* mahallesinde şehrin büyük camilerinden biri olan ve *Nâ‘iboğlu* adıyla tanınan camii kendisinin yaptırmış olduğunu Kerküklü şair Kâsımî’nin bu camiin ikinci defa olarak 1242’de yeniden inşa edilmesi sebebiyle söylediği tarihli kasidesinden camiin vakfiye ve daha başka kaynaklardan öğreniyoruz. Bunu Mehmet Es’ad 1231 yılında yaptırmıştır ki o zamân hacı olduğunu da Kâsımî’nin şiirinden anlıyoruz..

Metali‘-i Üssu‘ûd müellifi, Nâ‘iboğlu Es‘ad’ın Dâvud Paşa’ya intisap ederek 1237 yılı sıralarında ondan ders bile aldığını (bilgi öğrendiğini) yazmakta ve şunları ilave etmektedir.

Es‘ad Nâ‘ib, âlimler sırasından çıkarak emirler sırasına geçmiş ve Dâvud Paşa’nın ser-kâtibi olmuştur. *1237* yılında isyan eden kethüda Mehmet Bey, Bağdat’ı istilâ ve kendisini vali nasip etmek sevdâsına düşmüş, bir kısım askerle Kerkük’e hücuma kalkışmış, ancak halkın ağır mukavemeti karşısında Kerkük Kalesi’ni terk ederek Bağdat üstüne yürümüşse de askeri mesarifi temin edemeyince Dâvud Paşa’ya barış teklifinde bulunmuştur. Vali Paşa da öğrencisi bulunan şairimizi göndererek istenen barış sağlanınca Es‘ad’ı takdîr etmiştir..

Mirâtü’z-Zevra sahibinin de anlattığına göre 1247 yılının rebiü’s-sâni ayının sonunda vali Ali Rıza Paşa, Bağdat defterdârı Urfalı Abdurrahman Efendi’yi azl ederek yerine şairimizi tayin etmiştir.

Aynı yılın cumadilahir ayının başında isyan eden bir takım Arap aşiretlerinin isyanı üzerine vali, bir kısım kuvvetini Şamiye dolaylarına gönderir.. Bu kuvveti idare eden kumandanlar arasında çıkan ihtilafları hal etmek için de Es‘ad’ı gönderir. Şairimiz bu işinde

---

[44][72/1] Daha sonra Kerkük kadılığında da bulunmuştur.
[45][72/2] Musullu Es’ad’dan ayırmak içün buna *Es’ad-ı sani* dahi denilmiştir.

de başarı sağlar ve bunun bir karşılığı olarak aynı yılın şaban ayının ortasında valilikten sonra en büyük vazife sayılan kethüdalığa tayin olunur.

Bu yeni vazifesinde halkın işlerini büyük bir vukûf ve salahiyetle görmeğe başlayan şairimiz, valinin yüce güvenini kazanır. Hatta valinin hemen hemen bütün ihtisas ve salahiyetlerini kendisi kullanmakta ve böylece vali vücudu önemsiz kalmakta idi.. Daha sonra müracaat erbabıyla şiddet kullanmağa başlayınca hakkında valiye bir çok şikayetler yapılır. Amâ vali bunlara hiç kulak asmıyor, şairimizi bütün gücüyle destekliyordu. Es'ad Nâ'ib de bütün memurları ve Irak'ın ümera ve şeyhlerini nüfûzu altına almış ve dört yüz Türk askerini de emri altında bulundurmuştu..

Nihayet halkın şairimize karşı olan nefreti gittikçe artmıştı. Bağdat kadısı Taki Çelebi'nin başkanlığında gösteriler tertiplendi. Ve en son olarak 27 Ramazan Cuma gecesi teravih namâzından sonra âdeti üzerine vali konağına gitmekte olan kethüda *Es'ad Nâ'ib* tabanca ile öldürülmüştür. Ölü cesedi *Meydan*[46] sahasında yirmi dört saat kaldıktan sonra *Ali Paşa* camiine kaldırtılarak orada gömülmüştür[47].

Mirâtü'z-Zevra, Es'ad'ın ölümünü 1247 yılı hadiseleri sırasında yazmakla beraber, Abbas Azzavi haklı olarak bunu 1248 şeklinde tespit etmiştir. Gerçekten Mirâtü'z-Zevra Es'ad'ın 1247 yılının şaban ayının ortasında kethüdalığa tayinini yazdıktan sonra onun bu vazifede bir ay kadar kaldığını değil daha uzun bir müddet kaldığını gösteren bahislere dokunmuş olduğundan vefat tarihinin 1248 olması gerekir bu yanlışlığın sebebi herhalde kitabın yazma nüshasının dağınık olmasından ileri gelmiştir.

Şairimizin vefatında Mustafa adlı bir oğlunun bulunduğunu, çağdaşı Şeyh Hamza Merize'nin Arapça bir kasidesinden anlıyoruz.

ŞAİRLİĞİ: Es'ad Kerkük'ün büyük şairlerinden sayılır elde dolaşan bir kısım şiirlerini öteki şairlerimiz tahmis ve tanzir etmişler ve onu her zamân takdirle anmışlardır.. Her halde siyasi nüfûz ve şahsiyetinin de bu hususta tesiri olmuştur.

---

[46][74/1] Bağdat'ta Bâbü'l-Mu'azzam yakınında bir meydan (saha) adı.
[47][74/2] Mirâtü'z-Zevra müellifinin yazdığına göre Es'ad'ın ölümünden sonra Bağdat'ta hükümetin nüfûzu kırılmış, herkes kendini önder sayarak memlekette büyük bir istikrarsızlık doğmuştur.

Es‘ad’ın Arapça şiirleri de kuvvetli ve güzeldir. Bu arada tanınmış tarihçi Abbas Azzavi adı geçen *Es-sekafetü’l-Hadise* dergisinde şunları yazmaktadır:

Es‘ad Nâ‘ib Bağdad’daki çalışma ve teşvikiyle bir *Edebî Hareket* yaratmıştır. Tanınmış bir çok şair ve ediblerle onun şiir tartışmaları meşhurdur. Başda Ömer Ramazan, Şeyh Salih Temimi ve Hamza Merize olmak üzere bütün muasırları onun ilmi kudretini ve edebî kabiliyetini takdir etmişlerdir.. Davud Paşa’nin ihya etdiği *İsa nehri* – ki şimdi Ebu Garib Nehri adıyla tanılmakdadır- hakkında Es‘ad’ın Arabca parlak bir kasidesi vardır. Şairin bu nehri, Nil nehrine tercih etmesine karşılık adı geçen şair Hamza Merize’nin aynı nehri kıran (zem eden) ve Nil nehrini öğen kasidesi meşhurdur. Ancak bu şair soradan peşiman olmuş da bu defa *İsa* nehrini *Nil* nehrine tercih etmiş ve Es‘ad Nâ‘ib’den özür dileyerek onu uzun uzadıya medh etmişdir.

1243 hicri yılında Davud Paşa’nın isteğiyle Basra’ya gönderilmiş olan Es‘ad’la birlikte şair Şeyh Salih Temimi de vardır. Orada Basralı şair Seyyid Abdülcelil ile görüşmüşdür. Bunun Es‘ad hakkında,

هاج شوقى الى الحبيب المفدى
مذ رأيت الركب العراقى يحدى

başlıklı medhiyesi meşhurdur.

Es‘ad’ın bir çok şiirleri, Türkçe’de olduğu gibi, Arab şairleri tarafından da beğenilerek taştir edilmişdir.

Şairimizin Türkçe ve Arabca’dan başka Farsca’da da kalem sahibi olduğunu Abbas Azzavi açıklamaktadır.

ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER:

Türkçe şiirlerinden:

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Ol zamândan çeşm-i sâkî miyle tedbîr etdiler
Çok dil-i ‘uşşâkı kayd-ı bend-i zencîr etdiler
Tîr-i müjgânla kemân-ı ebruvân göz merd[üm]i
Bî-gümân murg-ı dil-i ‘ankâyı nahcîr etdiler
Hal-i Hindu ittifak etmiş freng-i zülf ile
Bî-tekellüf mülk-i Rum-ı hüsnü teshîr etdiler
Hal-i kûy-ı ‘aşkdan ‘uşşâk çeşminden sirişk
Aldılar tâ-tıynet-i insanı tahmîr etdiler
Mushaf-ı hüsnün meğer mahmilleri keşf olmamış
Nev müellif nüsha-i hatt ile tefsîr etdiler
Çîn-i zülf-i hûrîden yapmış kalem nakkaş-ı sun‘
Âb-ı gülden âb-ı gül-bûy[u] ki tasvîr etdiler
Yazdılar Es‘ad senin nâmın ser-i tumarda
Ol zamân kim zümre-i ‘uşşâkı tasvîr etdiler

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün

. - - -   . - - -   . - - -   . - - -

Bırakmış Ka‘be-i gönlüm ruh-ı dildâra yüz dutmuş
Beni ta‘n eyleyen zâhid der ü dîvâra yüz dutmuş
Hükm eyler ser-kûyunda diller dâd- hâhâne
Re‘âyâ cevrden sankim der-i hünkâra yüz dutmuş
Gönül zülfüne düşmek niyetiyle cüst[ü]cû eyler
Kemende düşmeğe ol ahû-yı bîçâre yüz dutmuş
Gönül meyl eylemiş müjgânına ol şûh-ı ‘izârın
Halâs olmaz Müselmân leşker-i küffâre yüz dutmuş
Müşerref eylemiş Es‘ad bu gün kâşânemi cânân
Tabîb-i derdi derdmendân külbe-i ahrâra yüz dutmuş

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

‘Ömrlerdir yollar üstünde zâr u nâlân kalmışım
Ey sabâ yol bilmezem hiç yana hayrân kalmışım
Ey biraz ihsânile ‘âlemleri tamir eden
Ben ne taksîr ile yâ Rab böyle virân kalmışım
Var iken [ben] cânımı cânâne kurban etmedim
Şimdi elden fırsatım gitmiş perişân kalmışım
Şem‘ tek bir âfitâbın hasretiyle subha dek
Şu‘le-nûş [u] sîne büryân dide giryân kalmışım
La‘l-ı nâb-ı zülf-i pür-tâbına ensâr olmağa
Gonca-tek cem‘ olmuşum gül-tek perişân kalmışım
Bir yukaru bekleme zinhâr ey mi‘mâr -
Gör ne yolda el ayak altında nalân kalmışım
Rû-be-rû oldu seninle kavs ay oldu - [48]
Ol sebeb âyînenin tâb‘ına hayrân kalmışım

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Hâk-i pâ-yı yâre geldim şâdmân oldum bu gün
Mazhar oldum iltifata kamrân oldum bu gün
Hadd-ı zâtımda gedâ-yı bî-serv-i sâmân isem
Lîkin[49] hüsnünle ben şâh-ı cihân oldum bu gün

Ol Mesîhâ-dem sıfatla ey dil oldum hem-zamân
Buldu feyz-i sıhhat ile mürde cismim tâze cân
Teşne-i hicrân iken ümidim leb-i la‘lin hemân
Pîr idim âb-ı hayât içdim civân oldum bu gün

[48] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]
[49] Lîkin okuduğumuz kelime velakin ولاقن şeklinde yazılmıştır. [Hzl.]

Hamdülillah tâli‘-i mesûd bahş-ı yâr ile
Gülşen-i ‘işretde bülbül-veş o gül-i ruhsâr ile
Fırsat el verdi görüşmek kısmet oldu yâr ile
Rû-be-rû zânu-be-zânu nağme hân oldum bu gün

Bir kemân ebrû kemân-keş yâre oldum mübtelâ
Kabza-i cevrinde kaddim ya gibi oldu dû-tâ
Dest-i nâzından gelen tîr cefâ etmez hatâ
Nâvek dil-dûz müjgâna nişân oldum bu gün

Rahm edüb insâfa geldi ol civân-ı dilrübâ
Hânemi sordu beşaşetle edüb ‘arz-ı vefâ
Kandedir andı beni adımla ol şeh Es‘ad’a
Müjdeler kim sâhib-i nâm u nişân oldum bu gün

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Visâlinde geçerken rüzgârım hoş yarâk üzre
Rakibin etdiği telh eyledi ‘ayşım nifâk üzre
Ne mümkün eylesün tesir şebnem küre-i nâra
‘Aceb göz âb yaş eyler gönül nâr-ı firâk üzre
O şuhu eyleyüb tasvir edince çeşm-i ebrûya
İki kandili asmış dest-i kudret çifte tâk üzre
Musaykal eylemiş küttâb-ı kudret saffa-i rûyun
İki hatt-ı hümâyun yazacakdır bir siyâk üzre
Ser-i pür derdime kim sâye salsun yok ‘aceb ol şuh
Salur gülzârda kim sâye gül şah-ı kabâk üzre
‘Abes pîr-i mugan bin câm-ı şirine verir bir cân
Döner bintü’l-kerimim âb-ı rûyun kim sadâk üzre
O şuhun mihri ruhsârına düşmüş zülf-i şebgûnu

Gönül kim gördü olsun gece gündüz ittifâk üzre
Görünce dâne-i hâlin ser-i zülfünde bend olmuş
Gönül kim aldanur kuşlar görünce dâne fâk üzre[50]
'Acebdir etse sâbit görse nazm-ı Es'ad'ı tercih
Hüner-mendân Rum'u nükte-sencân-ı 'Irâk üzre

*

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün
. . - - . . - - . . - - . . -
Doğmasaydı beni ey kâş ezelden dâye
Salmasaydı bu ten-i pür-nihenim dünyâya
Evveli şâd kılub âhiri hışm etdi felek
Çaldı seng-i gazabın elde olan mînâya
Çâh-ı zindâna bizi atdı ferâmûş etdi
Sanki seng-i siyehi atdı tehî deryâya
Kays-veş cevrini çekdim feleğin bak işine
Komadı bu dil-i nakâm irişe Leylâ'ya
Komadı koklayalım bağ-ı emel güllerini
Komadı nahl-ı emel üstüme salsun sâye
Felek-i nâzına aldanmışken tâki bu gün
Oldu ma'lum ki felekde yoğmuş sermâye
Es'ad'a nev'-i beşerden bize yokdur imdâd
İşimiz kaldı hemân merhamet-i Mevlâya

*

Davûd Paşa'nın ferdini tahmis

fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün
. . - - . . - - . . - - . . -
Bir zamân kim sen idin Yûsuf-ı Ken'ân güzelim

---
[50][79/1] Fâk, tuzak demektir.

Mihr ü mâh olmuşidi hüsnüne hayrân güzelim
Reşk ederdi lebine gonce-i handân güzelim
Bağ-ı hüsnünde bitüb hâr-ı mugaylan güzelim
Bir hayâl eyle ki evvel ne idin şimdi nesin

*

Arapça şiirinden iki örnek:

İsâ nehri hakkında

عن نهر عيسي اذا ما كنت تسألنى
من الثناء فقد يغنيك ما فيه
فان آل النبى كانوا له سببا
فكيف مبتدع الحجاج يحكيه
ولا تقل ان هذا النيل يشبهه
فان نيل مصر لعمرى لا يضاهيه

*

Basralı şair Abdulcelil hakkında söylediği şiirinden:

لا بعصر الصبا ولا دار سعدى
هام شوقا كلا ولا زاد و جدا
لا ولا في الهوى شجاه عزيز
ذو دلال ولا تذكر عهدا
مستهام يرعى النجوم بطرف
مستهام و مقلة النجم رمدى
كلما لاح بارق من جنوب
نثرت مقلتاه عقدا فعقدا
خلياه يقرى الصبابة دمعا
غير نزر ويمنح الليل سهدا
ويقاسى من لوعة البعد نارا
لخليل انت سلاما وبردا

بعد (عبدالجليل) خطب جليل
منح الصبر والتجلد بعدا
يا شقيق الوفاء وافى كتاب
منك ازهى من الشقيق واندى
هو اسنى هدية ولعمرى
ان فيه جواهرا ليس تهدى

KÂSIMÎ

Seyyid Kâsım

H 1200 ?- H 1261 ?

KAYNAKLAR: Kâsımî hakkında toplamış olduğumuz bilgiler, sadece onun, özel kitaplığımızda duran biricik yazma divanına dayanmaktadır. Bu gün elimizdeki bu Türkçe divanından başka Seyyid Kâsımî'nin hayatına dair en ufak bir bilgiye rastlanmış değildir. Vaktiyle 5/7/953 tarihli *Kerkük* gazetesinde yayımladığımız bir yazıda bu divanın özel vasıflarını belirmiştik.

HAYATI: Asıl adı *Kâsım* olup, bunu bazen şiirinde mahlas olarak da kullanmış, ayrıca *Seyyid Kâsım*, *Kâsımî* ve *Seyyid Kâsımî* adlarını da aynı biçimde kullanmıştır.

On üçüncü hicri çağında ve hayatı boyunca Kerkük şehrinde yaşadığı anlaşılan şairimiz, yazdığı tarihli şiiriyle 1260 yılına değin Kerkük'te geçen bir takım olayları tesbit ettiğinden, onun bu tarihten sonra ölmüş olması gerekir.

1230 yılında yazdığı bir şiirinde saçının aklaştığını ve belinin büküldüğünü belirten şair, ölüm günlerinin yaklaşmış olduğunu da söylediğinden doğum yılı[nı] en az 1200 hicri yılına götürmek mümkündür. 1237 yılında da kumandan Ali Paşa'nın İranlılar'ı mağlup etmesini anlatan ve bu zata hitap ederek yazdığı kasidesi, şairin o zamân otuz yedi yaşı sularında olmak ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Hayatını önce marangozluk yaparak kazandığını söyleyen şairin babasının da aynı sanatla uğraştığı anlaşılmaktadır.

İşinde kanaat ederek geçinen Kâsımî, zamânının büyüklerine sunduğu kasidelerine karşılık bir yardım kabul etmediğini söylemektedir. Hatta bir şiirinde, bir olup bitti karşısında kalarak hayatında ilk defa memduhundan ister istemez aldığı armağandan ötürü teessürünü bile belirtmiştir.

Böylece şiiriyle kazanmağa yeltenmeyen şair, kendini ibadete kaptırarak, bir aralık *Abdalan*'da oturan Şeyh İsmail adlı zattan tarikat aldığını açıklamaktadır. Kendisinin Sünnî mezhebine mensup olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Öldüğündee Kal'a'da (Kerkük Kalesi) Hasan Mekki Camiinde gömüldüğü söylenir.

ESERİ VE EDEBİ HÜVİYETİ: Kâsımî'nin şiirleri pek kuvvetli olmamakla beraber, Kerkük'te zamânının ileri gelen bir şairi sayılırdı. Divanının baş yaprağının kenarında yazılan takrizler onu, on üçüncü hicri çağının ortasında Kerkük'te en büyük şair olarak tanıtmaktadır. 398 sayfa tutan divanı, eski divanlar biçiminde harf sırasıyla gazellerden ve ayrıca kaside, tevarih ve rübailerden kurulmuştur.

Şiirleri en çok dini mahiyet taşır.. Divanında geçen birkaç Farsça şiiri onun bu dilde de edebî kudretini gösterir. Iraklı Türkmen şairlerinden *Nesimî* ile *Fuzûlî* ye düşkün olduğu görülmektedir ki bunların şiirlerini tahmis etmiş, hem de düşüncesinde, durup dayanma bakımından ba'zı şiirlerinde, Nesimî'yi örnek olarak göstermiştir.

Şiirinde hep Osmanlı şairlerini taklit etmekle beraber Türkmen şivesinin etkisinden kurtulamamıştır. Kullandığı yüzlerce yerli deyiş ve sözcükler, dil incelemeleri ve Türkmen şivesinin son çağlardaki yapısını ve gelişmesini göstermek bakımından önemli sayılır.

Hele divanı 1237-1260 yılları arasında Kerkük'te geçen tarihi hadiseler için değerli bir kaynak sayıldığı kadar, o zamânın edebî ve içtimai hayatını canlandırmak bakımından da önemlidir.

Özel kitaplığımızda duran bu biricik yazma divan 194 yaprak *398 sayfa, her sayfa ortalama 22 beyit*ten ibaret olup sondan bir, ortadan ise sekiz dokuz yaprağı eksiktir. Buna mukabil iki yaprak sonradan yine şairinin kendisi tarafından divana eklendiği ve sayfa kenarlarında yeni şiirlerin yazıldığı görülmektedir.

Divanın 1253 yılında şairin eliyle hazırlandığı, sonradan 1260 yılına değin bir kısım şiirlerin yine kendi tarafından ilave edildiği tarihli parçalarından anlaşılmaktadır.

ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER:

Kerkük'te ölet salgınını tasvir eden bir şiiri

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

- .- -   - . - -   - . - -   - . -

'Ayn-ı 'ibret-bâz edib seyr eyle sun'-ı kirdigâr
Hisse al bundan gönül kıl tâ'at-i perverdigâr
Sanma bica halk edübdür 'âlemi yokdan Hûdâ
Yer ü gök hurşîd ü meh encüm hevâ leyl ü nehâr
يفعل الله ما يشاء ثم يحكم ما يريد
Nass-ı katı'dır güneş-veş ehl-i 'ilme âşikâr
Bin iki yüz kırk altı ılıydı hicrete[51]
Bir 'aceb naks-ı âşikâr bize ol birr-i bâd
Güzde kırk beş gün dahı kalmışdı urdu bir pele[52]
Geçmedin on gün cemi'i yerler oldu lâle-zâr
Doğdu koyunla keçi yayıldı karnı oldu sîr
Yağ yoğurd dutdu cihânı sanasın oldu bahâr
Kimse bilmedi nedür kış nice geçdi çilleler[53]
Ehl-i fakrun hiç birisi yakmadı evinde nâr
Çün kara usbât erdi dünyâ cennetü'l-a'la olub[54]
Yağa pendire yoğurda kimse kılmaz i'tibâr[55]
Danbulan geldi 'Arab'dan doldu bâzâr içine
Başladılar almağa satmağa yer yer ehl-i kâr
Halk bu zevk u safâda tâ'ata meşgul iken
Geldi bir âdem dedi tâ'un Süleymânî da vâr[56]
Nice günden sonra kaç adam düşüb fevt oldular
Vâhime düşdü olardan halka verdi ıztırâr
Ramazan ayı onun da halk sergerdân olub
Çok kişiler aldı ehlin taşraya kıldı firâr

---

[51][88/1] ılıydı; yıl idi.
[52][88/2] güz: son bahar. Pele: kışın ilk şiddetli ve devamlı yağmuru.
[53][88/3] çille: Lâmın teşdidiyle yaz ve kış mevsimlerinin kırk günlük tesirli zamânı
[54][88/4] kara usbât: şubat ayının muayyen günleri
[55][88/5] pendir: peynir.
[56][88/6] Süleymanî: Kerkük'e yakın Süleymaniyet şehri.

Kilim ü câcem u ihrâmı diküb birbirine[57]
Her birisi kudretini oldukça çâdır kurdulâr
Nâz ile taht üzre hâb eden nice leb-gonceler
Sâye-i çâdırda gamlar gördü oldu bî-karâr
Cilve-i nâzı salub elden çün oldu nâ-'ilâc
Sac ile ekmek pişürdi dameninde derdi hâr
Şîr-veş gurre olanlar bezm-gâh-ı şehrde
Gübre-i mevti görende oldular mânend-i fâr
Her biri bir yerde pinhân oldular rûbâhveş
Sâdlıkda her biri derdi benim Sâm-ı süvâr
Sâye-i eyvânı hâtırdan ferâmûş etdiler
Kasr ile eyvân kubbe oldu el çeşminde hâr
Herkes evtanın bırakub dağılub sahralara
Nice gül yüzlüleri sad-hayf kim yandırdı nâr
Şehr içinde Kahraman u Rüstem u Destan ola
Taşrada gitti serinden 'aklı oldu bî-karâr
Kürd berrâni nice dânâyı nâdân eyleyib[58]
Şîrler rubâhlar destanda oldu hâr u zâr
Her gice yağmur yağar yeller eser çadır yıkar
Nice gül ruhsârlar sahrada eyler âh u zâr
Mâhasal her sâ'ati bin mevtden efzûn idi
Âh u efgân eyleyüb bin serv kâmet gül-izâr
Mesned-i nâz üzre hâb eden nice mehpâreler
Gördüler bu ıztırâbı gamdan olub dâğdâr
Günde kaç nevbet yıkub çâdırları göç etdiler
Kurmağıyla yıkmağıyla oldular cândan bî-zâr
Göç edüb bir gayr yerden gayr vadi gözleyüb
Gördüler dörd ay cefâ-yı cevr bî-had bî-şümâr
Şehr halinden bir az şerh eyleyim kâmillerle
Dedi 'ârifler ki çok gün fevt olur idi hezâr
Kimse 'ilm-i gaybı bilmez gaybı ancak Hakk bilür
Lîk artuk eksik oldu böyle bil ey şehri-yâr

[57][89/1] câcem: Kış geceleri üstüne örtülen yünden işleme renkli kalın örtü.
[58][89/2] berrâni: taşralı.

Nice yüz ma‘sum bazar içre sergerdân kalub
Kiminin destinde ekmek ba‘zı ağlar şîr ü mâr
Cami‘ ü dükkânlar içre nice âdem fevt olub
Kaldılar kaç gün şişüb san oldular telü’l-himâr
Çok sokaklarda ve evlerde yedi kel âdemi
Görmüşüm vallah öz çeşmimle oldum dil-figâr
Halk, evvel cânile sa‘y etdiler defn etmeğe
Herkese cehd etdi yer yer sanasın İsfendiyâr
Bir tabut üzre adam etdiler bir gün gulû
Her biri der bin aparım eyleyüb ceng-i kübâr[59]
Ya‘ni tâ‘un olmasaydı on âdem olur idi[60]
Hayr işinde oldular rubâh olanlar şîr-vâr
Hakk yolunda cân verenler cümlesi cân dâbşurub[61]
Mesken ü me’vâsı olsun cümlenin dârü’l-karâr
Nice yüz evler kapandı kaldı mirâs-ı hor yine
Kim kazandı kim yedi bir hisse al ey bahtiyâr
Neşe kişi kendi malın yemeyib sarf etmeye
Kendözü zahmet çeke sarf eyleye mirâs hâr
Kişi öz mâlin yese şükr eylese Mevlâsına
Râzı olur ol kişiden hakk, Muhammed çâr-yâr

*

Kar Fırtınası

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Dide-i Hakk bin açub seyr eyle sun‘-ı zûl-celâl
‘Ârif isen ey dil divane bundan ‘ibret âl
Şemsi zeyn eyler semâda sonra eyler ser-nigûn
Mâhı bedr eyler felek âhiri eyler hilâl

[59][90/1] aparam: götürüm.
[60][90/2] olur idi: <istifham şeklinde> olur mu idi.
[61][90/3] dâbşurub: takdim edüb, bağışlamış.

Gâh kış gâhi bahar ve gâh yaz ve gâh güz
Devr eder her biri bir nev üzre bilgil yâ ricâl
Kimsenin ‘ilmi erişmez Hakk Te‘âlâ ‘ilmine
Lîk ancak fehm ederler gerdiş eyler mâh u sâl
Bin iki yüz kırk ılında gurre-i mâh-ı receb
Bir şeb-i âdine esdi Kıbleden bâd-ı şimâl
Nısfı olmuşdu karasebâtın gelüb ebr-i sefîd
Zahir etdi gök yüzünden kar inüb panbuk misâl[62]
‘Asrdan takim seher olunca yağdı şöyle kim
Doldu şehr ü bağ u sahra râğ-ı iklim-i cibâl
Bir sehâ gösterdi halka kıl nazar şah-ı şitâ
Sîm ile doldurdu bu dünyâyı kıldı mâle mâl
Çün temâşa eylediler Hakk Te‘âlâ hikmetin
Çok ferah buldu sefâlar eyleyüb ehl-i ‘iyâl
Dâmlar üstün süpürdü halk cümle cehdile[63]
Havf eder anlar ki şâyed ere mülküne zevâl
Toplayıp elde atarlar birbire nevresteler
Leşker-i Rûm u ‘Acem nisbet kılıp ceng ü cidâl
Ba‘zılar seyr etmeğe sahrâya vardı şevk erüb
Yapdılar kardan minâre oynayub hem-çün tıfâl
Her taraf pervâz ederdi gök yüzünde serçeler
Bulamazlar yer kona her çend silker perr ü bâl
Ba’zı karılar dedi ey kâş panbuk ola bu[64]
Ba‘zı söyler un olaydı işbu resme kıyl u kâl
Eylediler her biri bir nev‘ tatvil-i sühân
Şimdi Seyyid Kâsımî kalsun bu yerde [bi]-makâl

*

[62][91/1] panbuk: pamuk.
[63][91/2] dâm: Ev, tavanın üst tarafı.
[64][92/1] karılar: yaşlı kadınlar.

Nargile[65]

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

-. - -   - .- -   - . -

Kurbağa gibi kuruldar nargile[66]

Bî-hayâ zen tek şırıldar nargile[67]

Almamış bezm-i ezelden terbiye

Her yeten meclisde oynar nargile

Aletin beline bağlar bir kişi

Devr eder bazarı ditrer nargile

Elli altundan çubuk ammâmesi

Üç kuruşunu eylemiş ser nargile

Fâhişe 'avrat gibi her bir yana

Dosta düşmana satar şer nargile[68]

Karnı şişmiş merdüm-i bîmâr-veş

Bağırur her lahza inler nargile

İçme Seyyid Kâsımî hiç birisin

Ner demişler dir değil ner nargile

*

Gazellerinden seçmeler

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

- . - -   - .- -   - . - -   - . -

Leblerin şehd ü şekerden kand-ı helvâdan lezîz

Kâmetin serv-i sanavberden ü tûbâdan lezîz

---

[65][92/2] Kâsımî bu ve çubuğu savunan başka bir şiirini, Süleyman adlı bir şairin nargileyi meth eden ve başlığı,

Lezzet almaz içmeyen her lahza her an nargile
Sine-i aşk-veş her lahza Suzân nargile

olan şiirine karşı yazmışdır.

[66][92/3] kuruldar: kur kur diye ses çıkarır.

[67][92/4] şırıldar: yüksek sesle söğüp saymak fiili.

[68][93/1] satar şer: şer satmak, sataşmak.

Gonce-i terdir yanağın kim hemîşe tâzedir
Yâ karanfiller açılmış verd-i ra‘nâdan lezîz
Gerdenindir sîm yâ kâfur yâ billûrdur
Nâz ile reftâr eder gülberg-i mînâdan lezîz
Kaşların kavs-i kuzahdır yâ hilâl mâh nû
Karşu durmuş birbirine tâk-ı kisrâdan lezîz
Gözlerin bir dürr-i deryâdır sadefden var olub
Yâ Zuhâl yâ Müşterî’dir gökde Zehrâ’dan lezîz
Hâk-ı kûyun ‘âşıka ey dilber-i simin beden
Hoş gelür tahkîkde Firdevs-i a‘lâdan lezîz
Bir nigâh-ı merhamet bahşınla şâd etsen beni
Sûz ‘aşkın seyl-i çeşmim kıldı deryâdan lezîz
Aferin ey Kâsımî bu lafz-ı şekker-bârına
Kim gelür ‘aşk ehline nutk-ı Mesihâ’dan lezîz

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . -
Her kime ikbâl-i devlet yâr olur
Cümle-i ‘âlem ana dildâr olur
Şu‘le-i ikbâli düşse her yere
Hârzâr iken gül gülzâr olur
Baht yâr olmazsa bir bî-çâreye
Kendi evlâdı ana ağyâr olur
Bu meseldir halka rûşen gün gibi
Gülşen-i cennet fakire hâr olur
Devlet erse bir kişiye dehrde
Niceler ol merde hizmetkâr olur
Her kime tevfik ol[ur]sa refik
Halk arasında bir ehl-i kâr olur
Nâ-halef nâ-cins olanlar bil yakîn
Nîk u bed fark eylemez bî-‘âr olur
Hakk Te‘âlâ her kime sıhhat verir

Hîç nesne derdine timâr olur
Her kimin ikbâli yatsa Kâsımî
Âb-ı şekker içse zehr-i mâr olur

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   -. - -   - . - -   - . -
Gördüm ol dildârı dün benden yüzün pinhân eder
Derd ü cevr ü mihnetden gönlümü virân eder
Ben der idim ‘azm edem kûy-ı habîbe şâyed ol
Haste-i hâlim görüb ol derdime dermân eder
Bilmedim ‘uşşâka cevr eyler güneş-ruhsârlar
Bana rağmen zülfünü ağyâr için reyhân eder
Bin niyâz-ı nâz kıldım kılmadı aslâ hitâb
Âhiri bu nâz u istiğnâ beni bî-cân eder
Böyle imiş bî-vefâ dilberlerin âyinleri
‘Iyd-ı ruhsârına karşu ‘âşıkın kurbân eder
Tir-i gamzen bir belâ zülf-i siyahın bir belâ
İki zâlim söz bir etmiş günde yüz bin kân eder
Bî-vefâlar ‘aşkını terk eyle Seyyid Kâsımî
Dergeh Subhân’e yüz dut müşkilin âsân eder

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Vefâsız merhametsiz bir güzel cânânemiz vardır
Cemâl-i şem‘ine karşu yanan pervânemiz vardır
Sabâ ‘azm eyle sen kûy-ı nigârı lutf edüb bir gör
Gönül adlu bizim ol yerde [bir] divânemiz vardır
Eger Mecnûn ile Ferhâd’ı var Şîrîn [ü] Leylâ’nın
Bizim de bezm-i vahdetden ne hoş mestânemiz vardır
Görüb dildârı meclisde karîn-i sohbet oldum ben

Bana bir remz edüb epsem otur bîgânemiz vardır
Anınçün dil-perişânız cihân mülkünde ey Kâsım
Bize süt yerine kân yutduran bir ânemiz vardır

*

mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Niçün benden nihân etdin yüzün ey bî-vefâ dilber
Edersin 'âşık-ı sâdıklara cevr ü cefâ dilber
Beni hicr ü firâk içre esîr-i firkât eylersin
Varub ağyâr ile dâim edüb zevk u safâ dilber
İşimdir rûz u şeb efgân cemâlin cüstu cûsunda
Eriş rahm eyle dil olmuş firâka mübtelâ dilber
Figân u âh u nâlemden gubâr-âlûdedir gerdûn
Bolub tagyîr-i sûret dûd-ı âhımdan semâ dilber
Yüzünden âl nikâbı kim gönül şâdı bula gamdan
Sehâb-ı zülfünü ref' et gönül bulsun cilâ dilber
Geçerken subh-dem cânân ben üftâdeyi görgeç
Yüzün döndürdü geçdi nâzile ol mehlikâ dilber
Urub bir tîr-i gamze deldi bağrım geçdi sînemden
Terahhum eyle Seyyid Kâsımî sormak revâ dilber

*

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
'Aklımı gâret kılan şol gözleri mestânedir
Bir nigâh-ı gamzesi her lahzâ yüz bin kânadır
Tâk-ı ebrusuna zühd ehli sücûd etmez anın
Zâhirâ mecnûn gibi ol dahı bir divânedir
Gel benim ahvâlimi seyr eyle sûz-ı 'aşkda
Gör nice Ferhad u Kays'ın sözleri efsânedir
Tut sözüm ey genc-i virân sineme eyle mekân

Görmesin yâvuz nazar gencin yeri virânedir
Sofiyâ sarf eyle râh-ı ‘aşkına cân [u] gönül
Tâ desin ‘ârif olanlar esmeye pervânedir
Âh u efgânım anınçün halka izhâr etmedim
Dîv-i mel‘ûn-ı rakîbim rûz u şeb hamhânedir
Derd çekmekden tenim gâyet za‘if olmuş benim
Hiç halâsım yok mu‘ayyen kasd dilber cânândır
Eyle Seyyid Kâsımî cânın fedâ dildârına
Bî-nazîr ü yâr-ı sâdık bir ‘aceb cânânedir

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Ey ‘ademden ‘âlemi var eyleyen perverdigâr
Gösteren sensin cihâna ay u gün leyl [ü] nehâr
Kudretin bahrında kemter mevcdir ins ü melek
Hikmetin katında kûh-ı Kâf’dır hemçün gubâr
Âdem u hûr u melek bir şemme sun‘undan senin
Kahrdan dûzah yaratdın lutfdan dârü’l-karâr
‘Âşıkın kalbine senden düşdü nâr-ı iştiyâk
Kim hemişe âh eder yandırur anı şevk-i yâr
Sensin ızhâr eyleyen mahbûblarda zülf ü hâl
Şemme-i hüsnündurur anlarda olmuş âşikâr
Neş’e-i bûyun ger olmaz gonce-i ra‘nâlara
Renk [u] bû bulmaz olur ‘âlem yanında hemçü hâr
İktizâ-i hikmetinden oldu firdevs-i berîn
Ba‘zına cennet mekân etdün virüb bâzına nâr
Kimsenin ‘ilmi erişmez ‘ilmine zîrâ senin
Mevce-i ‘ilmin yanında katreca gelmez bihâr
Pâdişâhâ evvel ü âhirde sensin var olan
Mahv olur kalmaz cihânda senden özge her ne vâr
‘Âlem-i ervâhda mest-i mey-i vahdet olub
Geldiler işbu cihâna ‘âlem oldu üstüvâr

Her birinde eyledin bir sırrı pinhân ey hekîm
Kimini kıldın gedâ-veş kimi şâh-ı kâm-kâr
Sen bilirsün cümlenin sırrın habîr ü basîr
Cümle senden kâmiyâb olur sıgâr ü hem kibâr
Kudretin zâtın sıfâtın ben nice idrâk edem
Kim mey-i gaflet kılubdur kalbimi mest-i humâr
Eyle Tevfik-i hidâyet yâ ilâhel'âlemîn
Leşker-i nefs aldı destimden 'inân-ı ihtiyâr
Pâyimâl olmuş hevâ-yı nefse Seyyid Kâsımî
Bildi mücrimdir durub kapunda ağlar zâr zâr

*

mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Kime nef'im dokundu 'âkıbet andan zarar gördüm
Kiminle âşinâ oldum[sa] andan bir hatar gördüm
Gezüb bu dehr-i fâni gülşeninde nice demlerdir
Ne gül derdim ne hod sünbül ne berg [ü] ne semer gördüm
Cefâ [vü] cevr çok mihr ü muhabbet kîmiyâ nisbet
Vefâlar az olub nâ-ehl olanlar mu'teber gördüm
Kerem bâbı yapıldı hâliyâ sed-i Sikender-tek
Cihân mahlûkı çün Ye'cûc olmuş fi'l-i şer gördüm
Tama' Vâfir hased buğz u 'adâvet buhl bî-payân
'Atâ u fazl u hilm ü ma'rifet bir kıl kadar gördüm
Olar kim dehr-i duna tâb olmaz hor u sergerdân
Gezer 'âlemde müflis bî-nevâ bî-pâ vü ser gördüm
Felek bir lu'b ile yıkdı nice merdâm-ı hâr etdi
Çü Yûsuf habs olubdur mekr-i zenden nice er gördüm
Geçüb sadr-ı serîre nice nâdân ser-firâz oldu
Nice ehl-i kemâli çerh edübdür derbeder gördüm
Kılur rûbâhlar sahrâda kendi başına seyrân
Olub zencîrlerle beste nice şîr-i ner gördüm
Dahı ehli kemâli zerd eder devr-i felek dâim

Çü lâle dâğlanmış gamla yüz bin sîneler gördüm
Felek geh bedr eder çerh üzre mâhı geh hilâl eyler
Gehi şeb gâh-i rûz eyler sübûtî yok döner gördüm
Demiş bizden ezel bu nutku Seyyid Kâsımî bir er
Yılı yıldan ayı aydan günü günden beter gördüm

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - - - . - - - . - - - . -
Çârşûdan geçdi gördüm bir Nigâr-ı nâzenin
Nâz-ı reftâriyle ditrer serbeser rû-yı zemîn
Aldı serden ‘aklımı bir nâzile ol gonce-fem
Ol sebebden kalmışım mecnûn-sıfat zâr u hazîn
Âteş-i kalbe gerekdir şerbet-i vasl-ı habîb
Ey tabîb-i nabz yorma gendözün olma gamîn
‘Arz-ı mâl etme bana ey hâce-i sahib-kemâl
Sende varsa sîm ü zer bende var dürr-i semîn
Neylerim mülk-i cihânı vasl-ı dildâr isterim
Kâsımî vasl isterisen dut bir iki erba‘în

*

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün
. . - - . . - - . . - - . . -
Hü hü hüsnün gören âdem ka ka kalur hayrân
La la la‘lin kadeh[in]den me me mest oldu cihân
Ço ço çok cevrinin çekdim se se sen gonce lebin
Bü bü bülbül gibi kârım he he her rûz figân
Tö tö tövbe ba ba bakdımsa yüzün bakçasına
Ge ge geçdi dil [ü] cândan fe fe fevt oldu bu cân
Ha ha havf et bi bi bir rahm kıl eyle ihsân
Be be bes bunca ki urdun ti ti tîr-i müjen
Çü çü çünki beni urdun bi bi bî-kes gördün

Ka ka kânım ala senden he he Hallâk cihân
Ta ta t'an okuna kıldım gö gö göğsümü siper
Şa şa şâyed ga ga gamzen okuna ola nişân
Ma ma mahbûb-ı hüdârâ bi bi bir rahm eyle
Ka ka Kâsım ge ge gelmiş kapuna sergerdân

*

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
- . - - - . - - - . - - - . -
Şu'le-i hüsnün nigâra hiç zevâle ermesin
Cân u dilden kim seni sevmez kemâle ermesin
Cân u başın kim fedâ kılmaz reh-i cânânına
'Âşık-ı sadık değildir ol visâle ermesin
Etmeyen dil mülkünü sûrâh râh-ı 'aşkda
Telhkâm olsun hemîşe nûş-ı bâla ermesin
Eylegil tenbîh cânâ zülf-i 'anber fâmına
Safha-i rûyunda devr etmekle hâle ermesin
Fakra el-fahri demişdir çün resûl-Hâşımî
Ehl-i 'irfanım diyenler mülk ü mâle ermesin
'İşve-i nâzile dilbend olmayan divâneler
Hiçe almaz Yûsuf'u ister cemâle ermesin
Rehgüzâr-ı 'aşk içinde bî-serv u pâlıg gözet
Haste diller kasdı bu kim köhne şâla ermesin
Gönlünü bend ede Kâsım bir perîveş dilbere
Her kim ister dehr içinde mekr ü âle ermesin

*

Mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün
. - - - . - - - . - - - . - - -
Giriftâr oldu dil bir dilber-i mahbûb-ı tannâza
Verir çeşm-i pür-efsunu sebak nâr içre şehnâza
Hırâmı nâz istiğnâsı kıldı rû-yı pâ-beste

Görüb serv üzre kumriler hırâmân geldi pervâza
Derûn-ı âteş-i ‘uşşâkı teskîn eylemez billah
Devâ eyler mi sûzum def‘ine hiç bâd-ı yelpâza
‘Arz ‘ıyd-i visâlindir bu çerh-i gerdiş-i gerdûn
Anınçün dönderir faslın bahârın devr eder yâza
Kitab-ı defter-i derdim meğer hızr alsa zulmetden
Divan olsa ağaçlar ger kalem tâ haşre dek yâza
Şerâb etdim müheyyâ eşk-i çeşm[im]den sebûlarda
Kebâbım dil-müheyyâdır ne hâcet ördek ve kâza
Benim vakt-i vefâtımda demen yasin ile telkîn
Gelüb ‘uşşâklar seng-i mezâra bir gazel yâza
Kıyâmetden kopardı çok ‘alâmet mu‘ciz-i la‘lin
Hezârân çün Mesîh ihyâ olur meyl eylesen nâza
Bilinmez kıymet-i cevher bilür sarrâf-ı kıymet ger
Sakın gösterme Seyyid Kâsımî incüyü gammâza

*

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün
. . - -   . . - -   . . - -   . . -
Gel vefâ umma, gönül bağlama her bir güzele
‘Arz-ı hâl etme vefâsızlara ağzın rezele[69]
Binde bir asl-ı neseb sâhibi ancak bulunur
Kîmîyâ nisbetidir düşmedin anlar tez ele
Şûr [u] şer etme özüm eyleme nâdân-ı cihân
Ehl-i ‘ilm ile düş eyleme adın gazele[70]
Kânî ol rızk ceza‘ birle uçurma ey dil
Sabr kıl sabrile her meclis-i mahfil bezele
Gerçi eyyâm-ı hazân eyledi dünyâyı harâb
Fasl-ı nevrûz gelüb bağ ile bostân tezele
Şer‘-i Mahmûd’[a] uyub ehl-i selâmet olgıl
İ‘tibâr eyleme dünyâya nazar kıl gazele

[69][102/1] reze: Anahtar kullanılmayan kilid. Rezele, kilidle demektir.
[70] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

Duta gör pendini kendin yine Seyyid Kâsım
Nâsih-i kâbil odur kendözü evvel düzele

*

Mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -

Meded ey pîr-i meyhâne bana bir iki peymâne
Gönüldür şimdi divâne yakılmış şevk-i cânâna
Meded olmaz ise senden bana bir çâre yok benden
Beni kurtara gör beni direm merdâne meydâna
Serrim gam bahrine dalmış beni benden günâh almış
Senin kapun penâh olmuş gedâlar geldi sultâna
Yüzüm kara ve destim boş şarâb-ı gaflet etdim nûş
Hazînim eylegil dil-hoş bu cânım nice bir yâna
Gözüm aç hâb-ı gafletden gönül kurtula mihnetden
Halâs olan bu âfetden bilişim sanma bigâne[71]
Beni benlik havasından çıkar zevk u safâsından
Bu dehr-i dûn cefâsından çıkar kıl mest-i rindâne
Nidem bu mülk-i gavgâyı başımdan sav bu sevdâyı
Görem ol tâze tercâyı olam şevkında pervâne
Ümidim kesmezim senden sakladım işbu külhandan
Haber ver gel şu gülşenden gele bülbüller efgâna
Habîbim tâze ter verdim bilürsin hod nedir derdim
Özüm kapuna iltirdim misâl-i katre 'ummâna
Benim bir zerre kemter güneş ruhsârını göster
Edem yolunda terk-i ser deme kim ben bakam câne
Eğer beş gün bu dünyâda gezübdir nefs âzâde
Veli 'akl erdi imdâda diler kim eresin hâna
Gözüm yâşı akar her gâh yüzümü boyadır ey mah[72]
Gönüldür eyleyen bin ah cihânı verdi tufâna

---

[71][103/2] bilişim: Tanışım. Tanış biliş: Akraba ta'alükâtı.
[72][103/1] boyadır, boyar demekdir.

Figân u âh-ı nâlemden ferâgat uçdu ‘âlemden
Seyyid Kâsım bu mâtemden çıkub er gil gülistâna

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Ey cemâlin şu‘lesi kevn ü mekânın hâverî
Hâverî reşk oduna yandırdı zülfün şehperî
Şehper-i zülfün hümâdır yoksa perr-i Cebre‘il
Perr-i Cibrîli kılub cârûb-ı şevkın ey perî
Ey perî şevkın dil-i ‘uşşâkı kılmış dağ dağ
Dağ dağ etmiş beni şevkin kim oldum serserî
Serserî sanman bizi kim ‘âlem-i ervâhda
Olmuşuz bir sen gibi Yûsuf-cemâle müşterî
Müşterîyiz nakd-ı cândan gayrı yok sermâyemiz
Nakd cânı ehl-i ‘aşkın oldu çün sîm ü zerî
Sîm ü zerden fârig etmişdir bizi şevkın senin
Gelmişiz meydân-ı ‘aşka terk edüb cân ü serî
Cân u serden fârig oldu şimdi Seyyid Kâsımî
Arzu eyler hemîşe ravzâ-i Peygamber’î

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Ey yüzün bağı hemîşe vird-i handânım ‘Ali
Senden ayru ‘arşa çıkdı âh u efgânım ‘Ali
Bülbül-i bî-çâreyim ruhsâr-i âlinden senin
Ayrı düşdüm akdı her dem dîdeden kânım ‘Ali
Kumri-i bî-bâl-veş efgândır işim subha dek
Ey lebi gülberg-i ter serv-i hırâmânım ‘Ali
Yâd-ı ruhsârın beni men‘ eylemiş gülzârdan
Mihrin oldu dil evvindi bâğ u bostânım ‘Ali

Şu‘le-i ‘aşkında çün pervâne sûzân olmuşum
Nice bu şevkın elinde şem‘-veş yânım ‘Ali
Gerçi hûblar çok cihânda cümlenin sultânısın
Mecma‘ı hûbânda sensin cân-ı cânânım ‘Ali
Pertev-i nûr-ı ruhundan ruşen olmuş mülk-i dil
Ey cemâlin pertevi şem‘-i şebistânım ‘Ali
Mihnet-i hicrâna düşdüm merhamet kıl lutf edüb
Eylegil bu hicr-i gamda derde dermânım ‘Ali
Firkat-i hicrâna düşdüm kays-veş subh u mesâ
Garka verdi ‘âlemi çün Nuh tûfânım ‘Ali
Sabr kıl hicr-i firâk-ı yâre Seyyid Kâsımî
Müşkilin hal ede bir gün Şâh-ı Merdânım ‘Ali

Şairin babasının nasihatı ve bırakmış olduğu enteresan serveti[73]

Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / fa‘ûlün
. - - -   . - - -   . - -
Kulak ur bu söze kıl cânı mesrûr
Ola feyz ile rûşen kalb-i deycûr
Peder bir gün bana kıldı nasihat
Hüdâvendâ sen anı eyle mağfûr
Dedi ey gözlerim nûru ‘azîzim
Fenâ dünyâya uyma olma mağrûr
Cihânın evveli gam sonu mâtem
Sabâhı rûşen olur şamı gamgûr
Debistân-ı hıredden bir sebak al
Edeb birle bu cismi eyle pür-nûr
Kemâl ehline kendin eyle bende
Veli câh[il]den eyle kendözün dûr
Konuşma merdüm-i nâ-ehli birle
Süleymân’ım dese sen bil anı mûr
Dedi Kur‘an’da sîmâhüm bir ayet

[73][105/1] Bu şiirde geçen bazı yerli sözcüklerin anlamını şiirin sonuna yazdık.

Bilünür sûretinden kişi meşhûr
Ilan gibi yürür ba'zı ayaksız
Çalar insanı âhir hem-çü zenbûr
Kimi eğri yürüyüb eğri bakar
Özün 'anka sayar sîret de usfûr
Kimi a've kimi ebkem kimi lâl
Kimi karra muhannes kimi kanbûr
Kimi topal kimi şel kimi peltek
Kimi keçel kimi kerr kimi kotûr
Olubdur sûrete sîret berâber
Tebâi' ile dolanur cism-i makdûr
Bakub mahluka sûret seyrin eyle
Kimi kötrüm kimi a'ver kimi kör
Hazer eyle bu mevsufâtlardan
Nasihat dutma sen yol ola çamûr
Konuşma bu sıfatlu kimselerle
Bulardan hâsıl olur şer ile şûr
Eğer pendüm dutarsan pîr olursun
İki 'âlemde hânen oldu mamûr
Günâhlar başıdır çün hep[i] dünyâ
Kanı Kayser'le Dârâ Hân-ı fağfûr
Göçer bu yerde kim mihmân olursa
Nice sultânı bu çerh etdi mağdûr
Yeter bir hırka lokma bu fenâda
Gel olma câm-ı devlet birle mahmûr
Ne verse Hakk Te'âla razı olgıl
Ziyân eylemedi bir 'abd-ı meşkûr
Metâ'-ı dehr içün gamlanma aslâ
Deme kim yok metâ'ım olma gamhûr
Bihamdillah müheyyâ cümle vârım
Sana ben 'arz edem nem var[sa] mastûr
İki cerreyle bir su küpü var
Düşüb bir yanı durmaz suyu meksûr
İki şerbe iki ibrik-i kıyrli

Kamışdan lüleleri hemçü billûr
Dahı var bir hasîr gayetde köhne
Kilim yerine saydım anı mahzûr
Kazanım yok veli bir dîze vardır
İki kaşukla bir gök çîni fağfûr
Bir eski ma‘cene bir köhne yorgan
İki yasdug bahâsı iki menkûr
Gurur olma görüb işbu metâı
Deme kim benden özge kimse yokdûr
Ne eksen burada yarın biçersin
Bu hod meşhûr kim dünyâ fenâdûr
Eğer bin ıl yaşarsan âdem-âsâ
Son ucu göçmelisin zâr u mehcûr
Serâ-yı kasra bakub gırrelenme
Mekânın olısardır ‘âkıbet gûr
Nasihat şerbetinden nûş edersen
Bulur sıhhat-ı dil-i Eyyûb-rencûr
‘İbâdet eyle Hakk’a her zamânda
Seyyid Kâsım yerin kıl cennet-i hûr

*

sözcüklerin anlamı: ılan:yılan. Çalar:sokar. Zenbûr:Arabca arı. Lal:Dilsiz. Peltek:dilini dişiyle sıkar gibi konuşan. Keçel:kel. Ker:sağır. Kotur:uyuz. A‘ver:Arabca bir gözü kör. Vâr:servet. Cerre:testi. Küp:büyük su kabı. Şerbe:lülesiz çamur ibrik. Lüle:ibrikin su akan yeri. Kıyrli:ziftli. Dîze:pişirilmiş çamurdan yapılmış tencere ki tandırda bakla, nohut gibi nesneler pişirilmek için kullanılır. Ma‘cene:eskiden kullanılan çamaşır yıkama kabı. Il:yıl. Son ucu: sonunda (sonuç). Gırrelenme: mağrur olma.

‘URFÎ

Seyyid Mahmûd

H. 1248- H. 1308

KAYNAKLAR: ‘Urfî hakkında elde mevcud yazma bir divançeden başka herhangi bir kaynakta en ufak bir kayda bile rastlayamadık [74]. Vaktiyle 19/4/954 tarihli *Kerkük* gazetesinde yayımladığımız ufacık bir yazı da yine bu esere dayanmakta idi. Şairin kardeşi oğlu Seyyid Mehmed Cevad’ın sonradan bu divançenin bir yaprağında yazdığı birkaç satırlık hayat tercümesi de önemli sayılır.

HAYATI: ‘Urfî, Kerkük’te yerleşmiş *Cebbârî* seyyidlerindendir. Babası Seyyid Mehmed bunun da babası Seyyid Mahmud adında bir fakihdir.. Şairin de asıl adı Mahmud olub şiirde mahlası *Seyyid* ve *‘Urfî*’dir. Bu son takma ad kendisine vaktiyle Kerkük’te Nakşibendi şeyhi bulunan meşhur Şeyh Ahmed Seriklü tarafından, bu tarikata girmesi üzerine verilmişdir.

‘Urfî Perşembe gününe rastlayan 2 rebiü’l-evvel 1248 hicride Kerkük’te doğmuştur. İlk tahsilini mahalle mektebinde yaparak sonradan Kerkük âlimlerinden Molla Fettah ve Abdurrahman Askerî yanında okumuş zamânının ilmi icazesini almıştır.

Kendisinin, divançede geçen bir ifadesinden anlaşıldığına göre hadis ilmine de merak salmış ve bir aralık 15 muharrem 1281 hicride hadis kitablarından derlediği seçme hadisleri bir kitab haline getirmiştir.

Hayatını ticaretle çalışarak kazanan şair, amcası Seyyid Abdülkadir’in yardımıyla Kerkük’te Kâdirî tarikatının şeyhi bulunan tanınmış sofu Şeyh Abdurrahman Talibanî’nin irşâdıyla bu tarikata girmiştir. Şeyh, kendisini, sevgi duygusuyla Hanefî mezhebine davet etmiş, ‘Urfî de şeyhinin bu isteğini yerinde görerek şâfilik mezhebinden vaz geçmiştir.. Daha sonra Şeyh Ahmed Seriklü irşâdiyle Nakşibendî tarikatına girmiş ve hayatının sonuna değin bu tarikatı tutmuştur.

1308’de Kerkük’te vefat eden şair, aile mezarlığına gömülmüştür.

---

[74][111/1] Yalnız, 1329 rûmide Kerkük’de çıkan *Ma‘ârif* dergisinin 9 ve 10’uncu sayılarında iki şiiri vardır.

ESERLERİ:

(1) Divançe: Bunun 1268 hicri yılında yazıldığı anlaşılmaktadır. Sırasıyla gazel, tahmis, mersiye, kaside vesaireden kurulmuş olan bu küçük divandan ayrı şairin daha başka şiirleri de olduğu sezilmektedir.

(2) Hadis Kitabı: 243 hadisi bir arada toplayan bu eser hakkında müellif aynen şunları söylemektedir:

“ 15 muharrem 1281 deveran felek murg-ı tab‘ımızı şikar edüb ta‘lim-i ‘ulûm-ı ahadis-i hazret-i risaletpenâhi sallallahu ‘aleyhi ve sellem vahdete-i meyyal-i avan-ı nîm ev kat ve kitab-ı fethü’l-mübiyn min kelam-i hadis-i resul-ı Rabbi’l-‘âlemin okumasına ve yazmasına mübaşeret eyledim..”

Bundan başka ‘Urfî, bildiğimize göre Kerkük’te ilk defa olarak 17 kadar yerli hoyratı bir arada mecmuasında toplamış bulunmaktadır.

ŞİİRİ: Boş vakitlerini edebiyata hasr eden ‘Urfî’nin elimizdeki şiirlerinden anladığımıza göre o, Kerkük şairleri arasında üçüncü tabakadan bir şair sayılır.. Şiirde bazen acemiyane tabirler kullandığı görülen ‘Urfî, en çok tahmise önem vermiştir. İlkin Kâdirî, sonradan Nakşibendî tarikatlarına giren şair tabi’atiyle bu bakımdan dini tesir altında kalarak yazdığı şiirlerinde bu tarikatların önem ve meziyetini terennüm etmiştir.

ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER:

Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün
. - - - . - - - . - - - . - - -
Zehî hallâk-ı ‘âlem halk edübdür bir dür-i yektâ
Şu‘â‘-ı pertevinden bast olub dünyâ vü mâfihâ
Zehî yümn-i ferah-engîz-i devr-i mesa‘detdir kim
Eser dutmaz gönüllerde keder endûh bulmaz câ
Zehî bir zat-ı bî-hemtâ emir-i her dü ‘âlemdir

Şefîk-i ehl-i dildir bir melek-hûdur beşer-sîmâ

Riyâz-ı dehr[e] gelmiş yok anın tek bir kad-i dil-cû

Ferah-bahş safâ-güster dil-i ‘uşşâka zeyn-efzâ

Dutubdur yeryüzün ümmett misali âsümân kevkeb

Sehâbı bağlamış sankim mehin etrafına hâlâ

Zülâl-i ruhhunun ser-çeşmidir bilgil hakîkatde

Anın in‘âmına ümmîd eder ehl-i safâ peydâ

Nevbet mülkünün hûrşîd-i Râhşân-ı cihân-tabı

Odur mürsellerin iklîline bir gevher-i yektâ

Kılub rû-yı zemîn üstünde câri şer‘-i enhârı

Fesâdı hâr ü hâşâki cihândan eyledi imhâ

Anın tazîmine gökden iner yer üzre Cebrâil

Anın tekrîmine nâzil olubdur Mushaf-ı vâlâ

Anın ümmetleri içün halk edüb Hakk cennet-i ‘adni

Mübârek hâtır içün halk olub dünyâ ve mâfîhâ

Egerçi Tûr-ı Sînâ’da münâcât eyledi Mûsâ

Varuben ol münâcât eyleyübdür ‘arşdan isti‘lâ

Mübârek hâtırı hoşnud olub seyr ede ekvânı

Yer aklanmış Burâk-ı tâc-ı hülle verdi Hakk anâ

Mübârek mu‘cizâtından birisi budur tahkîk

Kamer şakk oldu engüştüyle kıldıkda anâ imâ

Tanıklık verdi hakkında hacer kim hakk nebî sensin

Te‘âlâ Allah ki Hakk vermiş ana bu rütbe-i a‘lâ

Zehî ‘izz ü şeref i‘tâ edübdür kim ana İzit

Ne kevkebdir Teâlâ Allah bu necm-i tâli‘-i garrâ

Kef-i cûd-ı sehâbı mağfiretdir bil mekârimde

Olub ümmîd eder cümle halâyık lutfun isti‘dâ

Elâ et rahmet rahmân sözündür ayet-i Kur‘an

Şefi‘-i cümle-i ‘isyân sensin ey Keremkânâ

Bu müznib tîre-rû ‘Urfî hakkında şâfi ol şoldem

Ko bu cümle halâyık içre âh efgân vâveylâ

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Ey vücudun menba‘ı eşya kamerden ibtidâ
Halk edüb şakk eylemişdir kendi nûrundan Hûdâ
Ey mübarek şanına levlâk mahsûs eylemiş
Ey ma‘ Allah'ın serîr-i sadrını yâ zel-a‘tâ
Pertev-i nûr-ı cemâlin şemse olmuş dest-gîr
Bu sebebden nâzil olmuş adına şemsü'd-duhâ
Eylemişdir Hazret-i Mevlâ semend-i nâzına
‘Âlem-i lâhûtî cevlân-gâh eyâ sahib-livâ
Ma‘rifet ‘ilm-i şefâ‘at sensin ey fahrü'l-enâm
Sadr-pâkın hakkına olmuş elem neşrah ridâ
Nice ben vassaf olam sen zat-ı pâkın vasfına
Böyle kim Hakk eylemiş Kur‘an'da evsâfın adâ
Ben kimim bir pür hatâ müstağrak-ı bahr-ı günâh
Eyleyim mehdin edâ olmaya lutfun reh-nümâ
Dutmuşum dergâhına yüz ‘Urfî-i âşüfteyim
Eylerim ümmîd şefkat bî-nevâyım bî-nevâ
Nâzil olsun Hazret-i Hakk'dan mutahhar rûhuna
Sad hezârân bari rahmet yâ Habîb-i Kibriyâ

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Ey nazarla hal eden her müşkili cân Nakşibend
Kıl nazar bir dem bana ey derde dermân Nakşibend
Dîde giryân zâr u nalân gelmişim dergâhına
Sen beni red eyleme ey şâh-ı sultân Nakşibend
İsminin meftunuyum dehr içre gerçi nâkisim
Sen esirge ben hakîri şâh-ı hubân Nakşibend
Gönlümün levhinde bundan özge yokdur bir murâd
İllâ dil mülküne ziynet vere cânân Nakşibend

Dergehin dârü'l-emân oldu kamu dertlülere
'Urfî-i bî-mâre dermân ile ihsân Nakşibend

*

mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Bugün ol bî-vefâ meylin yine ağyâra salmışdır
Vücûd-ı nâtüvânım pûte-i âzâra salmışdır
Tutub ülfet gül-i sünbül çemende 'aks-ı şevkınden
Müselsel zülfünü çünkim gül-i ruhsâra salmışdır
Ruhunda sâyelenmiş hatt-ı 'anber-gûndur bilmem
Veyahud hûrîdir pür pîçüham gülzâre salmışdır
Olub kâsid metâ'-ı meyl-i mahbûban o günden kim
Ayağ-ı ol Yûsuf'um sahn-ı reh bazâra salmışdır
Kılub kat'-ı nazar her bir tarafdan 'Urfî-i zârın
O günden meylini sen şûh-ı şîrînkâra salmışdır

*

Mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Firâk eliyle yıkılmışdır âbâd gördüğün gönlüm
Dutuşmuş âteş-i hicrâna şâd gördüğün gönlüm
Riyâz-ı hüsnü gezerken dolaşdı zülfüne
Hezâr kayddan âzâd gördüğün gönlüm
Olub mekâtib-i hüsnüne tıfl-ı ders-âmûz
'Ulûm u fenlere üstâd gördüğün gönlüm
Gam-ı firâk ile yandı aman Müselmânlar
Visâl-i dilbere mu'tâd gördüğün gönlüm
Cüyûş-ı mihnet [ü] gamla harâb kıldı felek
Sürûr-ı 'ayş ile bünyâd gördüğün gönlüm
Visâl-i yâr ile Hürrem gezer iken 'Urfî
Tutuşdu mihnete bîdâr gördüğün gönlüm

*

fâʻilâtün / fâʻilâtün / fâʻilâtün / fâʻilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Tutdu gönlüm yengiden bir yâre bilmem neyleyim[75]
Oldu yârim üzre efzûn yâre bilmem neyleyim
İştiyâkım var katı dildâra bilmem neyleyim
ʻAşk oduna yandı cânım çare bilmem neyleyim
Takatim tâk oldu gamdan vâra bilmem neyleyim

Dâne-i hâlin düşürdü dâma tâmurg-ı dili
Olmuşum âvâre-i bağ-i cemâlin bülbülü
Kendü kendimden kerâhet eylerim ʻömrüm gülü
Bir yana seng-i firâkın bir yana halkın dili
Ara yerde kalmışım âvâre bilmem neyleyim

Uçdu düşdü murg-ı tabʻım zülfünün zencîrine
Düşmüşüm bir beçerat dilberin tezvîrine
Aramam ʻaklın kitabın nüsha yok teshîrine
Ey Müselmânlar meded bilmem bunun tedbîri ne
Ne kadar cehd eylerim kûtara bilmem neyleyim

ʻAşka düşdüm ʻâlem ızhâr etmedim kardâşıma
Ülfet-i gammıyla nefret eyledim yoldâşıma
ʻÂkıbet el nâzır oldu dîde-i hûn pâşıma
Ne belâlu ʻaşkdı her dem kaharlar bâşıma
Bu belâdan bâşımı kurtara bilmem neyleyim

*

[75][116/1] yengiden, yeniden demekdir. Bu şiiriyle ʻUrfî, çağdaş Hüseynî'nin bir gazelini tahmis etmiştir.

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - - - . - - - . - - - . -

Dilberâ rahm et gamından dîdemiz nemlenmesün
Bâr-ı hasretden kadd-i âzâdemiz hamlanmasun
Zülf-i müşk-bûyun seherlerden perîşan eyleme
Ey sabâ rahm eyle tâ ‘uşşâk derhemlenmesün
Mest kıl cam-ı lebinden ‘âşık-ı şürideyi
Tâ ki mahfillerde artuk câm-ı cem cemlenmesün
Subh-dem aç turre-i zülfün gül-i ruhsârdan
Gonceyi şermende kıl handân olub demlenmesün
Tâbekey meyl hevâ vü i‘tibâr-ı câh edim
‘Urfî-i sergeşte ismim dehrde mimlenmesün

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - - - . - - - . - - - . -

Ey cemâlin âfitâb-ı revnak-ı dünyâ vü dîn
Dergehinde şems-i tâbân bir gulâm kemterîn
Rehber-i rah-ı selâmet Mehdî-i din-i mübîn
Sahib-i mi‘rac-ı cümle enbiyâlardan gezîn
Mefhâr-ı hep enbiyâ-ı sadr-ı bedr-i kâ’inat
Hâce-i kevneyn sensin rahmeten-lil-âlemîn
Dergeh-i ihsân-ı eltâfında ‘âlem kâmiyâb
Sahn-ı sahrâ-yı şefâ‘atde nebîler huşe çîn
Seyyid-i silk-i şefâ‘atden sen etme bî-nasîb
Ey ‘amimü’l-feyz lutfun riştesi hablü’l-metîn

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün

. - - - . - - - . - - - . - - -

Firâkından habîbim mülk-i ten vîrânedir şimdi
Hayâl-i la‘l-i âlinden dil âteş-hânedir şimdi

Teneffür eylesem mahlûkdan men‘ eyleme zîrâ
Enîsim munisim gam meskenim meyhânedir şimdi
Beni bülbül sıfat devr-i kadehten sürme ey sâkî
Bahârım gülbünüm goncem kamer peymânedir şimdi
Hat-ı kudret ezelden nakş edüb sînemde tasvîrin
Velî şerh-i ma‘ânisi saf-ı müjgânedir şimdi
Sorarsa ‘Urfîyâ ol mehlikâ bu bendenin hâlin
Firâkın şem‘ine söyle yanar pervânedir şimdi

*

Mef‘ûlü / mefâ‘îlün / mef‘ûlü / mefâ‘îlün
- - .   . - - -   - - .   . - - -
Leb-ber-leb-i dil-dâr ol merdâne gel ey sûfî
Mest-i mey-i dîdâr ol cevlâne gel ey sûfî
Gel ‘aşka giriftâr ol dildâde-i humâr ol
Bes bunca riyâkâr ol meydâne gel ey sûfî
Al bâdeyi nûş eyle ‘aşkıyla hurûş eyle
Bu pendimi gûş eyle rindâne gel ey sûfî
Gel gönlümü kıl hurrem bir gonceye ol hem-dem
Bülbül gibi sen her dem efgâne gel ey sûfî
Ol ‘Urfî-i dîvâne kıl meskeni meyhâne
Ol hem-dem-i peymâne devrâne gel ey sûfî

*

Mef‘ûlü / fâ‘ilâtün / mef‘ûlü / fâ‘ilâtün
- - .   - . - -   - - .   - . - -
Hammâme gel utanma ey çeşmimin çerâğı
Cân riştesiyle yakdım ‘aşkınla gözde yâğı
Hûn-ı dilimden aldı tâ lale reng-i rûyun
Dam eyledim ben andan sînemde kanlu dâğı
Halvet-gâh-ı meserret vaslınla şimdi gönlüm
Olmuş firâkın ile ceyş-i gamın yatâğı

Kan içer oldum ey dil pergâle-i cigerden
Meclisden o zamândan sâkî çeküb ayâğı
'Urfî olur nümâyan bir ferd ile kemâlât
Ger var ise kemâlin kalır sana yüz âğı

Fuzûlî'nin şiirini tahmis

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Eylemiş âşüfte şehlâ gözlerin ahvâlimi
Tîre etmiş hâl-i hindin kevkeb-i ikbâlimi
Ey sabâ gel koyma boynunda kala evbâlimi
Çehre-i zerdimde gör her-dem sirişk-i âlimi
Ol gül-i ra'nâya bu rengile bildir hâlimi

Firkat-i rûyundan ermiş bana çok cevr ü sitem
Hasretinden dûr-ı âhım göklere çekmiş 'âlem
Câri olmuş gözlerimden su yerine kanlu nem
Tâ ki servim basa bâşım üzre gâhi bir kadem
Ey musavvir rehgüzârı üzre çek timsâlimi
Haşr dîvânında görgeç nâme-i a'mâlimi

'Aklımı başdan alub ol dilber-i 'âli himem
Firkatinden mesken etmiş gönlümü derd ü elem
Ger müyesser ola vasl-ı hâk-i pâyine erem
Mushaf-ı ruhsâr eyle gel kıl mübârek fâlımı
Niyetim oldur ki ruhsârın görüb cânım virem

İsterim ki sâye-i lutfun serimden gitmeye
Nâr-ı 'aşkın kûre-i dilde birûdet dutmaya
Gam çekerdim kimse yok hâlim sana 'arz etmeye
Hiç kez yokdur ki nâlemden şikâyet etmeye
Şükr kim 'arz eyleyen çokdur sana ahvâlimi

Merres-i ‘aşkım cünûnluk tur-ı ekberdir bana
‘Aşkdan esrar hak fi’l-cümle mazhardır bana
Hamdülillah ‘Urfiyâ Kâmım müyesserdir bana
Subh u şâm ol kıble-i ebrû berâberdir bana
Ey Fuzûlî Tanrı gözden sâklasun ikbâlimi

*

Rencûrî’nin gazelini tahmis

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Getirmiş şimdi tab‘ım başıma bir tâze sevdânı
Veripdir gârete mülk-i dili hem-ser ü sâmânı
Sirişkim lâle nevvâr eyler kamu bu tağ u sahrânı
Sevipdir şehr-i Kerkük içre gönlüm bir hırâmânı
Ki bir nâz ile vîrân eyler Bağdâd u Basrâ’nı

Şerâb-ı la‘li tek ‘uşşâka asla cânfezâ olmaz
Dil-i rencûre câm-ı vasl tek hiç mûmiyâ olmaz
Kemâlâtına Eflâtun desem deme sezâ olmaz
Cemâli hüsn-i Yûsuf’dan füzûn desem hatâ olmaz
Ki yokdur Mısr bazârında böyle mah-ı ken‘ânı

Rakîb-i rû-siyeh bir dem o gül-i ruhdan cüdâ olsa
Ne hoşdur hâne vaslı ‘âşık-ı şürîdeye kalsa
Lebinden katre katre dürr ü gevher diller saçsa
Eğer bu hüsn ile bir dem cemâlinden nikâb açsa
Feleklerden geçen ‘âşıkların feryâd u efgânı

Dilâ ‘ayn-ı fitnedir kıl hezâr kisvesine uyma
Görüb mihrab tek zan eyleme ebrûsına uyma
Benim pendimi gûş et gayrinin efsûsına uyma

Amandır zâhidâ sehd etme anın mihrine uyma
‘Adûdur dîne imâna anın ol çeşm-i fettânı

Gezerken uğradım ol nâzenine ben ta‘asubla
Düşüb pâyına keşf-i hal etdim terahhumla
Dedikçe koyma ‘Urfî cân vere dest-i tazallumla
Deridi ol nigârım dün geçerken hoş tebessümle
Nedir Rencûrî kimdir ol bir kürd-i berrâni

SÂFÎ

Hacı Abdullah-

H. 1224- H. 1316

Sâ'at beşe vardı kadehi atmayalım mı?
Ol mehveşi âguşa alub yatmayalım mı?

Sâfî

KAYNAKLAR: (1) Divân: Şairin kendi eliyle yazılmış olan divanının biricik nüshası hâfız Molla Mehmed oğlu Molla Sâbir tarafından istinsah edilerek, asıl nüsha tanınmış tarihçi Abbas Azzavi'ye verilmiştir. Bu divanın istinsah edilmiş suretini vaktiyle Molla Sabir yanında görmüştüm. İlk sayfasında şairin hayatına dair yazılan yazıdan istifademiz büyük olmuştur.

(2) Osmanlılar devrinde Kerkük'te çıkmış olan *Maârif* dergisiyle hala çıkmakta olan *Kerkük* gazetesinin çeşitli sayılarında Sâfi'nin şiirlerine rastlanılmıştır. Bu gazetenin 6/10/1952 tarihli sayısında yazdığımız yazı, Sâfî hakkında yayımlanmış ilk yazıdır.

(3) Çeşitli yazma mecmualardan ve güvenilir halk ağızlarından da ayrıca istifade ettiğimiz olmuştur.

HAYATI: Sâfî, eserleriyle tanınmış divan şairlerimizdendir. Şiirde üstad olduğu kadar nesirde de mümtaz bir kalem sahibidir.

Hicretin 1224'üncü yılında Kerkük'te Kale- Meydan mahallesinde doğmuştur. Babası Molla Derviş diye tanınan Mehmed Efendi, vaktinin ileri gelen âlimlerinden idi.

İlk tahsilini mahalle mekteblerinde bitiren Sâfî, bir aralık tarih, coğrafya ve mantık gibi bazı dersleri de okuyarak ilmini ilerletmiş ve sonradan ticarete atılmıştır. Aynı zamânda boş vakitlerini edebiyata hasr ederek şiir sanatıyla uğraşmış ve bu sahada büyük bir başarı sağlamıştır.

Babasından kendisine kalan dua-gûyluk beratını yenileştirmek üzere bir ara İstanbul'a giden şair, orada epeyi bir müddet kalmıştır.

Sâfî, İstanbul'da bulunurken enteresan bir iftiraya tuş gelir. Beraberce yaşadığı *Vaiz* lakabıyla tanılan bir hemşehrisi, kendi kendini boğazından yaralayarak, dilsiz gibi mahûd işaretlerle bu meselede Sâfî'yi itham eder. Kerküklü şair Mehmed Mihrî başta olmak üzere Sâfî'yi tanıyan bir çok kimsenin tanzîm ettiği tezkiye mazbutası üzerine Sâfî, bu kuramadan

göç hal ile kurtulur.. Bu vakayı şair, güzel bir dille üç bin beyitlik manzum bir eser halinde ve *İftirânâme* adı altında canlandırmıştır.

Bu meseleden sonra Kerkük'e dönen Sâfî, burada bir müddet kâtiblik vazifesinde bulunarak bir ara, Kerkük'e bağlı *Şivan* ve *Karatepe* nâhiyelerinde müdürlük bile yapmıştır. Son olarak da *Tuzhurmatı* nahiyesinde- şimdi kaza merkezidir- Emlak-ı Hümâyun muavinliğine alınmıştır. Bu vazifede iken 1311 hicri yılında fena bir halde ayaklarından romatizmaya tutularak, altı yıl kadar bu hastalığın tesiriyle yatağa kapanmış, nihayet 1316 hicri yılında gözlerini hayata yummuştur. Vefâtına, çağdaşı bulunan Kerküklü şair Kâbil, şu iki beyti tarih düşürmüştür:

Mahzen-i fazl u hüner Sâfî-i pâkize siyer
Kasvet-i 'âlemi terk etti visâle yetdi
Çâr tekbîr ile menkut bu tarihi dedim
Pîr-i ferhunde-i etfâl-i ma'ârif gitti
پیر فرخندهء اطفال معارف گیتدی

Sâfî, temiz kalpli, yüksek değerli olgun bir insan olup, Hicaz'a gitmiş, gönülden hacı olmuştur.

EDEBÎ HÜVİYETİ: Sâfî Türkçe ve Farsçada yerli şiirin güzel örneklerini vermiş bir şairdir. Bu hususta mütâlaa ve tahlile lüzum görmeden kıymet ve değerini biraz aşağıda verdiğimiz örneklerle belirtmiş bulunuyoruz.. Nesri ise nazmından daha üstün sayılabilir. Kullandığı üslub sade ve temizdir. Kendinden önce gelenleri taklid etmekten çekinmiş olan Sâfî, edebî hayatımızda az çok yeni bir çığır açmağa muvaffâk olmuş ilk yazardır. Nesirde, tekellüfe kapılmasına rağmen, sadelik ve yenilik bakımından sağladığı başarılar sayesinde yerlilerce büyük üstad ünvanını kazanmağı hak etmiştir.. Nesrini âdi ve fenni adlarıyla iki bölüme ayırabiliriz. Bunlardan âdi veye mutâd adını verdiğimiz çeşitli, sanat süsünden mücerred olarak yazılan nesirdir ki bunun örneğini 1293 Osmanlı-Rus muharebesi dolayısıyla Kerkük halkı dilinden devlete yazdığı istida sûretinde görmekteyiz. Fenni nesri ise, üzerinde işlemek yoluyla meydana getirdiği edebî nesirdir.

Sâfî'nin yaşadığı çağ, Kerkük'te Osmanlı Türk edebiyatının en verimli bir devri sayılabilir.. Şairmiz, yukarıda adı geçen *Kâbil'*den başka *Fâiz* ve *Kudsî* gibi bir çok Kerküklü şairlerle de muasırdı. Aralarında bir çok edebî münazaralar olmuştur. Hele Sâfî ile Fâiz'in birbirlerine yazdıkları ve Sâfî'nin,

Ey Fâiz-i şirin-zebân ey evhad-ı devr-i zamân
Lutf eyle kadr etme aman celb eyleme meclubumu

başlıklı manzumesiyle Fâiz'in,

Ey Sâfî-i râh vefâ ey neşe-i câm sefâ
Dün yazdığın geldi bana ol penç beyt-i âbdâr

diye başlayan manzum cevabnamesi ve müteakib münazaraları edebiyat âlemimizde her vakit yaşayan bir şaheserdir[76].

Şair Kudsî ile de birbirlerine samimi hislerle bağlı bulunmakta idiler. Aşağıdaki gazel, ikisi tarafından karşılıklı olarak irticâlen söylenmiştir:

S: Ben şehsüvâr-ı kişver-i hüsn ü melâhatim
K: Ben de ki 'âşıkım sana çok ehl-i hidmetim
S: Ben 'aklı selb ü fikri yok eyler felâketim
K: Ben de o 'akl u fikr ile ma'dum ülfetim
S: Ben zerrem ile dehri kül eyler bir âteşim
K: Ben de anınla lezzet alur cân u tıynetim
S: Ben gamze ile cân alıcı bir musîbetim
K: Ben de ana göğüs gerici zî-icâbetim
S: Ben hiç def'i mümkün olmayacak derd ü marazım
K: Ben de kemâl-i şevkle meftûn-ı 'illetim
S: Ben Sâfîyim kederli 'alâka hiç istemem
K: Ben de iki gözüm hele Kudsî-i safvetim

---

[76][128/1] Bu münazara hakkında vaktiyle 25/6/953 tarihli İstanbul *Cumhuriyet* gazetesinde İsmail Habib Sevük'ün değerli bir yazısı çıkmıştır.

*

Vaktiyle Kerkük mutasarrıfı bulunan Mazhar Paşa ile de aralarında geçen bazı manzum muhavereleri yazılmağa değer. Bir defa mutasarrıf Paşa, Sâfî'den saraya geç gelmesinin sebebini sorar. Sâfî, Kerkük'den geçen *Hassa* ırmağının taşkın sularının yol vermemesi yüzünden vazifesi başına gelmekde geciktiğini anlatır[77]. Bunun üzerine Mazhar Paşa, fevrî olarak şu beyti inşâd eder:

Hıdmetin îfâ eder mi elde hâzır var iken
Zümre-i küttab içün bir 'özr-i bârid su gibi

Sâfî de derhal şu beyitlerle karşılığını verir:

Kıl kadar kalmaz bahâna hazret-i Mazhar eğer
Eylese bir köprü inşâsın velev bir mû gibi
Eylemez kimse ta'allül 'özre yer kalmaz hemen
Hıdmet îfâsı içün akub gelürler cû gibi
Yoksa böyle kalsa gitse hâli üzre bu havâ
Her zamân bir 'özr-i bârid gösterirler su gibi

ESERLERİ: (1) Divân: Tarih, kaside ve gazellerden kurulmuştur. Şairin kendi el yazısıyla bulunan nüsha, Abbas El-Azzâvi yanında durmaktadır. İstinsah edilmiş ikinci bir nüshasını vaktiyle Kerküklü Molla Sâbir yanında görmüştüm.. (2) İftirânâme: Şairin hayatını anlatırken bu esere de işaret etmiştik. Üç bin beyitli manzum bir eserdir. (3) Hikâye: Roman tarzında yazılmış bir eser olduğu söylenir. (4) Kıstâs-ı Müstâkîm: Bunun da protestan mezhebinde bir papazla aralarında geçen ilmî bir münazaradan ibâret olduğu anlaşılmaktadır. (5) Ahbarü'd-Düvel ve Âsârü'l-Evvel:Aslında Arapça olan bu eserin üç ciltlik Türkçe tercümesidir. (6) Emsile:Türkçe darb-ı meselleri içine almaktadır[78].(7) Lugât-ı Türkiyye: Türkçe yerli sözcükdür ki kullanılması gittikçe azalan üç bin kadar kelimenin elifbâ sırasıyla izâhını muhtevîdir. Eserin ön sözü öz Türkçe dille ve yabancı sözcüklerden arı olarak yazılmıştır. Bu kitabın ufak bir kısımını vaktiyle Molla Sâbir yanında görmüştüm.

---

[77][129/1] O zamân bu ırmağın üstünde köprü henüz yapılmamıştı. Kale cihetinde oturan halk, hükümet dairelerinin bulunduğu karşı yakaya geçmek için suların çekilmesini beklerdi. Nihayet 1292 hicri yılında mutasarrıf Sâbit Paşa'nın himmetiyle bir köprü yaptırılmıştır ki tarihini Sâfî bir şiirle söylemiştir.
[78][130/1] Bu son dört eseri göremedik.

NESRİNDEN ÖRNEK: Lugât-ı Türkiyye'sinin mukaddimesi:

" ögüş ve alkış o eşsiz ve bektaşsız Tanrı'ya yaraşur ki bunca yaradılmış yaradub her birine bir dil öğredüb bir ad takdı. Ve tapmak ortaksız ve yoldaşsız Çalab'a yakışır ki çeşid çeşid nesneler belirdüb ortaya bırakdı. Bunca yaradılmışın dürlü dürlü düşmanlarını bilür ve dilemeden dileklerini bitürüb istemeden yiyeceklerini verir. Ve her birinin çağırmadan yardımına erer. Göğün en yukarısı, yerin en aşağısı düşünüldükçe ve bunlar içinde olan yaradılmış ûs yetiştirildikçe ikincisi olmayan bir Çalab'ın işi ve bir Tanrı'nın yaratmış olduğu bilinür. Bunlar göz önünde turmuş ve her yandan birlik sesi us kulağını toldurmuş iken andan başkasını bilmek kendini bilmemekdir ve andan özgeye kulluk etmek ululuğun bilmemekdir. O bizi yaratmış iken ayruya kulluk nice yaraşur ve o bizi yokdan var etmiş iken özgeye kölelik nice yakşur. *Bu ussuzlukdan olmaz mı nedendir*. Kimse yokdur anın gibi ola, ve bir nesne bulunmaz ana beraber gele, o bir nesneye benzemeyen birdir, o bir nesneye benzemeyen birdir, ve hiçbir büyüğe beraber olmayan[79] büyükdür. Her büyüğü büyük eden odur. Büyüklük anın yanında pek küçükdür.

Büyüklük büyükdür [büyükdür] büyük
Büyüklük yanında kalur pek küçük

Ve çok çok salavat ve selam ol beğenüb Muhammed adıyla göndermiş olan elçisine olsun ki gelüb kullarını eğri büğrü yollardan düz ve toğruluğun en büyük ve kesdirme yolunu salıverüb ortaklığın putlarını dağıdub ve kırub ayaklar altına saldıkdan sonra ortadan kaldırub ezüb, inananlarını oda yakdı. Ve bize, kendine bir nesne benzemeyen, yaradıcımızı bildirüb ve birliğin en ulu ışığını önümüze çeküb bir ovaya burakdı. Ve ol büyüklerin büyüğü olan, Çalab yardımcıları olan Ebu Bekir, 'Ömer, 'Osman, 'Ali ve başka yoldaşlarından hoşnud olsun.."

*

[79][131/1] Sâfî, bu cümle ile istediğini güzel tabir edememiştir şunu demek istiyor ki büyük Allah'a beraber olacak bir büyük yoktur.

Mektublarından iki örnek:

“ Tez tez gönderdiğiniz ve fânâmelerin cevabını geç geç aldığınızdan mı? Ya bir işe taldığınızdan mı, muvasâletinizi! Yahud darıldınız mı, yoksa mı usandınız? ‘Acaba ne sandınız?! Sizinle olan muhabbetimi, meveddetimi, ihlasımı, hukukumu unudacağım? Haşa! Bu semte göz kuyruğuyla bile bakmayınız.. Takdim-i ma‘ruzatda olan kehâletim, kesâletim cümleye hafî ise size gün gibi ‘ayândır, vareste-i beyândır.. Bu kere Bağdad’a teşrifinizde görüşmeden gittiğinize teessüf etdim, telehhüf etdim, bâdi ne olduğunu anlamak isterdim, amâ haniya hatırınızda mıdır Dakuk’a, Bâzıyân’a ve Bağdad’a teşrif etdiğiniz günler yine böyle suret-i tegâfülde vukû‘ bulduğu ve bizim kesâletimiz gibi bu dahı sizde tabi‘at fevk‘alade olduğunu hatıra getirdiğim içün anlamak istemedim. Eğer isterseniz ve bizi kandıracak ‘özr bularsanız yazınız. Lakin kitabın Mazhar Paşa hazretlerine olan ‘özr-i bâridini kabul etmem. İşte burasını size evvelce bildürüb hatm-i kelam eder ve cenâb-ı Mevlâ’dan sıhhat, ‘izzet, rif‘at ve refâhiyetinizi temennâ eylerim ‘azîzim..”

*

“ .. bu kere olarak sevâd-ı midâdını çeşm-i iftihârıma kuhlü’l-cevâhir bildiğim hatt-ı şerîfleriyle bir kıt‘a emir-i sâmilerini aldım, memnuniyetimden bahr-ı meserrete taldım. Fekk-i zarfıyla mütâla‘asına med-i nazar-ı hasret saldım ise,

Perdeler çekdi göze eşk-i ciger kanın
Görmeğe hüsn ü hatt u hâline meydân komadı

Bir zamân işbu hâlile kaldım, gâh oturub, gâhî uyandım, ve gâh hak-ı dâ‘iyânemde zuhura gelmiş olan hüsn-i teveccühât-ı Dâ‘i perverîlerini andım, andıkça âteş-i âlâm-ı firak ile yandım. Âhirü’l-emr sevine sevine ol mahbûb-ı mergûbun ve ol mektub-ı muhabbet-üslûbun çehre-i elfazından ref‘-i nikâb ve hüsn-i ma‘ânisinden bir çok meserret iktisâb kılınarak ve kılındıkça,

أبرق بدا من جانب الطور لامع
أم ارتفعت عن وجه سلمى ابراقع

deyü kendimi zat-ı ‘alîleriyle görüşmüş gibi sandım. Ve işbu hâl müşâhadesinden mürâselenin nısf-ı muvâsala olduğuna kandım ve kendi nefsimde icrâ-yı hükmünü görüb inandım. Hiçbir sebebden olmayarak mücerred kehâlet ve kesâlet yüzünden takdîm-i ma‘ruzâtda olan kusurumun kederine boyandım. Bir güne ‘özr ve bahaneye meydan bulamadığımdan ve bir vechle vâki‘ olan kusuru sır ü pinhân edemediğimden koşarak divâr-ı kaviyü’l-binâ-yı ‘afvınıza dayandım. Artık lutf u mürüvvet efendim hazretlerinindir.”

Muhlisiniz
Abdullah Sâfî
3 Cemâdîü’s-sâni 1208

*

Mensûr şiir veya secili nesrinden örnek:

“Ey mesned-i Cemşîd ü Cem’e vâris olan sâki-i meh-rûy u semen-bûy u perî-huy, melek-haslet u dil-cû, kerem eyle sana bir nebzecik ahvâlimi ta‘rif edeyim. Bâri kulak tut, bak işit gör nice bî-bâde işim cümle yamandır, cigerim toptolu kandır, olalı hayli zamândır. O zamândan ki dirig-i mey edüb işbu kulundan yetişüb, kol kol olub leşker-i gam basdı gönül şehrini birden ferahın eğlenecek yerlerini yakdı, yıkub komadı âsâr-ı ‘imâret ede tâ birde ‘imâret çıkarub atdı esasın, yetürüb zühd binâsın, yeniden vaz‘-ı temel etdi. Rebâba çevirüb işbu temelsiz kadimi kamet-i pâye işimiz şimdi riyâdır, bilürüm cümle hebâdır gama batmaz mı ferah, yâ buna gülmez mi kadeh, kahkaha etmez mi sürâhi?! Ne ederlerse şâyân mı değin söyle a zâlim, ne açıkdır sana hâlim, beni ne hâlete sokdun, ne desem cümle revâdır, sana meyl etme hatadır, belki cefâdır ki cefâdan haberin yok, nice üftâdelerin ben gibi var, anlara hergiz nazarın yok, var ise bir eserin hele sen söyle de gâfil, çekilür mü bu tegâfül, bu kadar gaflete bâ‘is ne sebeb ne desen a ?!”

*

“Tut elim kaldır ayağa, vuru ver merhemi dâğa, ki kalub düşdüm ayakdan, kahr ise besdir, bu kadar kahra dözülmez, düzelür mü, çekilür mü ya tahammül olunur mu? Hele sen söyle de mâhım, kapadı gökleri ahım, kime derdim açayım, ya kime eşkim saçayım?.. Açsam ü saçsam sorulur mu? Bilirim kimse soran yok, var ise çâre gören yok. Yine kaldı sana

himmet, kadehin lutfuna minnet, ki odur cümle ‘‘ilâcım, ede ta‘dil-i mizâcım, ola bazar-ı revâcım, kamer ile vâcım قمر ايله واجم , şeb-i zulmetde sirâcım, gam u mihnetde neşâtım, ferah u zevk u sürûrum. Hemi dâfi‘, gamı râfi‘, elemi kâti‘ u sâti‘, ‘ilel-i ‘aşkı muharrık, marazı gussaya nâfi‘, hased u hırsı müzîl ü kerem ü lutfa müsâ‘id, kederin ‘ırkını kâmı‘, nice hâsiyeti câmı‘, özü fâik, işi layık, toludur cümle hakâik, ne desem medhe sezâdır. ‘Acaba böyle mi ya böyle değil mi hele bir kerre de insaf et sanema..!”

*

“Ne olur meclise gelsen, o hümâ sâyeni salsan, oturub gülsen, açılsan, kadehi destine alsan, bizi lutufla suvarsan, ferahın bahrine talsan, gam u endûhumu dilden çıkarub taşraya kavsan, ‘acaba bir şey olur mu, tokunur mu soyulur mu? Ne içün böyle edersin, bu reh-i cevre gidersin? Sana layık mı bu etvâr ü bu hâl ü bu gidişler, bu kadar cevr edişler, su gibi böyle akışlar, gece ağyar ile tenhada alub verme çakışlar, ne sebeb nâre yakışlar, yakışur mu, yaraşur mu? Bu kadar muğbeçe zilletde, felaketde, melâletde, sefâletde kalmayub gelmeyesin, n’oldu ne oldu deyü sormayasun! Fâidesi ne, kande kadeh, câm u sürâhi ne eder! Savt-ı muganni nerede, gulgulü mestânelerin handesi, peymânelerin kulkulü, mînâ-yı meyin bülbülü! Tanbûr u neyin kande kalub, n’oldu meğer hâtıra gelmez mi? ‘Aceb böyle unutmak mı olur, cevrini yutmak mı olur! Cevr ü cefâ yetmedi mi, kahr savub gitmedi mi? Kande o lutf u keremin, kandedir ihsân-ı cemin? Hayf yazıklar sana kim vâris-i cemşîd olasın, hüsnde hurşîd olasın, etmeyesin meyl-i vefâ!..”

*

“Gülşen-i hüsnün gülüsün, sünbülüsün, zanbakısın, bezm cihânın mülüsün, neşesisin, revnakısın,merhamet eyle, kerem et, meclisi teşrifin ile bir dahı beytü’l-harem et, bendelerin mahrem et, bezm-i cemâlinle tonat mahfili bağ-ı irem et. Câmı bırak, sâgarı al tut, kadehi kaseyi sal birbiri ardınca yürüt, bâdeyi seylü’l-‘arem et, def döğe ta sînesin, çeng aça tâ turre mi şevk ile nâlân ede, encümeni vâli ede, kadd-i kemânın ola ham, zîrîni kanun edeyim, komaya dillerde elem. ‘Aşk ile mutrib çeke hey sâzına muzrabine, vey savt-ı muganni ede tayy menzil-i evc-i feleği bûselik ile getüre raksa ‘umûma meleği gâh sabâ gâh nevâ bağlaya, gâh beste Nigâr, rahü’l-ervaha inüb ede muhayyerde karar. Hay ede mestânelerin, huy ede divânelerin, devr ede peymânelerin, harbde âfâkı tuta na‘ralar, eflâkı yıka, Zühre temâşâya

çıka, cümlesi müdhiş olalar, mey ile bî-huş olalar, hâk olalar, neşe-dih-i nâk olalar… Sen kalasın bezmde tek bezm kale cümle sana..”

*

ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER:

Musanna‘ na‘tü’l- Nebevî

Bu şiirin ilk sıra mısrâ‘larında tırnak içine alınan sözcüklerden شهد الله انه لا اله الا هو , ikinci sıra mısrâ‘larında لا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم ‘ibâreleri belirmekdedir:

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün
. . - - . . - - . . - - . . -
Âb-ı (**şehd**)-i dehenin gıbtakeş âb-ı hayât
Gül ü (**lâ**)le ruhunu görse okurlar salavat
Olsun (**All**a**h**) mu‘in derd-i firâkın çekene
Kuvvet u (**h**a**l**)-ı Hudâ vere dile sabr u sebât
Dâne d(**âne**) dür-i şehvârına lü‘lü‘ meftûn
Ser**v**-i (**lâ**) şey kadd-i mevzûnuna der cümle nebât
Uramaz (**lâ**)f kâşın pâyına kavâs-ı kazâ
Reng-i yâ (**kut**)-ı lebin vermede la‘le derecât
Oldu dil v(**a**l**ih**) sana bulmadığçün mislin
Harf (**lâ**) ile ayırdı seni buldu necât
İşbu (i**llâ**) vü ni‘m fıtratını etdim
Hele (**bill**a**h**) senin birliğin etdi isbât
Sâfiyâ (**hû**) diyelim yâr-i hakîki hûdur
Bûy-ı (**la‘li**) gibi yok güldeki cennetde sıfât
Bildürüb lutfun ile vahdetin âyâtı bize
Sen (‘**azîm**) olduğunu bildi bütün mevcudât

*

İftirânâme’ den:

Mef‘ûlü / mefâ‘ilün / fa‘ûlün

\- - . . - . - . - -

Bir gün bu sipihr-i tîre encâm
Subhun çevirdi eyledi şâm
Dâmânını gark kıldı hûna
Ya‘ni ki bu fitneden numûne
Alûde-i hûn dîş ü hulkı
Basmış dem-i iftirâya delki
Lâl etmiş özün velîk bedhâl
Ya‘ni baş kat‘ olan olur lâl
Aldı birisi kucağa anı
Kaldırdı o zâr u nâtüvânı
Açdı gözin çû çeşm-i hargûş
Ol nâleleri kılub ferâmuş
Cem‘ oldu o yerde şeyh ile şâb
Cümle nigerân bu hâle bî-tâb
Birisi dedi ki ey cefâsâz
Bu kârı kim etdi eyle ibrâz
Ol anda beni işaret etdi
Fikr eylediği tarîka gitdi
Engüşt-i şehâdetiyle nâ-Hakk
Budur deyü gösterüb o ahmak
Bir kağıd[a] nakş edüb o mecnûn
Budur beni eyleyen ciger-hûn
Çokdan beni kesmek ister idi
Fırsat bulamazdı muztar idi
İşte bu gece bulundu fırsat
‘Add eyledi fırsatı genimet
Yazdı o kadar makâl-i bâtıl
Tahrîrîne hâme gayr kâbil

Herkes inanurdu bu makâle
Kim var ki inanmaz işbu hâle
Kimi der idi ‘aceb taleb ne
Bundan bu kebîreye sebeb ne
Mü‘min hele bu ‘azâbı etmez
Kâfir de bu irtikâbı etmez
Kimisi atub kimi tutardı
Her birisi bildiğin satardı

*

Hazreti Hüseyin hakkında mersiye

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün
. . - -   . . - -   . . - -   . . -
Âh kim mah-ı muharrem yine gösterdi hilâl
Kapladı ‘âlemi başdan başa endûh u melâl
Bu o mâhdır ki gelüb bir araya âl-i Yezîd
Etdiler kevni melâl u gam ile mâl-â-mâl
Bu o mehdir biriküb bir yere erbâb-ı fesâd
Gördüler katl-i ciger kûşe-i Zehrâ’yı helâl
Bu o mehdir ki bütün halkı ederken sîrâb
Âl-i evlâd-ı nebîden kesilüb âb-ı zülâl
Bu o mehdir ki kızıl kanlara gark oldu Hüseyn
Bu o mehdir ki sürûr eyledi erbâb-ı dalâl
Câh içün katl olunub bir nice evlâd-ı nebî
Bu [ne] endîşe-i bâtıldır ilâhi bu ne hâl

Ağla ağla gözümün nûru ki şimdi demîdir
Sîneyi dağla ki evlâd-ı nebî mâtemîdir

İşte bu mâhda ol mâhı şehîd eylediler
Haber-i katli ile sûr-ı Yezîd eylediler
Toplanub bir yere ol çend dalâlet-pîşe

O şehin katline sevgend-i ekîd eylediler
Üşdüler başına birdenbire ol kavm-i ‘anîd
Kîne-i köhnelerin cümle bedîd eylediler
‘Âkıbet hâke düşürdüler o nahl-i emeli
Hançer-i zulm u ta‘assüfle şehîd eylediler
Ağlata ağlata ol zulumla Ehl-i Beytin
O siyah çeşmlerin cümle sefîd eylediler
Mâtem etdikçe o şâh-ı şühedâya bunlar
Anlar ol mâtemi ‘ıyd üstüne ‘ıyd eylediler

Gelelim bir yere ey ümmet olan ağlaşalım
Mâtem-i şâh Hüseyn ile ciğer dağlaşalım

Ey muhibbân gelelim bir yere âh eyleyelim
Feleğin mihri ile mâhını siyâh eyleyelim
Dağ-ı dil tek gîreler cümle siyâh câmelere
Âh u feryâd edelim mâtem-i şâh eyleyelim
Görmeyüb çünki o şeh ‘ömr-i ‘azîzinden haber
Biz dahı girye ile ‘ömrü tebâh eyleyelim
Hâk u hûna bulaşık re‘s-i şerîfini bir kez
Döğelim sine-i gam-ginemizi taşlar ile
Hele der hâtır idüb âh ile vâh eyleyelim
Âh-ı cângâh çeküb çerhı siyâh eyleyelim
Kanlu yaşlar dökelim dâmene göz yummayalım
Çeşm-i insâf ile bu hâle nigâh eyleyelim

Kerbelâda kodular cism-i şerîfini bî-ser
Gezdirüb nizeler üstünde başın Şâm’a kadar

Cem‘ olub bâşına bâşsız tenine ehl-i harem
Etdiler şîven ile ‘âlemi pür derd ü elem
Saçdılar başlarına hâk-i siyâh âh ederek
Âhlar damen-i ‘arşa sarılub çekdi ‘âlem
Dediler ey gül-i gülzâr-ı Muhammed bu ne hâl

Bu ne hey'et ne kıyâmet bu ne kanlar bu ne dem
Kanı bâşın kanı bâşındaki müşkin zülfün
Kanı ol çeşm-i siyâhın kanı ol gonce[-i] fem
Kanı ol kavs-i kuzah yollu kemân ebrûlar
Kanı ol hatt-ı mu'anber kanı hâl-i müd-gam
Seni kim koydu bu hâle hele söyle kerem et
Kangı zâlimden erişdi sana bu cevr ü sitem

Hâk u hûna ne içün böyle bulaşdın böyle
Kerem eyle gözümüz nûru aman bir söyle

Hele bir kalk ayağa ehl-i harem hâlini gör
Baş açık düşmân elinde nedir ahvâlini gör
Hele bir gözlerin aç bak bize neyler a'dâ
Etdiği ibn-i Ziyâd'ın hele bir âlini gör
Ne sitemler ne ezâlar ne hakâretler eder
Bize sensiz felek-i süflenin ef'âlini gör
Hele bak Âl-i Nebi kimler elinden kaldı
Etdiği Âl-ı Yezîd'in hele a'mâlini gör
O elif boylu olan zeyn-i 'ibâdın sensiz
Bükülüp kâmeti dâl oldu kad-i dâlini gör
Hele bir bak ki neler geldi bizim bâşımıza
Hele bir gözlerin aç ehl-i harem hâlini gör

Böyle bu hâl ile koydun bizi gitdin ne içün
Kimse etmez bunu bir söyle sen etdin ne içün

Sen velâyet çemeninde gül-i nevreste iken
Bahr-i 'irfânda bir gevher-i berceste iken
Kimseye zerre kadar zulm revâ görmez idik
Cevr ü zulm eylemede dîdelerin beste iken
Bunca eytâm ü erâmil bu kadar ehl-i 'iyâl
Bunca bîkes sana dildâde vü dilbeste iken
Kut-i cân-i fukara kuvvet-i kalb-i zu'afâ

Şerbet-i lutfun ‘ilâc-ı dil-i her haste iken
Dün bu meydanda tarf-ı külâhın bî-pervâ
Düşmen-i dine mukâbil turub işkeste iken
Zîr-i miğferde eyâ Şibl-i Gazanfer-savlet
Kâkülün müşkile âlûde olub deste iken

Dest-i zulm ile seni hâk nigûn eylediler
Tiğ-i mihnet ile âgaşte-i hûn eylediler

Seni bu hâle koyan hiç hicâb etmedi mi
Hançerin gerdenine sürdü nasıl ol zâlim
Hûn-ı nâ-Hakk anı bî-tâkat u tâb‘ etmedi mi
Ayağın basdı nasıl sine-i bî-kînene kim
Anı nâr-ı elemin sîne-kebâb etmedi mi
Gördü âhir seni âmâc-ı sihâm eyleyeni
Çerh-i süfle hedef-i tîr-i şihâb etmedi mi
Sen gibi Ka‘be-i ‘imânı harâb eyler iken
‘Acaba gördü felek ‘arzı harâb etmedi mi
Gördü kim men‘ olunub sen gibi serverden âb
Mahv edüb bahr u berîn cümle serâb etmedi mi

Kırılaydı feleğin çerhi döneydi devri
Etmeseydi sana tek bunca cefâ vü cevri

Sana göz dikmişidik sendahı kakdın gitdin
Gözümüz yaşı gibi dîden akdın gitdin
Şimdiden sonra kime ‘arz edelim hâlimizi
Kim bakar hâlimize sen ki burakdın gitdin
Elem-i hicre yâ bu hâlemi sabr eyleyelim
Hasılı hicrin ile cânları yakdın gitdin
Tek u tenhâ burakub Zeyn-i ‘İbâd’ın ayâ
Kime ısmarladın anı ki burakdın gitdin
Yok vefâsı bu fenâ ‘âleminin fehm etdin
Terk edüb birazcık hâline bakdın gitdin

Gerden-i cânımıza silsile-i hicr-i ruhun
Ey şeh-i mülk-i bekâ âhiri takdın gitdin

Kâş ki tâk-ı felek tersine çevrilseydi
Tepesi üzre ‘adem mülküne devrilseydi

Hele bu hâli görüb Zeyn-i ‘İbâd etdi figân
Kanlu yaşlar döküb ‘âlemi etdi giryân
O şeh-i bî-sere sarmaşdı sürüb kânına yüz
Nâle vü zâr u figânla dedi ey mâye-i cân
Bu [ne] hâlet ne felâket bu ne kerb ü ne belâ
Bu ne zillet ne musîbet bu nasıl gündür amân
Gizlenip kalmışıdı işte bu gün etdi zuhûr
Kîne-i köhne-i hind u gurûz-ı Yûsufiyân
Kandedir seyyid ‘âlem hele bir görsün kim
Ehl-i beyte neler eyledi âl-i Mervân
Kim çeker nâzımı senden sora ey ma‘den-i nâz
Kim sorar hâlimi şimdengerü vey cân-ı cihân

Kime ısmarladın âhir beni sen gitdin ise
Kim bakar hâlime sen ‘âlemi terk etdin ise

Ey felek bu ne belâdır ne musîbetdir bu
Bu ne hâlet ne melâlet ne felâketdir bu
İşbu hâk üzre düşüb kânına müstagrak olan
Kurretü’l-‘ayn-ı nebî nur-ı risâletdir bu
Nice kaydın düşürüb hâke bu ra‘nâ kaddi
Çemen-i ‘âleme bir serv-i sa‘âdetdir bu
Nice rahm eylemedin düşmana etdin teslim
Bilmedin mi ki gül-i gülşen-i rahmetdir bu
Nice havf eylemedin kâna boyatdın böyle
Şâfî‘-i rûz-ı ceza yevme kıyâmetdir bu
Nice kıydın serini tenden ayırdın zâlim
Bilmedin mi ‘acaba şems-i hidâyetdir bu

Kaş şemsin kamerin hâline nügûn olsa idi
Kâş hâk-i siyehin kulzüm-i hûn olsa idi

Ey benim cân-ı ‘azîzimden ‘azîzim pederim
Vey benim müfteharım Seyyid-i ‘Ali-güherim
Kör olaydı bugün ey nûr-ı dü çeşm-i Zehrâ
Görmeseydi seni bu hâl ile tek dîdelerim
Kıyarak kesdi o hançer ki senin gerdenini
Senden evvelce benim pâreleseydi cigerim
Cevr içinde hele bak cevre ki koymaz a‘da
Bir kez ey meh ser-i pür nûruna düşsün nazarım
Giderim işte işâret ele bir de ‘acaba
Zeyt-i pâkine bilmem ki düşer mi güzerim
Bu belâlar ki benim bâşıma geldi yeri var
Haşre dek yaş yerine ağlasa kan çeşm-i terim

Kime dâd eyleyelim dehrin elinden bilmem
Kime feryâd edelim devrin elinden bilmem

Ağla ağla cigerin dağla yakıl yân Sâfî
Esef ü hüzn ile göz yâşını kıl kân Sâfî
Elem-i Hazret-i Peygamberi yâd eyle bugün
Dağ dağ eyle sîneyi büryân Sâfî
Sîne-i çâkini fikr eyle o gül-pirhenin
Çâk kıl dest-i ‘azâ ile girîbân Sâfî
Âl-ı evlâd-ı nebîye bu kadar cevr ü cefâ
Kâfir eyler edemez hiç Müselmân Sâfî
Nice t ‘rif edeyim hâsılı kim eylememiş
Bunların etdiğini âdeme şeytân Sâfî
Hatm edüb söyleyelim bizde be-kavli Nevres
Durmayub subh u mesâ zâhir ü pinhân Sâfî

Bunu kim etmiş ise cânına yüz bin nefrîn
Etsün Âllah anı dûzahda mü'ebbed âmîn

*

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün
- . - -   - . - -

Dil verüb 'aşkınla yandım   Cevrine durdum dayandım
Va'dine kandım inandım   Ben seni bir doğru sandım

Derdimi bildin a zâlim   Sormadın bir kere hâlim
Boynuna işte vebâlim   Ben seni bir doğru sandım

Halka mahfice ülfet   Etdiğin duydum bu sâ'at
Bunca inkâra ne hacet   Ben seni bir doğru sandım

Gizli gizli sohbetin hep   Anladım keyfiyetin hep
Nicelerle ülfetin hep   Ben seni bir doğru sandım

Bu haber ey şûh-ı mehveş   Etmiş ahvâlim müşevveş
Olmuşum yek-pâre âteş   Ben seni bir doğru sandım

Sâfîden gayrı ey cân   Var imiş lutfun yok imkân
Lutf kıl gel etme pinhân   Ben seni bir doğru sandım

*

Gazellerinden seçmeler:

mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -

Hezârân şükr ola Hakk'a ki başta devletim vardır[80]

[80] [147/1] Bu gazel Kerküklü Fâiz'in "Ne kesb-i mâl içün sa'y u ne câha rağbetim vardır" başlıklı şiirine naziredir.

O fahr-i ‘âleme dünyâda memlukiyetim vardır
Ümîdim rahmet-i Hak’dan kesilmez tâ ki cânım var
O gaffar u kerîme dilde hüsn-i niyetim vardır
Bu ‘illet çünki Hakk’dandır şikâyet eyleme Hakk’dan
Bu ‘illet-i sıhhât-ı cândır deme kim ‘illetim vardır
Ne şekk koydum ne şübhe dilde vahdaniyet-i Hakk’dan
Yakîn u sıdk ile kalbde İslâmiyetim vardır
Ne kemhâda ne atlasda gözüm koymuş bu ‘âlemde
Ki fakr[a]-ı fahr ile eğnimde a‘lâ kisvetim vardır
Veliyyü’l-ni‘metim her demde bir şükrâne etsem az
Cemâlinden beher gün dürlü dürlü nimetim vardır
Bîm-i va‘ziyle vâ‘iz men‘ eder mi meylimi meyden
Mey-i meyhâne-i vahdetde Sâfî kısmetim vardır

*

Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Güler gülşende her bir gonce-fem ammâ besîm olmaz
Eser her semtden yel lîk subh içre nesîm olmaz
Asilin cevher-i fıtriyesidir zâtına revnâk
Ne denlü kâbil-i revnaksa da Timûr sîm olmaz
Güzellik verse ziynet ‘âriyettir çehre-i zişte
Tabî‘i olmayınca hüsn zîverle sîm olmaz[81]
Geçer mi müstakim-i tab‘ olan hiç istikâmetden
Tabi‘at müstakım olsa sakâmetle sakîm olmaz
Semer vermez sükût ger içse kevser dest-i Rıdvân’dan
Kerâmet olmasa zâtında insanın kerîm olmaz
Hududu ‘âlemin gün gibi zâhirdir tagayyürden
Kıdemden dem uran bu cism hadisle kadîm olmaz
Ümîd ü bîmdir dünyâyı Sâfî döndüren yoksa
Bu rûşendir ki bir dilde ümîd olma[z]sa bîm olmaz

[81] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - - - . - - - . - - - . -

Etmek ümmîd vefâ mahbûb-ı zîbâdan tama‘
Eylemek def‘ âteş-tek âb-ı deryâdan tama‘
Benzer ol mahbûba kim dünyâ vefâsı yok ola
Ol seni terk etmeden sen kes bu dünyâdan tama‘
Câh u mâle aldanub düşme felâket dâmına
Çek etek Yûsuf gibi görsen Züleyhâ’dan tama‘
Şimdi ebnâ-yı zamândan etme ümmîd-i vefâ
Eylemekdir ‘âdetâ bînâlık a‘mâdan tama‘
Ben ki geçdim Sâfîyâ cândan tabibi neydeyim
Kat‘ eder cândan geçen elbet Mesîhâ’dan tama‘

*

mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün

. - - - . - - - . - - - . - - -

Nedir kendim de bilmem sâyeveş bir hükme mahkûmum
Yed-i nakkaşda güyâ ki bir tasvîr mersûmum
Ser-â-pâ-yı vücûdumdan ki bir zerre mikdârın
Hayâl etsem bilinmez n’olduğun bir böyle ma‘dûmum
Hem insanım deyü da‘vâdayım hem [de] neyim bilmem
‘Aceb ma‘lûm-ı mechûlum ‘aceb mechûl-ı ma‘lûmum
Neyim dersem o kimdir ben diyen netsem niçün bilmem
Hülâsâ bir hayâl yâ sırf bir şekl-i mevhûmum
Bu cehl ile yine da‘vâ-yı ‘ilm etmekdeyim Sâfî
Husûsâ kendi kendim bilmede çok tıfl-ı ma‘sûmum

*

Mef‘ûlü / fâ‘ilâtün / mef‘ûlü / fâ‘ilâtün

- - .   - . - -   - - .   - . - -

Her şebnemi bu bâğın câm-ı cihânnümâdır
Her hârı ehl-i ‘aşka engüşt-i rehnümâdır
Her gonce-i hâmûşu râz-ı nihânla pürdür
Her bâng-ı ‘andelîbi âvâz-ı âşinâdır
Her kumri-i mutavvak bir ‘âşık-ı mukayyed
Her serv-i dil-firîbi bir şûh-ı dilrübâdır
Tig-i sitemle heryân dil-hûnudur şehidi
Meydân-ı lâle-zârı sahrâ-yı kerbelâdır
Bağlan o zülfe Sâfî divâne ol asıl kâl
Dil verme çeşm-i meste kim gamzesi belâdır

*

Mef‘ûlü / fâ‘ilâtün / mef‘ûlü / fâ‘ilâtün

- -.   - . - -   - - .   - . - -

Ey Kıble-i ‘avâlim cümle senin ‘ayânın
Ey mâlik-i emâkin yokdur neden mekânın
Ne ruhsun ne cânsın ne cisimsin ne kansın
Her hüsn içinde ânsın yokdur vücûdu ânın
Mevtâ kelâmın ile gûş etseler bulur cân
Çokdur eğer kelâmın yokdur neden dehânın
‘İrfân içinde kaddin *kadd kameti’s-selâ*dır
Var ise ince bir söz oldur o da meyânın
Bir zerre kapdı hûrşîd nûr-ı ruhundan ey cân
Başdan başa götürdü zulmâtını cihânın
Elden ayakdan aldı bir bak ki derd-i ‘aşkın
Tende bırakmadı hiç lutf etdiğin tüvânın
Hayfa dıraht cismin dökmekde bâr u bergin
Gitdi bahar-ı ‘ömrün Sâfî gelüb hazânın

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

‘Aşka düşdün ey gönül bîhûde efgân eyleme
İşbu efgân ile halkı zâr u giryân eyleme
Bunca feryâd eylerim rahm etmez ol kâfir bana
Kimsenin yârin İlâhi nâ-Müselmân eyleme
Çözme zülfün sünbülistân içre ey gül lutf kıl
Anların da ben gibi hâlin perîşân eyleme
Kasd kılmış ‘âşıkın öldürmeğe ol şâh-ı hüsn
Etdiği işden ânı yâ Râb peşîmân eyleme
Çıkmak ister cân halâsı içün tarîk-i ‘aşkdan
Gönlümün yâ Râb bu yolda kârın âsân eyleme
Sâfîyâ cândan geçer her kim kılur cânane meyl
Yâ tama‘ kes cândan yâ meyl-i cânân eyleme

*

Müf‘teilün / fâ‘ilün / müf‘teilün / fâ‘ilün

- . . -   - . -   - . . -   - . -

Âteş-i hicrân ile sîne kebâb oldu gel
Su der idin eşkime şimdi şerâb oldu gel
Başka kitâb [oldu] gel kıssa-i ‘aşkım benim
Kıssa-i ‘aşkım benim başka kitâb oldu gel
Turfa habâb oldu gel bahr-ı gam içre sırrım
Bahr-ı gam içre sırrım turfa habâb oldu gel
Cânâ ‘azâb oldu gel istediklerin ziyâd
İstediklerin ziyâd cânâ azâb oldu gel
Hâne-harâb oldu gel Sâfî-i bî-çâreniz
Sâfî-i bî-çâreniz hâne-harâb oldu gel

*

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Neydecekdin bunca ‘uşşâkı bu gisûlarla sen[82]
Gör ne sâhirsin ki dîvler bağladın mûlarla sen
‘Âlemi zülfün gibi kırdın kırıştırdın bütün
Sûret-i âhûya girmiş iki câdûlarla sen
Kesdiler ses hûblar ‘uşşâkdan göz yumdular
Kuhl-ı çeşmin imtihân etdikçe âhûlarla sen
Sen perîsin cinn ile ünsiyyetin görmem revâ
Ey melek-hû ülfete meyl etme bedhûlarla sen
Korkusundan rengden renge girer kavs-i kuzah
Kâmetin mah-ı nevin bükdükçe ebrûlarla sen
Dûş-ı yâre düşdüğün günden berüdür bilmişim
Hâne berdûş olduğun ey zülf şebbûlarla sen
Peyrev olmaklık neden Sâfî Nedim ü ‘Îzzet’e
Başa mı çıkmak dilersin ol sühangûlarla sen

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Yine nâr-ı firâkından dile bir şerâre düşdü
Yine gûş eden şeb [u] rûz gönül âh u zâra düşdü
Yanaşub o âfitâba leb-i hâl-i ‘anberînin
Yanub âteşinden ânın yere bir sitâre düşdü
Bulayım şemim-i zülfün gideyim diyâr-ı Çîn’e
Galat eyledi yolunu dil reh-i Zengibâre düşdü
Ciğerimi tiğ-i gamzen kesüb etdi pâre pâre
Yine göz yolundan ey cân yere pâre pâre düşdü
Gül ü lâle açdı her yan olub ‘andelib nâlan
Hat-ı sebz rû-yı âlin ne güzel bahâra düşdü
Gözümün beyâzına cân yazub aldı resm-i kaddin

[82][151/1] Nedim’in, ‘*Akıbet gönlüm esîr etdin o gisûlerle sen* başlıklı gazeline naziredir.

Dikilüb o serv-i kâmet göğü cû-yı yâre düşdü
Çekilüb kenâra zülfün bu gün etdi ‘arz-ı didâr
Şeb idi visâli Sâfî ne ‘aceb nehâra düşdü

*

Kıta

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Bunca etdim ey gönül feryâdı feryâd üstüne
Dönmedi bir gün o zâlim âh kim dâd üstüne
Tiği altından geçürmekdir murâdı kaşlarım
Gör nice şemşîr çekmiş çeşm-i cellâd üstüne

*

Ferd

Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Bozulsun bezm-i sâkî câm-ı meclis ser-nigûn olsun
Kadeh sınsın sürâhi pârelensün bâde hûn olsun

*

Matla

Mef‘ûlü / mefâ‘îlü / mefâ‘îlü / fa‘ûlün
- - .   . - - .   . - - .   . - -
Sâ‘at beşe vardı kadehi atmayalım mı
Ol dilberi aguşa alub yatmayalım mı

*

Farsça şiirinden iki parça:

هر چند آه میکشم اشکم فزونتراست
آدی خروش موج یم از باد صرصراست
کنجایشش بنود درین نه صدف که او
در درج دل نهان و ندانی چه گوهراست
من دلق زرق شنوبم از آب عروق تاك
ساقی بریز هیچ مکو شیر دختراست
صافي بکون وصف از ان حسن ازان جمال
هر چند وصف میکنی زان وصف برتراست

*

دانم براهی میکده مستم کرفته اند
داغم ازان که شیشه زدستم کرفته اند
راهم به تیر آه کشیدند نمید هند
کوی زغیب ساعد و شستم کرفته اند
بیرون زحکم او نتوانم قدم زدن
آن عهد راکی روز الستم کرفته اند
از ترس سیل فتنه بلند نحو استم
زانم هنوز باقی کی پستم کرفته اند
صافی درستم ازمن اشکسته دل مخواه
آیینه ام برای شکستم کرفته اند

*

SÂFÎ'NİN OĞLU: Değerli şairimizin *Behcet* adındaki oğlu da şairdi. Şiirde mahlası *Sâkit* olan Behcet polislik memuriyetinde birçok kaza ve nahiyelerde vazife görmüştür. Bu arada *Rânya* kazasını beğenmeyen ve *Köysancak* kazasını seven şair bu meyânda enteresan bir şiir de yazmıştır. Yazma şiir mecmualarından topladığım kırk parça kadar şiiri- zayıf olmakla beraber- onun şairiyetini göstermektedir. Örnek olmak üzere üç parçasını aşağıya alıyoruz:

Babası Sâfî'nin şiirini tahmis

Mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fa'ûlün
- - .   . - - .   . - - .   . - -

Gâh zevk verir 'âşıka gâhi melâli
Yarin ne güzeldir bu iki haslet hâli
Etmekde idim daima vird bu mukâli
Bağ-ı emelin var idi bir tâze nihâli
Reftârı şikest etmiş idi pâ-yı hayâli

Olsa kalem şâhları hep şecerin
Olsaydı midâdı suları cümle-i bahrın
Yazmak nice mümkün hele bir nokta-i vasfın
Kesf eyler idi mihrini nüh kubbe-i çerhin
Hasf eyler idi bedrini envâr cemâli

Çekmekde idim sûziş ile âh-ı 'azâbın
Dökmekde idim yerlere hûn dîdemin âbın
'Arz eyler idim 'aşkımı vermezdi cevâbın
Bir müddet idi rûyuna çekmişdi nikâbın
Göstermez idi kimseye dîdâr-i visâli

Âhım dumanı ermiş iken kubbe-i tâka
Mû-yı bedenim yanmış iken nâr-ı firâka
Bîçâre gönül eyler iken sabr meşâka
Ebr-veş vasf eyler iken şâm-ı firâka
Dün şems-i şafakdan yine gösterdi hilâli

*

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

. . - -   . . - -   . . - -   . . -

Şöyle böyle deme ben ey hased efzâ-yı sühan

Esb-i küheylân olamaz bir sürü hârlay-ı sühan

فكر ابكار معانم ورد سنيح رموز[83]

Kalemimden dökülür ma‘ni-i ra‘nâ-yı sühan

Benim ol derk zen nukte-i şi‘râ-yı selef

Bana keşf oldu nice mahzen-i vâlâ-yı sühan

Çemen dilde gezen serv-i hayâl üzre konan

Vird eder her gazelim bülbül-i şeydâ-yı sühan

Rû-yı mir‘âtine karşu durur olsa bir dem

Faş eder râz-ı dilin tûtî-i guyâ-yı sühan

Ölür kabirde nutka gelür vech metîn hitâb etdiği dem[84]

Tab‘ımın nağmesidir mu‘ciz-i ‘İsâ-yı sühan

Tab‘a zûr eylemem hab-ı gidermem gözden

Subha dek söyleyemem hây sühan vây sühan

Sühan oldur düzile kâğıda müjenin -

Eyle dergehi her safsata-ârâ-yı sühan

Serv-i dildâra şibak eylemeden fâ‘ide

Ne çıkar bundan eyâ nükte-şinâsâ-yı sühan

Hâtıra geldiği her bir sözü kırtasa yazan

Okur âsârın olur hande-i rüsvâ-yı sühan

Sözü hulkûmda pek puhteleyip zâhire sâc

Olma her saçma sapan sözile tîrâ-yı sühan

Daha çok müddeler ister ki sebak-hânlık için

Medrese-gîr olalım sakit-i yektâ-yı sühan

*

[83][155/1] Bu mısraın manası, nâsih yanlışlığı dolayısıyla anlaşılamadı.
[84] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - - - . - - - . - - - . –

Bir kazâdır Raniye on hâne üç dükkânı var
Hâmile nisvâne benzer ‘iskalı insânı var
Bir harâbe şeklin almıştır sarâyı bum için
Hedmi yaklaşmıştır ü divâr ile eyvânı var
Çâr etrafı o kûyun dağ u taşı vü mîşedir
Çıldırır baktıkça insan ‘acîb seyrânı var
تلكى ادبدر ایکی چایخانۀ بر نفرنی [85]
Muntafî âteşlerinden pek acı dumânı var
Okucu bir Kürt'tür yüzde çiçekten rahneler
Sapsarı olmuş libâs-ı lehçe-i hayrânı var
Yüce yüce dağlarından eksik bulmaz da'imâ
Cism-i titretir çok berk ile bârânı var
Kavle nâmıyla ki var bir çeşme-i pür hayreti
‘Âlemi gark etmeğe mânend-i Nuh-i tufânı var
Âsiyâb dehri elbet dönderir dersem sezâ
Karyenin kim nâfesinde suyu bol gürgânı كوركانى var
Toplarile çitleri sarmış bele erkekleri
Ceplerinde para yoktur bellerinde hançer-i berrânı var[86]
Üçü bist pâre deyü etmekçiler eyler nidâ
Üçü değil on üçü bir lokma olmaz nânı var
Mîşeler eklinden ‘âciz kulumuz aslâ üstüne
Turşamış dükkânlarında hurma vü rümmânı var
Üç yumurtayı verirler bir bîçüye nâz ile
Kayyesi on beş kuruşa pek ucuz soğânı var
Nezd gibdir suyu lakin pek sakil hâzım değil
Vezn olunsa hakkile her katre bir batmânı var
Sâ‘ilân görse istihzâlar eder[87]
Hey'eti hammâla benzer pîr ü pis mîrânı var
Evlerin kim görse der kim şimdi tenbelden gider

[85] [156/1] Nâsih hatası yüzünden bu mısra iyice anlaşılamadı.
[86] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]
[87] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

Kül gibi toprağı ile ebniyesiz bânı var
Zâbıta me'mûru sâ'ir me'mûrân ü zâbitân
Kavle üzre şerre seg ecrâsile seyrânı var
Gürbe az var ol mahalde ânsız ammâ âdeme
Cû'dan eyler hücûm şîr-v eş tavşânı var
Geceler bitlerle pire zahm terkinden amân
Cism-i insân yârelidir katre katre kânı var
Fîle yol vermez sokaklarda düşen çamurlara
Kim gecelerde kurulmuş bî-'aded berdânı var
Lîk Köysancak gibi yoktur 'Irâk'ın beldesi
Kim karar etmiş ni'amdan gelme san gılmânı var
Muztarib eyler kulub-ı 'âşıkânı dem-be-dem
Şehvet-engîz ü meserret-bahş olan surânı var
El ele verir çıkar nüzhet geh-i dağ üstüne
Şehrden çarşambalar hep duhter ü oğlânı var
Yan yana verir 'umûmen turnavâri saf çeker
Dağ dibinden zorba çok hûr[i] vü vildânı var
Halde teşbih eylesem ma'zur tut zirâ ben[i]
Reng reng sahrâsının çok lâle-i nu'mânı var
'Ârız-ı mahbûbdur yâhûd kızarmış lâledir
Kim fırununda bişüb yüz gösterir bir nânı var
Nâra düşmüşdür firâz-ı ol fırıncı mihr ise
Ana benzer olsa da lakin nice noksânı var
Gördüğümde nân-firûşu zabt olunmaz âh kim
Cümle-i 'ırk-ı vücûdun şiddet-i lerzânı var
Gelmemişdir saderûlukda desem ma'zur ola
İki bakkal tek cihânın her ne kim fettânı var
Hânçının var bir çerâğı âfitâba ta'n eder
Şöhre-i âfâk olan bir çehre-i tâbânı var
'Itırnâk etdi dimâğı bir perî 'attârı kim
İki ebrû 'anberîn sade mildânı var
İki kebabçı var gördüm rûyuna kurs-ı kamer
'Âşık olmuşdur kebâb-âsâ dil-i biryânı var

KÂBİL

Muhiddin -

H 1250 – H 1327

Sâkî kerem et câm-ı safâyı kederim var
Sür'atle yürüt emr-i kazâdan hazerim var

Kâbil

KAYNAKLAR: (1) *Kerkük* gazetesi: Bugüne kadar Türkçe- Arapça olarak çıkmakta olan bu gazetenin 1406 sayılı nüshasında şair hakkında yazdığımız Türkçe ufacık bir yazıdan başka bu gazetenin bazı sayılarında Kâbil'in birkaç şiirine de rastlanmıştır. (2)*Maarif* dergisi : Osmanlılar devrinde Kerkük'de çıkmış olan bu Türkçe derginin iki sayısında Kâbil'in bir parça şiiri, ayrıca oğlu Zeynelâbidin'in birkaç şiiri vardır. (3) Çeşitli yazma mecmualar: Bu arada dedem (ceddim) Abdullatif ve şairin torunlarından Mehmet Ali ve Yakubizâde Dayı Cemâl'in mecmuaları başta gelir. (4) Şairin torunlarından aldığım bilgiler, bunlar arasında emekli noter (mütekaid katib-i adl) Mehmed Emin ve bunun oğlu Süleyman vardır.

HAYÂTI: Asıl adı *Muhiddin* olub, şiirde mahlası *Kâbil*'dir. Babası *Hâcı Süleyman*, dedesi *Hâcı Yunus*, bunun da babası *Târıverdi* hep şehrimiz sakinlerindendir. Asılda Türkiye'nin *Tokat* ilinden gelmiş olan aileleri Kerkük'te *Piryâdiler* mahallesinde yerleşmiş ve bu semtte *Tokatlı* adı altında bir cami ve bir de hamam yaptırmışlardır.

Şairimiz takriben 1250 hicri yılında bu mahallede doğmuştur. Tahsilini mutad olduğu üzre eski mahalle cami ve şehr medreselerinde yapmıştır. Hangi müderrislerden ders aldığını bilmemekle beraber, o vaktin ileri gelen âlimleri yanında okuduğunu, ma'ani ve beyân ilimlerinde ilerlediğini bazı şiirlerinden anlıyoruz.

Kerkük'te meclis-i idare azâsı bulunan Kâbil, bazı asar komisyonunda çalışarak ihale memurluğu da yapmıştır. Uzun müddet şehir mahkeme azalığında da bulunmuş ve bir ara Raniye kazası kaymakam vekilliği bile yapmış, hatta orada iken, teftişe gelen Musul Valisi tanınmış edib Süleyman Nazif ile görüşmüş ve takdirini kazanmıştır.

Hayatının sonuna doğru görme kabiliyetinin zayıflamış olduğu şiirlerinden anlaşılan şairimiz 1327 hicri yılında Kerkük'te vefat etmiştir. Vefatından kısa bir müddet önce,

Sâki kerem et câm-ı safâyı kederim var
Sür'atle yürüt emr-i kazâdan hazerim var

başlıklı gazeli söylediği rivayet olunur.

ŞİİRİ: Kâbil'in şiirleri divan haline getirilmiş değildir. Şuradan buradan topladığımız örnekler küçük bir mecmua teşkil edecek kadardır. Onun münşeatı da olduğu bazı şiirlerinden anlaşılmakta ise de henüz nesrine rastlanmamıştır.

Kâbil, yazdığı kuvvetli şiirleriyle, Kerkük'te birinci sınıf şairler arsında gelir. Şiirlerinde hikemiyata meyl eder. Az çok Farsça izâfi terkipler kullanmakla beraber halk tarafından sevgiyle tutulmaktadır. Dini şiirleri, bu arada güzel na'tleri ve din adamları hakkında söylediği medhiyeleri meşhurdur. Kendisinden sonra gelen Kerküklü şairler üzerinde en çok tesir yapan şairlerimizden biri sayılır. Nitekim birçokları onun şiirini tanzir etmiş ve izinden yürümüştür.

Kâbil'in Farsça şiirleri de vardır.

ÇOCUKLARI: Şairimiz, arkasından Zeynelâbidin, Takıyeddin ve Sıddık adlarında üç erkek çocuk bırakmıştır.

Bunlardan Zeynelâbidin, şair olup 1329 rumide divaniye sancağı *livâ* ağır ceza reisi idi. Birinci Dünya Savaşında Süleymaniye sancağına mutasarrıf tayin edildiği, vazifesine gitmek üzere iken de yolda vefat ettiği söylenmektedir. Bir kısım şiirlerini vaktiyle Kerkük'te çıkmış olan *Ma'arif* dergisinde yayımlamıştır. Aşağıdaki şiirler bu cümledendir:

Yâd-ı Mâzi…

Mef'ûlü / mefâ'ilün / fa'ûlün
- - .   . - . -   . - -
Yâdında mıdır vefâlı cânân
Ol meclis-i hüsn o bezm-i 'irfân
Sen bâdegüsâr idin gönül de
Pervâne gibi ederdi cevlân
Cevvâle-i hüsnün üzre her ân
Hiç hâtıra gelmiyordu hicrân
Hicrân!.. Bu ne lafz-ı vahşet-efzâ
Nîrân-ı hayat memât-ı vicdân

Eyvah bugün hazîn ü zârım
Me'yûs-hâl ü dil-perîşân
Bî-munîs [ü] yâr u gamgüsârım
Mehcûr-ı vatan, esîr-i hirmân

Kıt'a

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
-. - -   - . - -   - . - -   - . -
Şahsımın nef' ü zarar âmâli gelmez yâdıma
Şahsımın ikbâl u istikbâli gelmez yâdıma
Ben 'umûmi bir sa'âdet 'âlemi 'azmindeyim
Gülşen-i dehrin safâsı hali gelmez yâdıma

Kıt'a

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
- .- -   - .- -   - . -
'Aşk 'ömrümdür, hayatımdır benim
'Aşk, mirât-ı sıfâtımdır benim
Eylemem dünyâ ve mafihâya meyl
Hüsn ü ânın kâinatımdır benim

*

Kâbil'in Takıyeddin adındaki oğlu da şair idi. Şiirde *Mâil* mahlasını kullanırdı. Hayatını altın icat etme sanatı *Kimya* ile uğraşmakla geçirmiştir. Hatta babasına, "Çocukların yetişti, hem de yaşlanmışsın, artık hükümet kapısından çekiliniz!" söyleyenlere "Evet." dermiş, "Zaten oğlum Takıyeddin altın kaynağı bulmak üzeredir!"

Takıyeddin, kazandığını hep altın bulma hülyasıyla sarf eder, hatta babasının bazı ev eşyasını bile bu uğurda satmaktan kaçınmazmış! Bir gün babası Kâbil, kendisine, "Oğlum!"

der, “Hiç olmazsa bu eşyaları bana sat da evde kalsın!” Bunun üzerine oğlu, “Haydi baba şu altındaki kilimi kaça alırsın?!” diye seslenir.

Bekâr bir hayat yaşamış olan Takıyeddin , Mısır’a giderek orada vefât etmiştir.. Aşağıdaki gazel babasının bir şiirine nazire olarak söylemiştir:

Mef‘ûlü / mefâ‘îlü / mefâ‘îlü / fa‘ûlün
- - . . - - - . . - - - . . - -
Senden meded ey sâkî ki suz-ı cigerim var
Bir cam sun âteşlü dil-i pür-şererim var
Rah-ı ‘ademe pîr ü civân ‘azm edecekdir
Bir âb-ı safâ ver ki o raha seferim var
Gel dâire-i çeşm-i pür-âbımda makâm et
Ey göz bebeğim gör ki ne hoş dürr-i terim var
Eflâke yeter derd-i dil-i sûz u figânım
Seyr et güzelim ‘aşkın elinden nelerim var
Cem‘iyyet-i bîgâneyi ey mâh-ı şeb-ârâ
Lutfun ile şâd eylediğinden haberim var
Bir bendesiyim dergeh-i erbâb-ı kemâlin
Ger var ise ol sâyede ancak değerim var
Mâil ne kadar kemter isem fahr-ı hayatım
Kâbil gibi üstâd-ı sühan bir pederim var

*

Aşağıdaki şiir de Mâil’indir:

Ramazaniye

Mef‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘îlü / fâ‘ilün
- - . - . - . . - - . - . -
Ey dil ne muhterem ne mükerremdir işbu mâh
Öğmüş bunu kitabda kim hazret-i Allâh

Zeyn-efgen-i füyûz u merâhim midir Hüdây
Ehl-i cihâna bunda dahı mün'im-i refâh
Mağbût-ı cennet olsa da şâyestedir cihân
Olmuş bu mâh içinde füyûzâta cilve-gâh
Meyhâneler bu mâh-i mübeccelde bağludur
Çayhâneler bu 'âleme olmuş hayâl-gâh
Saf saf melek misâl güzeller cemâlini
Bâzâr-ı 'aşka 'arz ile olmakda gönlüm âh
Her dilberin mecâl-i cemîlini bir ehl-i dil
Etmiş kemâl-i sıdk ile kendine Kıble-gâh
Her leyle-i şerîfesi bu mâh-ı akdesin
Tenvîr eder gönülleri mânend-i subh-gâh
Bir nevresîde dilber-i nâzük-terin bu şeb
Bezm-i safâda dillere hüsn[ün] iletdi râh
Etdi benim de gönlümü sevdâya bir esîr
Öz dilberim de nâz-ı nigeh zülf-i resm-i râh
Gönlüm esîri etdi ânın iltifat ile
Âhû-yı deşt-i hüsnü olan dide-i siyâh
Gûyâ Mesih'in endamı i'câz-ı nutkunun
Cânlar bağışlar âdeme fekk etse ger şifâh
Ol şem'-i hüsne cism ü dil ü cânla bî-şekîb
Pervâne-var yanmadayım bî-figân u âh
Pek çok nasîhat etdim o cânâna söyledim
Elden bırak bu zulmü sen ey reşk-i mihr ü mâh
Rûz-ı siyâmıdır ne revâ kan içirirsin
Ey hûni gözlü gamze-i mestin çalıp sipâh
Etdin esîr-i murg-ı dili vermedin aman
Hâldir hatla zülfüne ey şûh-ı geç külâh
Evsâf hüsn ü ânını tekmîle bende yok
Tâkat ki sensin [ey] güzelim mülk-i hüsne şâh
Hemtâsın bu hüsn ü melâhatde Yûsufum
باﷲ ما يصاديف تاﷲ ما يراه
Mâil nigâh-ı mestine dilden esîrdir
ﷲ حسنك طرفنه اياه و النجاه

*

Kâbil'in üçüncü oğlu Sıddık ise, emekli noter Mehmed Emin Efendi'nin babasıdır. Evine gönülden bağlı bulunduğu için o zamânın geleneğini çiğnemiş sayılarak babasının tarîzine uğramıştır. Nitekim babası, kaç evladı olduğunu soranlara "İki oğlum Zeynelâbidin ve Takıyeddin başka bir de kızım var. Onu Allav Ağanın oğluna verdik Hasan Katif taraflarına götürdüler!" dermiş ki bununla üçüncü oğlu Sıddık'ın karısına (Allav Ağa'nın kızına) mutiv olduğunu telmih edermiş!..

ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER:

Münâcât[88]

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün
. . - -   . . - -   . . - -   . . -
Kalmışım zîr-i girânbâr-ı ma'âside zelîl
Dest-gîr ol bana yâ Ahmed-i Muhtâr dahîl
Mahzen-i rahmet-i Mevlâ-yı münezeh sensin
Ey lisân-ı keremin turre-i fermân-ı celîl
Lutf-ı mahsûs ile emr-i şefâ'atde seni
Eylemiş Hazret-i Allah asâletle vekîl
Beni de feyz-i şefâ'atle ser-firâz eyle
Ey vücûdun sebeb-i feyz-i temennâ-yı Halîl
Vadi-yi ma'siyetin zerre-i gümgeştesiyim
Düşmüşüm daire-i hayrete yâ Rab delîl
Eyleme rû-yı siyeh mû-yı sepîdimle beni
Rabbenâ merhameten 'âlem-i mahşerde rezîl
Defter-i hüsn-i 'amel mû-yı sepîdim gibidir
Lutf-ı mahsûsuna muhtacım yâ Rabb-i cemîl
Ne kadar müznib isem de eser-i kudretinim

[88][167/1] Bu şiirin Kâbil tarafından 1/1/1313 gecesi söylendiği rahmetli dedem Abdu'l-latif Efendi'nin yazma bir eserinde görülmüştür.

Padişahım bana senden gerek ihsân-ı cezîl
Safvet-i kalb-i şehen-şâh-ı rüsul hürmetine
‘Ayn-ı ‘ilm ü ‘amelim eyleme kasvetle ‘alîl
Emr-i لا تقنطوا fermân-ı mu‘âfiyetdir
N’ola cürm [ü] günehim olsa da dağlarca sakîl
Mûcib-i ‘afv-ı ‘atâdır cürm ü hatâ-i Kâbil
Şübhesizdir bu ki الرحمةللذنب تميل

*

Na‘t-ı Nebevî

Mef ‘ûlü / mefâ‘îlü / mefâ‘îlü / fa‘ûlün
- - .   . - - .   . - - .   . - -

Sensin güzelim şâhid-i yektâ-yı nübüvvet
Perverde-i aguş-ı temennâ-yı nübüvvet
Sensin o şeref bahş-ı risâlet ki seninle
Tebrik olunur hil‘at-ı vâlâ-yı nübüvvet
Ârâyiş-i evreng-i serâ-perde-i tevhîd
Pirâye-i dihin-i mu‘allâ-yı nübüvvet
Mahbûb-ı Hudâ nûr-ı hüdâ Ahmed-i Muhtâr
Hayrü’l-halef-i âdem ü havvâ-yı nübüvvet
‘Âlem yogiken tutmuş idi ey şeh-i levlâk
Dâmânını devr-i dest-i tevellâ-yı nübüvvet
Ser-tâ-be-kadem hüsn-i Hudâ-bahşına ‘âşık
Kur’an-ı hatim nûr-ı hüveydâ-yı nübüvvet
Maksud-ı Hudâ hilkat-ı kevneynde sensin
Ey mahsel-i evvel ü uhrâ-yı nübüvvet
Allah seni zâtına mahsus yaratdı
Sevdi seni mahlûkda Mevlâ-yı nübüvvet
Bin cân ile Kâbil eser-i na‘line kurban
Ey na‘l-i şerifin kıdem ârâ-yı nübüvvet

*

Na‘t-i Nebevî

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün
. . - -   . . - -   . . - -   . . -

Ka‘betü’l-lâh ruhundur hacerü’l-esved hâl
Nokta-i nûr-ı nübüvvetdir eyâ bedr-i kemâl
Hıdmet-i fâhire-i na‘l-i şerîfinle senin[89]
Nâz eder hazret-i Cibril-i Emîn üzre Bilâl
Ey ser-â-perde-i tevhidde mahbûb-ı ilâh
Ey gubâr-ı kademin ziynet-i ‘arş-ı müte‘al
Cümle evsaf kemâlâtını Kur’an-ı Kerîm
Eylemiş hâme-i kudretle der-âguş-ı misâl
Bir dahi na‘l-ı safâ-bahşına yüz sürmek içün
Gâh bedr olmadadır kurs-ı kamer gâh hilâl
Seni Allah bilür Hazret-i Allah’ı da sen
‘İlm ü hayretle ne sûd eylemek icrâ-yı makâl
Nüh felek daire-i şevket-i iclâlinde
Pâye-i kadrini çekmekde eyâ fahr-i celâl
Eylemiş kadrini Allah ‘aliyyül a‘la
Sana mahsusdur ol mertebe-i ‘alü’l‘al
Tab‘ Kâbil’de eger feyz-i Mesih olsa yine
Eremez dâmen-i evsâfına engüşt hayâl[90]

*

[89][169/1] Bu mısra yazma mecmualarda nüsha farkıyla şöyledir:
Şeref-i akdes-i eyvân-ı felek -câhınla
[90][170/1] Bu beytin nüsha farkı:
Akl-ı kül olsa eğer mâye-i tab-ı Kâbil
Dâmen العلكه ermez yine enğüşt hayâl

Hazret-i Ömer Hakkında Medhiyye

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

. . - -   . . - -   . . - -   . . -

Rahmet-i mahs-ı Hudâ’dır ‘Ömer bin el-hattâb
Meş‘al-i nûr-ı hüdâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Neyyir-i a‘zam-ı din bedr-i Münir-i imân
Din ü imâna ziyâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Şeh-i dîn perver sultân-ı kerâmet-‘unvân
Dâver-i her dü serâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Levha-i sinesi mevrud-ı iradah-ı ilah
Mazhar-ı sırrı fetâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Yâver-i Ekrem-i sultân serîr-i levlâk
‘Abd-i mümtaz hüdâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Zat-ı ferhundesi bir hilkat-i müstesnâdır
‘Arş-ı vahdette hümâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Şeref ü şevket ü iclâl [ü] şükuh-ı İslâm
Melce-i ‘izz ü ‘alâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Cevher-ı zat-ı giran kadr temennâsı ile
Hazret-i bahş-ı hüdâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Eser-i ‘avn-i ‘inâyetleri ya *sârî*dir
Câmi-i seyf-i gazâdır ‘Ömer bin el-hattâb
‘Âlem-i feth [ü] zafer râyet-i ‘izz [ü] nusret
Tuğ [u] sancak-ı livâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Şevket-i saltanatı hırka-i peşmînesidir
Şeh-i bî-kibr ü riyâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Hâmi-i din-i mübîn mâhi-i küfr ü dalâl
Seyf-i meşrû-ı Hudâ’dır ‘Ömer bin el-hattâb
Cân fedâ cümle-i yârân-ı Resûlullah’a
Ancak engüşt-nümâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Kadrini eylemiş Allah ‘aliyy-ül-a‘lâ
Kurretü’l-‘ayn-ı ‘alâdır ‘Ömer bin el-hattâb
Eyledim dergehine ‘arz-ı dehâlet Kâbil
Derd-i ‘isyâna şifâdır ‘Ömer bin el-hattâb

*

Hazreti ‘Ali Hakkında Medhiyye

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün /fe‘ilâtün / fe‘ilün

. . - -   . . - -   . . - -   . . -

Hâk-ı dergâhın cilâ-yı cân-bahâdır yâ ‘Ali
Dide-i kerrubiyâna tûtîyâdır yâ ‘Ali
Matla‘-ı şems-i hakikatdir vücûd-ı kâmilin
Tal‘atın ayine-i vahdetnümâdır yâ ‘Ali
Mahrem-i halvet-serâ-yı sırr-ı vahdet sensin
Peyk-i lutfun Cebra’il’e rehnümâdır yâ ‘Ali
Feyz-i mutlak nûr-ı müştak rahmet-i Rabb-ül-felâk
Hey’etin mecmu‘a-i lutf Hudâ’dır yâ ‘Ali
Sensin ol mahbub yektâ-yı Habibullah kim
Zat-ı pâkin fahr-ı küll-i asfiyâdır yâ ‘Ali
Cürm [ü] ‘isyan ile ma‘lumum meded yâ ebel Hasen[91]
‘İllet-i ‘isyânıma lutfun devâdır yâ ‘Ali
Sensin ol iksir-i a‘zam kim gubar-ı makdenin
Dem-be-dem piraye-i ‘arş ‘alâdır yâ ‘Ali
Sıdk u imân yakînim hâl-i mevtimde hemân
Hakka teslimimle tevdi‘im sanâdır yâ ‘Ali
Hev-i mahşerde şefî‘im ol Hüseyn’in ‘aşkına
Her niyâzın der-geh-i Hak’da revâdır yâ ‘Ali
Dergeh-i rahmet-medârında seg-i miskindurur
Kâbil-i nâçize lutf et bî-nevâdır yâ ‘Ali

*

[91] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

Terci'-i Bend

Mef'ûlü / mefâ'îlü / mefâ'îlü / fa'ûlün

- - . . - - . . - - . . - -

Feryâd elinden senin ey şâhid-i yektâ
Ey dilber-i dil-cû-yı dilârâm-ı dilârâ
Her lahzada bin sûret ile cilve edersin
Her cilvede bin fitne ile süriş-i peydâ
Kim eyledi mazlum mezelletle Hüseynî
Kim verdi cesaret Şimire ibn-i Ziyâd'â
Fihrist-i rumuzü'l-hikem-i 'ilm-i hakikat
Ey hâce bulunmaz 'ulemâda füzelâdâ

لا حول ولا قوة لا قدرة الا
بالله تبارك و تقدس تعالى

Bir âb u hevânın eser-i vayesidir hep
Envâ' şükûf eyle çemende bu letâfet
Bir şu'leden almış ikisi pertevi Sûfî
Kandil-i harem şem'-i Kilisâ-yı rehâbet
Birdir nazar-ı Hakk'da Mecûsî'yle Müselmân
Birdir harem u Ka'be sanem-hâne dalâlet
Gerçi görünür cümle-i eşyada hüveydâ
Dest-i ser ü pâ sîne-i endâm-ı kıyâmet

لا حول ولا قوة لا قدرة الا
بالله تبارك و تقدس تعالى

Bu kârgâhın cümle zuhurâtı eserdir
Üstâdı dahı pûte-i ma'nide kaderdir
Yok kimse bu 'âlemde ne kim var ise yokdur
Evham [ü] hayâlât ile efsane-süverdir
Vîrân olur elbetde bu ma'mure-i eflâk

Bak hey’et-i mevzu‘ne kim zîr ü zeberdir
Kimdir veren eşyaya sükûn u harekâtı
Kimden olur a‘mâl gerek hayr ile şerdir

لا حول ولا قوة لا قدرة الا
بالله تبارك و تقدس تعالى

Selmân’a verir bududa imân-ı sa‘âdet
Bucehli eder kurguda küfr ile giriftâr
Geh bir sanemin etmede zünnârını tesbîh
San‘ân’ın eder boynuna tesbihini zünnâr
Geh taht-i Süleymân’ı verir bâd-ı hevâya
Geh bâdi eder taht-ı Süleymân’a hevâdâr
Nemrud’a verir ahker-i kahr ile cesâret
Lutfile Halil’ini eder âteşe gülzâr

لا حول ولا قوة لا قدرة الا
بالله تبارك و تقدس تعالى

Birdir kamu ef‘âlde bir fâ‘il-i muhtâr
Yokdur dahı yok فاعتبروا يا اولى الابصار
Ya‘kub’u eder zâr ü hazîn-i neşe-i zevkı
Feyz-i nazar-ı Yusuf’u ya Mısr’a cihândâr
Eyyûb’u eder tecrübesi hâl-i cigersüz
Ol hâl ile iblisi ana rehzen-i mekkâr
Güm-geşteleri sensin eden rehber-i tahkîk
Rehberleri de sensin eden gümrah-i rüsvâ

لا حول ولا قوة لا قدرة الا
بالله تبارك و تقدس تعالى

*

Gazellerinden:

Mef‘ûlü / mefâ‘îlü / mefâ‘îlü / fa‘ûlün

- - .   . - - .   . - - .   . - -

Sâki kerem et câm-ı safâyı kederim var
Sür‘atle yürüt emr-i kazâdan hazerim var
Pir oldu gönül meyl-i hevâ-yı vatan eyler
Lebriz kadeh sun bana sâki seferim var
Merdüm gibi gel kuşe-i çeşmimde makâm et
Lutf eyle gözüm nuru ki za‘f-ı basarım var
Kâşâne-i derd ü elem ü mihnet ü gamdır
Bak sâye-i ‘aşkında gönülde nelerim var
Cem‘iyyet-i ağyâr ile sen bezm-i tarabda
Dün gece safâ eylediğinden haberim var
‘Allâmesiyim ‘ilm-i ma‘ani ve beyânın
Yoğ ise revâcım benim ammâ değerim var
Kâbil değilim peyrev-i erbâb-ı kemâlim
Ol feyz-i şeref-bahş ile zîbâ eserim var

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Feyz-i istiğnâ bu bağın mîve-i nâkindedir
Kimiyâ meyhânenin hâk-i tarabnâkindedir
Ser-firâz olmaksa maksudun tevâzu‘-pîşe kıl
Serve bakma feyz-i ‘ulviyyet anın hâlindedir
Hakkı bâtıldan tefrik etmekle mümtaz olmalı
İmtiyâzı herkesin mîzan-ı idrâkindedir
Neş‘e yâb-ı lezzet iftârında olmaz rûzenin
Bittabi‘ merd-i hasisin zevkı imsâkindedir
Bir şeh-i şevket-serâ-yı hüsne oldum mübtelâ
Gerdenim zencîr-veş peyveste fitrâkindedir

Âdemi arâyiş-i câh eylemez zâten asil
Herkesin hüsn-i asâlet tıynet-i pâkindedir
Olma taklid-i temellükle müdâhin âdem ol
Âdemin hüsn-i necâbet sîret-i zâtındadır
Bir kesilmez mâcerâdır derd-i ‘aşkı Kâbil’in
‘Ayn-ı mecrâsı ne çare çeşm-i nemnâkındadır

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
-. - - - . - - - . - - - . -
Hüsn-i sîret âdemin cânı değilse ânıdır
İstikâmet merd-i kamil hilkatin Bürhâni’dir
Doğru yolda istikâmetden köpek de feyz alur
Hüccetim Ashâb-ı Kehfin peyrev-i peymânıdır
Hakkı batıldan tefrîk etmekle mümtâz olmalı
Âdemin fark-ı temyizi kadrinin mîzânıdır
Hasbü’l-icab eyleyen Hakk’dan tecâhül şübhesiz
Bâr-gâh rahmetin merdûd bir şeytânıdır
Geçme Hak’dan ger asılsan da asıl Mansur-var
Hakk perestin terk-i cân etmek ‘uluvv-i şânıdır
Her umurunda muhakkak şahs-ı kâmil hilkatin
Müdde‘isi hâkimi müstantıkı vicdânıdır
Olma taklîd-i temellukla müdâhın âdem ol
Âdemin hâl-i tabasbus rahne-i imânıdır
Merdüm-i hünsa-nihâdın duhter-i endîşesi
Nev ricâl-i ‘âlemin rakkâse-i divânıdır
Hilkate kim mâyenin kandil-i tab‘-ı pâkini
Nâkes-i nev-‘işretin avize-i eyvânıdır
Dide-i Hakk-bin ile Kâbil bakılsa her sözüm
Bir hikmetin ser-levha-i divânıdır[92]

[92] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

*

Mef‘ûlü / fâ‘ilâtün / mef‘ûlü / fâ‘ilâtün

- - . - . - - - - . - . - -

Her lâlesi bu bağın câm-ı cihân-nümâdır
Sahn-ı şükûfe zârı mirât-ı dilgüşâdır
Her gonce-i hamûş [u] mektub-ı sun‘-ı kudret
Feryâd-ı ‘andelibi âvâz-ı âşinâdır
Her serv-i ser-firâzı bir nev-nihâl-i tevhîd
Her meyve dırahtı Mansûr-ı cân-fezâdır
Mirât-ı dilde safvet ger olsa bil-bedâhe
Her berg-i sebzini bir tûtî-i hoş nevâdır
Oldukda hüsn-i mutlak pirâye bahş-ı hikmet
Her zerre Yûsuf-âsâ mahbûb-ı dilrübâdır
Var ise zevk-ı ‘aşkın kûy-ı nigâra ‘azm et
Feyz-i ferâgat ile bir gülşen-i bekâdır
Bir lutf u kahırdandır mirât-ı kalb-i ‘âlem
Geh gösterir kudûret gâhi safâ-nümâdır
Bir emirden hüveydâ pest ü bülend-i ‘âlem
Her mûru bir Süleymân her bûm bir hümâdır
Âvâze-i taleb yok bu bahr-ı imtihânın
Keşti şikeste-gâne her mevci nâ-hüdâdır
Mahiyet-i ilâhi Allah u ‘âlem ancak
Subhane u Te‘âlâ ma‘bud-ı mâsivadır
Kâbil basiret olsa ol sâni‘-i Kadîr’in
Burhân zat-ı pâki كالشمس فى الدجادر

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - - - . - - - . - - - . -

Zahm-ı nâ-sûr açdı dilde derd-i hicrânın senin
Bir terahhum kıl Müselman yok mu imânın senin
Âh ey ‘aşk-ı belâ engîz ‘aklen hikmeten

Yokdurur العلم عندالله dermânın senin
Gonce dil-hûn, lâle pür-dâğ-ı elem, nergis hazîn
Kangı güldür bağbân-ı gülşenden handânın senin[93]
Reşkden hurşîd yandı sîne-çâk oldu hilâl
Dest-i nâzında görünce gûy [u] çevgânın senin
Fitne-i devr-i kamerdir yoksa aşub-ı cihân
Ya belâ zincîridir zülf-i perişânın senin
Kûşe-i ebrûya işkest[e] külâh nâz ile
Hayret-efzâdır nigâh-ı çeşm-i mestânın senin
Feyz-i lutfuyla celâlin peyrev oldu nazmına
Yoksa Kâbil yokdurur ma‘nide mîzânın senin

*

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün
. . - -   . . - -   . . - -   . . -
Bu melâhatde güzellik beşeriyyetde muhâl[94]
Sanadır Yûsufum ilâ mülk âyeti dâl
Harem Ka‘be’de turmuş demez olsamda bilâl
Şeh-i ruhsârına ‘abd-ı Habeşîdir kara hâl
Güzelim hey‘et-i mecmu‘a-i hüsnünde Hudâ
Gösterüb sûret-i mahsûsta bir sun‘-ı kemâl
Evc-i hüsnünde iki matla‘ı vardır kamerin
Vechi var tâk ise de çift görülmekde hilâl
Çıldırır Hazret-i Cibrîl dahı görse seni
Neylesin âdem eyâ mîr-i ‘adîmü’l-emsal
Devr-i la‘linde ‘aceb cevher-i yâkut mudur
Yoksa eyler hattı mevhum-ı ruhun istikbâl
Ne güzelsin seni bir kere gören mümin olur
Vâkıf-ı sırr-ı ser-â-perde-i sun‘-ı müte‘âl
Görünür çeşmime za‘f-ı basarım var ise de
Sine-i sâfdan oldukça zamîrinde hayâl

[93] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]
[94][178/1] Bu şiirini Kâbil, Cemil Paşazâde Ferid Beğ hakkında söylemiştir.

Levha-i kalbe fotoğraf-ı hayâl aldı seni
Aldı ammâ kanı ol şîve o gonce o delâl
Bir hayâl idi bu ya ‘ömrüm idi ya sen idin
Geçdin ey mâh-ı sefer-kerde ‘ale’l-isti‘câl
Yürü ey kafile-salâr siyehrûz olasın
Eyledi sür‘at-i ‘azmin beni pâbend-i melâl
Vasf-ı hüsnünde gazeldi gazel olmak lazım
Gösterilmiş iki vech ile cemâlinde cemâl
Gazelim ‘aynı güzellikte gazâlim gibidir
Biri lebrîz-i Melâhat biri gülriz-i me’âl
Tûtî-i tab‘ımı söyletmeğe ayine gerek
Pîr-i ‘aşkım değilim Kâbil-i fersûde-makâl

*

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün
. . - -   . . - -   . . - -   . . -
‘Akl-ı meydâna zuhûrât ederek çekme melâl
‘Akl-ı endîşe ile fehm olamaz hikmet-i hâl
Nâkıs Kâmil ider, kâmili nâkıs devrân
Gâh bedr olmadadır câm-ı kamer gâh hilâl
Yaşasun devlet-i şâhenşeh mahviyyet kim
Ne zevâlinde kemâl ü ne kemâlinde zevâl
Gerçi bir kıymeti takdîr olacak mâl değil
Ne kemâl ehline mâl oldu ne mâl oldu kemâl
Kimisin ızlâl kimisin lutf ile mes‘ûd eyler
Bil-bedâhe görünür hâl-i Ebûcehl u Bilâl
Şöhret-i vasl ile Nail egerçi ramazan
Şâhid-i ‘ıydi der-âguş eden ammâ şevvân
Koç başın içün sana kurban olurum etsen eğer
‘Iyd-ı adhâda lebinden bana bir bûse helâl
N’ola kâşânemi teşrif ile tenvîr etsen
Bu gece kadrdir ey şâhid-i Kerrubî hisâl

Pek de idrâk edemez künhünü kadrini Kâbil
Eyleme müstakım (?)[95] eyle temennâ-yı muhâl

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Şâhrân-ı ‘aşkdır bir turr-i Sinâdır gönül
Bârgâh-ı kurbda meskûn Musâ’dır gönül
Mazhar-ı envâr-ı âsâr-ı tecelliyatdır
Cilve-gâh-ı lutf-ı Hakk’dır ‘arş-ı a‘lâdır gönül
Beyt-i ma‘mur mukaddesdir harîm-i Ka‘be’dir
Mescidü’l-aksâ-yı rahmetdir mu‘allâdır gönül
Refref-i ehl-i sa‘âdetdir Burak-ı ‘âşıkân
Peyk-i ‘irfândır berid-i ruh-bahşâdır gönül
Matla‘-ı şems-i hakikat mazhar-ı nûr-ı hüdâ
Âsitân Ka‘be-kavseyni ev-ednâdır gönül
Hânekâh-ı ‘aşkdır kâşâne-i kerrubeyân
Meş‘al-i kandil-i eymendir süreyyâdır gönül
Mantık ma‘ni-tırâz-ı ‘ilm-i hâl ü kâldır
Nüsha-i kübrâ-yı hikmetdir muhassadır gönül
Cân verir feyz-i dem-â-demle yakîn erbâbına
Hızrdır pîr-i tarikatdır Mesîhâ’dır gönül
Feyz-i Ruhü’l-Kudsîdir yâ nefha-i Cibrîldir
‘Iyd içün ihsân-ı ‘âlü’l-‘âl mevlâdır gönül
Saykal-efsûn-ı riyâdır cevher-i safvet-fizâ
Dürretü’t-tâc-ı sa‘âdettir musavvâdır gönül
Levh-i mahfûz-ı hakikat tâb-ı sadr-ı sinede
Safha-zîb-i defter-i meyl-i temennâdır gönül
Neş’e-mend-i hüsn-i mutlakdır bu ‘aşk-âbâdda
Cezbe-i Mansûr ile meczub şeydâdır gönül
Geh kudûret gösterir gâhi olur safvet-nüma

---

[95] Metnin aslında vardır. [Hzl.]

Lutf u kahr-ı yâre karşu turfe mînâdır gönül
Câm-ı cemşîd-âşinâ mir'ât-i İskender-nüma
Kâse-i gayret fizâ-yı bezm-i Darâ'dır gönül
Kubbe-i devlet-serâ-yı şevket ü imânıdır
Hayme-i firûze-i gülzâr-ı 'ukbâdır gönül
İktizâ-yı tıynetin ızhâr eder mâhiyetin
Feyz-i isti'dâda tâbi' suret-ârâdır gönül
Gâh bir şem'-i Melâhat-tab içün pervânedir
Gâh bir mihr-i Münir-i hüsne hirbâdır gönül
El-amân incitme âgâh ol dil-i âgâhdan
Âh ile ber hemzen-i dünyâ vü 'ukbâdır gönül
Olmasa nûr-ı hidâyetle Münir âyinesi
'Adetâ büthânedir Kâbil Kilisâ'dır gönül

*

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Hâk-i pâk-i nâkden terkîb olunmuş hilkatim
Mest eder erbâb-ı 'aşkı neş'e-i keyfiyyetim
Olmayan vâkıf gönülde hikmet-i endîşeme
Cevri nâ-fehm eyler elbet laubali hey'etim
Lutf-ı yârâna mukâbil hayretimden 'âcizim
Gösterir makhûr 'âlemde beni mahviyyetim
Devlet-i 'aşkın emîr-i saltanat-pîrâsıyım
'İzz ü câhım hilm ü temkînim tevâzu' şevketim
Hey'etim huffâş-tıynetler görünce göz yumar
'Adetâ mihr-i cihân-efrûzdur mâhiyetim
Dergeh-i rahmet-medâr-ı yâre Kâbil yüz süre
Mâsivâ-yı yâre baş eğmez 'uluvv-i himmetim

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün /fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Hâme-i ma‘ni tırâzımdır Nedim-i hâtırım (?)[96]
Hem-demimdir mahremim râz-ı nihânımdır benim
Mürşidim kutb-ı medâr hânekâh ‘aşkdır
Dest-gîrim Hazreti pîr-i mugânımdır benim
‘Ârif-i ‘aşk-âşinâyım şâ‘ir-i makr-ı beyân مقر بيان
Nükte-i sübhân ma‘âni kadr-dânemdir benim
Muhlis-i pîr-i harâbâtım bu ‘işretgâhda
Şeyhe uymam tövbeler nev-bahârı -[97]
Sahn-ı sahrâ-yı zamîrim gülsitânımdır benim
Dest-i bîdâd-ı felekden eylemem cevr etsede
Meygede ma‘mûr ola dârü’l-emânımdır benim
Bârgâh-ı yâre Kâbil hâlimi ‘arz etmeğe
Peyk-i teslim-i tevekkül tercümânımdır benim

*

Mef‘ûlü / fâ‘ilâtün / mef‘ûlü / fâ‘ilâtün

- - .   - . - -   - - .   - . - -

Bir rind-i mey-perestim meyhâne isterim
Bir pîr-i ‘aşk-bâzım cânâne isterim
Bir hüsn-i bî-nâzirin meftûnuyum ezelden
Ol hüsn-i bî-nâziri mestâne isterim
Bir yâr-ı lutf-kârın ‘aşkıyla bî-karârım
Dârü’l-karâr-ı ‘aşkı kâşâne isterim
Bir nevresîde sâki mestâne isterim ben
Bir nev-civân Kâbil pîrâne isterim

*

---

[96] Eserin aslında vardır. [Hzl.]
[97] Bu mısraın vezni bozuktur. [Hzl.]

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Yâver olmazsa tecelli kabiliyet neylesün
Hükm-i takdîr olmasa şeyhim kerâmet neylesün
Hâme-i kudretle kayd olmazsa evrâk-ı emel
Çekme istishâb içün minnet sahâbet neylesün
Yok revâcı elde gerçi bir güzel sermâyedir
Olsa da âdemde hüsn-i istikâmet neylesün
Olma mahkûm-ı müdârâ nâkes-i nev-câh ile
Efi‘-i kühsâra efsûn-ı ri‘âyet neylesün
Hayli müşkildir tehi-mağzana tefhim-i sühân
Sûret-i divâra tasrîh-i belâgat neylesün
Mûcib-i idbâr u ikbâl olamaz cehle kemâl
Bir meşiyetdir bu sa‘y-ı fasâhat neylesün
Tabi‘ ol kahr ile zuhûrâta karışma hikmete
Bir mu‘ammâdır buna fikr ü ferâset neylesün

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün

- . - -   - . - -   - . - -   - . - -

Yûsuf olsan hüsnüne billah bakmam ba‘dezîn
Gülsitân-ı kûyuna su gibi akmam ba‘dezîn
Boynuma tavk eylemem zencîr-i zülf ü perçemin
Heykel olsa gerden-i sevdâya takmam ba‘dezîn
Telh-kâmım hecrden sâkî mey-i sâfın eger
Meşrebimce selsebil olursa çakmam ba‘dezîn
Zevk-i vaslın istemem çekmem gamın hicrânı da
Hâtıra Kâbil hayâlâtın bırakmam ba‘dezîn

*

Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün

. - - -   . - - -   . - - -   . - - -

Füsûn-ı ‘izz ü câha dil veren divânedir bence
Füsûn-ı ‘izz ü rif‘et doğrusu efsânedir bence
Garaz bir ma‘rifetdir hilkat-i kevneynden yoksa
Bu evzâ‘ üzre ‘âlem bir tiyatro-hânedir bence
Safâ meyde vefâ pîr-i mugânda lutf sâkîde
Medâr-ı feyz-i himmet var ise meyhânedir bence
Esîr-i ‘aşk olub kurtulmak esbâb-ı ‘alâyıkdan
Feragât ‘âlemi bir şevket-i şahânedir bence
Dutar pinhân dilde sırr-ı ‘aşkı terk-i cân eyler
Şehid-i nâmdâr-ı ‘aşk olan pervânedir bence
Senin ey sâkî-i bezm-i kader bir lutf-ı mahsûsun
Nigâh-ı merhametle bir dolu peymânedir bence
‘İlâcı derd-i ‘isyânın kemâl-i ‘acz ile Kâbil
Nedâmetle mücerred na‘re-i mestânedir bence

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Sâkiyâ ‘aks-ı ruhun gördüm bu gün peymânede
Bir tecelli âşikâr oldu bana meyhânede
Muhlis-i rind-i mey-âşâmım bu ‘işretgâhda
Bin kerâmet gösterir bir na‘re-i mestânede
Bir şu‘ân pür-pertevinde muktebes bir zerredir
Şu‘lesi kandil-i şem‘in Ka‘be’de büthânede
Tâ’ir-i Kudsî-nihâdım âşiyânım ‘arşdır
Âb u dânemdir beni nahcir eden bu lânede
Âhdan başka nedir hâsıl hevâ-yı câhdan
Zevk-i mahviyyet bulunmaz şevket-i şâhânede
Dûd-ı âhım dem-be-dem eflâka ser çekmekdedir
Başka bir âteşle yangın var bizim virânede
Dilde fikr-i pîç ü tâb-ı turre-i zülfün senin

Müşgden zencîre benzer gerden-i divânede
Serteser tasvir-i bâtıldır vücûdu ‘âlemin
Turma Kâbil kâbil ol böyle tiyatro-hânede

*

Mef‘ûlü / fâ‘ilâtün / mef‘ûlü / fâ‘ilâtün
- - .   - . - -   - - .   - . - -
Gördüm sevâd-ı zülfün bir dûd-ı âh içinde
‘Ömrüm geçer anınçün bu âh ü vâh içinde
Her göz yumub açınca manzur-ı dide sensin
Mersûmsun gözümde kuhl-ı siyâh içinde
Dilde hayâl-i kaddin ser çekdi dîdelerden
Bir sûd hâsıl oldu mend-i nigâh içinde
Billûr gerden üzre mînâ-yı gabgabındır
Terkîbdir bu yoksa hurşîd [ü] mâh içinde
Ol mest-i nâzı gördüm bir yolda turmuş ammâ
Gûyâ elif çekilmiş kâmetle râh içinde
Dil verme ‘izz ü câha ‘aşk ile serfirâz ol
Bir âhdır mücerred peyveste cân içinde
Küllâb-ı ‘aşkdır bu yahud belâ-yı mübrem
Yâ zülf-i perçemindir dikleş külâh içinde
Lebrîz bâdemi sun sâkî başınçün olsun
Maktu‘dur bu hüccet rahmet günâh içinde
‘Anka şikâr ederdim şahin-i himmetimle
Bâz-ı şikeste bâlim bu sayd-gâh içinde
Şatranç-ı imtihânın bir şehsüvârıyım ben
Ammâ piyade kaldım bu şâhrâh içinde
Nazmım kemâl-i Kâbil gülzâr-ı ma‘rifetde
Bir gonca güldür açmış sahı güyâh içinde

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - -   - . - -   - . - -   - . -

Hâk-i ‘âlem ‘âlemi hâk eyler emr-i kudreti
Bir avuc toprağı ‘afv etmez mi feyz-i rahmeti
Çok da ey vâ‘iz bizi cehnemile korkutma sen
Var iken لاتقنطوا من رحمةالله âyeti
Eylemiş biz kulların elhamdülillahü’l-kerîm
Lutf-ı mahsûs şefi‘ü’l-müznibinin ümmeti
Zâhidin Kahhâr rindin zikri yâ Gaffâr’dır
Kimdir eyâ celb eden ma‘nide hoşnudiyeti
Sıdk u ihlâs u yakîn u ‘acziyle olmak gerek
Mafhiretle zâhidin makbûl olur mu tâ‘eti
‘Abdine mevlâsı ister lutf ister kahr eder
‘Abd ‘âcizle beraber halk olunmuş hıdmeti
Fâ‘il-i muhtârdır emrinde Kâbil ü kâbil olur
Anlaşılmaz emr-i takdiri rumuz-ı hikmeti

*

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

. . - -   . . - -   . . - -   . . -

Ser fürû kılma förü mâyeye şâh olsa dahi
İntisâb etme sakın mû‘cib-i câh olsa dahi
Eyleme nâkes-i nev devlete ızhâr-ı emel
Dilde gam dîdede nem sînede âh olsa dahi
Ne kadar sifle-perest olsa felek sen olma
Serine mihr-i cihân-tâb külâh olsa dahi
Pâk-tıynet olanın sâkî ayağı öpülür
İçilür hürmetilen bâde günâh olsa dahi
Ben heman dehrde bir şûh-ı ma‘ârif-şiyemim
Severim lutfunu gâh gâh nigâh olsa dahi
Doğrusu atlas-ı gerdûna da tercih olunur
Hırkası ehl-i dilin şâl-ı siyâh olsa dahi

Zulmat-efzâ-yı dil-i ma‘neviyâtdır Kâbil
Sûret-i zâhir eğer hüsnde mâh olsa dahi

*

Mef‘ûlü / mefâ‘îlü / mefâ‘îlü / fa‘ûlün
- - .   . - - .   . - - .   . - -
Ülfet deyü ahbâba hıyânet yeni çıkdı
Bu turfe muhabbet ve sadâkat yeni çıkdı
Te’min edüb izhâr-ı uhuvvetle ayağ çek
Bu ‘asrda şeyhim bu kerâmet yeni çıkfı
Namusu fedâ, ‘ırzı hebâ, gayreti pâ-mâl
İkbâl içün envâ‘-ı denâ’et yeni çıkdı
Bir bî-günehi olmak içün mücrime ‘ibret
Mesûl eden erbâb-ı ‘adâlet yeni çıkdı
İmânı binek, dini yedek, mezhebi mehmiz
Etmekle de ta‘kib-i liyâkat yeni çıkdı
Ağrâzda meşrû‘ imiş isnâd-ı cinâyet
Evvel yoğ idi böyle rivâyet yeni çıkdı
Seccâde ile hırka-i settâr u ‘uyüb et
Âlâyiş zühd ile dalâlet yeni çıkdı
Kâbil sana mı kaldı bu sözler nene lazım
Evvel var idi yoksa bu hâlet yeni çıkdı

*

Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Gönül iklimini bir âfet-i şeşhâne yandırdı
Ol âteş-bâz-ı şahane ‘aceb mestâne yandırdı
Kumanda etdi kâfir gamzesin tâbur-ı müjgâne
Karârım ‘arş edince âteş-i suzâna yandırdı
Düşüb dârü’l-hevâda ‘aşka suzân olduğum bilmez
Kimim ben yandıran kimdir yanan kim yâne yandırdı

Olunca zülfü derhem şâneden âşüfte-hâl oldum
Beni yandırmadı zülf-i perişân şâne yandırdı
Bırakdı âteşi dil Ka‘be’sine kendi yan turdu
O zâlim böyle zannetdi ki bir büthâne yandırdı
Külâh işkeste perçem deste gözler haste leb beste
Gezer mest-i hırâmân ‘âlemi ‘unvâna yandırdı
Meded Allah’dan olmazsa Kâbil kalmadı çâre
Ol âteşpâresi dünyâyı yandan yana yandırdı

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Bu gece hayâl-i zülfün dil-i bî-karâra düşdü
Yolu Hicâz elinden reh zengbâre düşdü
Elem-i hayâl-ı zülfün hat u hâl u perçeminle
Bebeğimde kıl göğerdi gözüm üzre kâre düşdü
Hekime derdimi açdım dediler ki çâresizsin
Yine ey hekim-i hâzık sana bunca çâre düşdü
Düreri ‘arak mı sâki ruh-ı âlin üzre yoksa
Katerât-ı jâledir bu gül nev-bahâra düşdü
İki kaşlarun mı yahud iki tâk-ı kisrevî
İki şah-bâz-ı çeşmin per açub şikâra düşdü
Oyununda nerd-i ‘aşkın yenilir midir rakîbe
Bana âh u zâr elinden düşeş ü dubâra düşdü
Mey-i la‘l-i leblerinden dil hastamın ‘ilâcı
Olalı esir-i çeşmin maraz-ı humâra düşdü
Bana va‘d-i bûse[98] verdi dem-i nev hattında Kâbil
Gelecek bahar va‘di meh-i hâle-dâra düşdü

*

[98] V‘ad-i buse okuduğumuz kelime v‘ade-i bus وعدهء بوس şeklinde yazılmıştır. [Hzl.]

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

- . - - - . - - - . - - - . -

Nazarım o gün yüzünde ki bu hüsn ü âna düşdü
Biter âteş oldu ‘aşkın dil ü cism ü câna düşdü
Gamı güç ilâcı müşkil bû hâl hayret-efzâ
Men-i pîr-i nâtüvânın işi bir civâna düşdü
Kadehinle bâde verdin orucum ne çare sâki
Ramazan bahara karşu dem-i gülsitâne düşdü
Gece gündüz ağlamakdan kararınca eşk-i çeşmim
İki göz açıldı dilden iki dîde kâne düşdü
İki zülf-i tâb-dârın iki dâm-ı dîde dildir
İki hâl-i dil-firîbin iki dâm u dâne düşdü
Gâm-ı ‘aşkın açmadım ben işidüb gücenme ammâ
Denilir gözü fülânın güzelim falâna düşdü
Kıta‘ât-ı münşe’âtım kamu gülşen-i ma‘ârif
O ma‘ârif içre Kâbil bu da ‘âşıkâne düşdü

*

Mef‘ûlü / fâ‘ilâtün / mef‘ûlü / fâ‘ilâtün

- - . -. - - - - . - . - -

Devr-ı ruhunda çıkmış derlerdi hızr-bâri
Gitdim gözümle gördüm cennetde sebze-zârı
Çarpılmadan bilirim sevdâya ibtilâmı
Rüyâda görmüşidim baht-ı siyâhkârı
Na‘ş-ı rakibi derler gelmiş ziyâret eyler
Zannımca olmak ister iblis türbedârı
‘Aşkıyla cân veren yok Allah içün ölürse
Emvâta cân bağışlar ser-levha-i mezârı
Gönlüm niçün kırarsın ey gonce-leb hemîşe
Feryâda başladırsın bu ‘andelib-i zârı
Bezm-i safâda sâki rindâna iltifât et
Sensin bu bezm-i ‘ayşın cemşîd-i tâc-dârı

Terk etmek ister ancak sahba-yı Nâbi Kâbil
Der-hâtır eyler elbet teşrif-i nev-bahârı

*

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Bârek Allah ey zemînin hâce-i fâzılteri
Ey ‘Irâk’ın Bû ‘Ali Sînâ-yı hikmet-güsteri
Nâzım mu‘ciz-beyânsın şâ‘ir sihr-i aferin
Sensin el-Hak ‘âlemin ma‘ârif-perverî -
Fazlına nisbetle etfâl-i debistân resanın رنك
Gerçi kim meşhurdur fazl ile sa‘d-ı eserî
Gevher-i manzumuna karşu Harîri sadedir
Saçmadır nazm-ı Nizâmi münşe’âtı Enverî
Görmemiş zatın gibi çeşm âşinâ-yı felek
Bir edîb-i kâmili bir kamil-i dânişverî
Sayd eder şahin-i fikrin fark-ı ma‘nâ olsa ger
Evc-i a‘lâdır öz çerh-i mu‘allâdan berî
Bahtiyâr-ı vali-i ‘âlidir el-Hakk kim olub
Vâye-i tab‘ınla bu ni‘met-i celîlin mazharı
Nazm-ı ‘âlü’l-‘âl-i takrîzin ederdim Kâmiyâ
Ruh-ı Firdevsi ki olsaydı hayâlim rehberî
Baş eğer Kâbil senin kilk-i sühen-pervâzına
Ey ma‘ârif kaydının her vechile ser-defterî

*

Kendi Gazelini Kendi Tahmisi

Mefâ‘îlün / mefâ‘îlün / mefâ‘îlün /mefâ‘îlün
. - - -   . - - -   . - - -   . - - -
Beni bir serv-kadd bir dilber-i devrâne yandırdı
Yakub kalb-i hazîni şem‘-veş pervâne yandırdı

Ezib bağrım nezâketle cefâkârâne yandırdı
Gönül iklimini bir âfet-i şihâne yandırdı
Ol âteş-bâz şahane ‘aceb mestâne yandırdı

Müyesser olsa ‘âşık ne devlet vasl-ı cânâne
Kılur her günde bin kez cân fedâ kâkül-perişâne
Nasıl tâkat getürsün serteser ol tîr-i peykâne
Kumanda etdi kâfir gamzesin tâbur müjgâne
Kararım ‘arş edince âteş-i suzâne yandırdı

Gidüb ‘akl u şu‘urum zâr u nalân olduğum bilmez
Reh-i ‘aşkında cânânım ne giryân olduğum bilmez
Mukîm-i ‘aşkı hem hüsnüne hayrân olduğum bilmez
Düşüb dârü’l-hevâda ‘aşka suzân olduğum bilmez
Kimim ben yadıran kimdir yanan kim yâne yandırdı

Görünce tâk-ı ebrûsın o şahın bî-mecâl oldum
Düşüb deşt-i gama şevkıyla gâyet pây-mâl oldum
Fürûg tal‘atından ol mehin sûret-misâl oldum
Olunca zülfi dirhem şâneden âşüfte hâl oldum
Beni yandırmadı zülf-i perîşân şâne yandırdı

Bu kez gösterdi ‘ârız ol perî rûyunda yan turdu
Bırakdı âh ile vâha o zâlim kendi yan turdu
Görüb katlim revâ ol çeşm-i cellâd kendi yan turdu
Bırakdı âteşi dil Ka‘be’sine kendi yan turdu
O zâlim böyle zan etdi ki bir büthâne yandırdı

Kadi şimşâd-ı ‘ar‘ar mâhrû bir şûh-ı nevreste
Olur her handesiyle ‘âşıkân hayrân u dembeste
Eder göz gamzesiyle ‘âlemi virâne dil-haste
Külâh eşkeste perçem deste gözler haste leb beste
Gezer mest-i hırâmân ‘âlemi ‘unvâna yandırdı

Eğer ‘arz eylesem hâl-i dilim ol bî-vefâ yâre
Bana müşkildir ol seng-dil tâ eylesün çâre
Ümid etmekden a‘lâ yokdurur dergâh Settâre
Meded Allah’dan olmazsa Kâbil kalmadı çâre
Ol âteşpâresi dünyayı yandan yana yandırdı

*

Hacı Kadir Adındaki Zata:

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Bend-i çeşm-i revgânı kaldı fetihi sadesiz
Göz çerâğı oldu muhtâc köhne zeytun yağına
Mâh-rûlar cilvede dil mübtelâ göz bî-fürûğ
Kıl meded Allah içün pîrim bu gönlüm dağına

*

Kerkük’de Rifâi Dergâhı Hakkında Tarih

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
- . - -   - . - -   - . - -   - . -
Kubbe-i ‘ulyâsını seyr et şerâfet bundadır
Beyt-i ma‘mûr-ı mukaddesdir emânet bundadır
Cilve-gâh-ı eşref-i ervâh ehlullahdır
Zikr-i illallah âyât-ı rahmet bundadır
Heybet-i mescûdı bir Tûr-ı tecelliyâtdır
‘Âşık isen cezbe-i hüsn-i melâhât bundadır
Olmak istersen ‘ubudiyetle makbul-ı ilah
Baş eğüb gel mescide ‘izz ü ‘ibâdet bundadır
Hâk-i pâki mâye-i iksîr-i a‘zamıdır bunun
İlticâ et hâlis evvel kalb-i hikmet bundadır
Halka-i zikrindedir esrâr-ı ‘aşk-ı ma‘rifet

Zevk-i vecd u şevk-i feyz-i himmet bundadır
Naz eder nüh kubbe-i gerdûne fevk-i günbed
Tuğ-ı sancag-ı rifâ‘i şerr‘ ü ref‘et bundadır
‘Ârif-i billah seyyid Bü’l-Hüda dergâhıdır
Merkez-i maksûdudur yahu hidâyet bundadır
Ced-i a‘lâsı Rufâ‘ı Seyyid-i Ahmed’dir ânın
Şahbâz-ı evliyâdandır kerâmet bundadır
Mazhar-ı sırr-tarîkatdır vücûd-ı kâmili
Sâlik-i râh-ı şeri‘âtdır hakikat bundadır
Zevk-i inşâsıyla Kâbil ‘arz eder tarih-i tâm
Bü’l-Hüda dergâhıdır zâhid sa‘âdet bundadır

*

Farsça Şiirinden:

اسیر عشق نوکشتم بشرط قید حیات
مگر بمرك پیایم زیخته تو نجات
بحرمت نبوی ان خدای عزه وجل
ترا وفا بد هدیا مرا توید وفات
اگر تو مؤمن ای بی‌امان بهر خدا
وکر تو کافری کامر براه لات مشات
به تیره روزیم آخر مرا نضر فکن
نماند طاقت تمکین نماند صبر و ثبات
حیات من جان و ممات من نه بمرك نست
نه وصل نست حیاتم زهجر نست ممات
نباله طعن زنی و بکر به خنده کنی
وفا ترحم بدین وفا بصلوات
پیك نگاه ترحم علاج قابل کن
بسوخت در شب هجرت شمع در ظلمت

*

چه خوشست پیش جانان زوفانباز کردن
تو بگریه در تمنا او بعشوه ناز کردن
زخیال آن دو چشمت شب و روز باشعورم
چه کنم به حال مستی نبود نماز کردن
دلم آرزوی دارد بدلالت دو زلفت
بطواف کعبه روز صفر حجاز کردن
تو چنانی در خیالم بخدا نمی توانم
که ترا و خوشتر ازهم امتیاز کردن
تو برین سپید مویی نه حقیقتست قابل
بهوای زلف و پرچم هوس حجاز کردن

*

جز رحمت حق نیست پناهم زاهد
بگذشت زحد جرم و گناهم زاهد
مستلزم رحمتست جرم و گناهم
آزاده منم که روسیاهم زاهد

****

SONUÇ

Tezimizde Avukat Atâ Terzibaşı’nın Kerkük Şairleri adlı külliyat halindeki eserinin birinci cildinin günümüz Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Bu eser 1963 yılında Bağdat şehrinde basılmıştır. Eserde yedi şair bulunmaktadır. Ele aldığımız şairler Kerkük şairleridir. Hepsi Kerkük’te doğup yetişmişler, bir müddet İstanbul’da ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinde kalmışlardır. Bunların hepsi çok başarılı ve tanınmış şairler olmayıp Nevres, Safi, Kabil gibi alanında çok değerli şairler de bulunmaktadır.

Yaptığımız çalışmada metnin günümüz Türkçesine aktarımı yapılmış olup Irak Türkmen edebiyatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bir yandan da Avukat Atâ Terzibaşı’nın Irak Türkmen edebiyatındaki yeri; hayatı sanatı ve eserleri hakkındaki bilgiler çeşitli kaynaklardan araştırılıp anlatılmıştır.

Metnin günümüz Türkçesine aktarımı yapılrken titizlikle çalışılmıştır. Çalışmamızı hazırlarken metnin transkripsiyonu yapılmayıp günümüz Türkçesi imlası esas alınmıştır. Metindeki nazım ve iktibas özelliği taşıyan nesir kısımlarında uzatma işaretlerine titizlikle uyulmuştur. Eserin nazım ve nesir kısımlarındaki Arapça ve Farsça kısımlar orijinal şekliyle bırakılmıştır. Eserde bulunan şiirlerin vezinleri tarafımızca bulunarak ilgili şiirin üst kısmına yazılmıştır.

Çalışmamızda, Kerkük şairlerinin klasik Osmanlı edebiyatından etkilendiğini, eserlerinde divan edebiyatının özelliklerini aynen aksettirdiklerini görmekteyiz. Avukat Atâ Terzibaşı yaptığı bu çalışmayla başlı başına bir klasik olup; Türk edebiyatında çok önemli bir başucu kaynağı olabilecek bir eser ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Devellioğlu, F.: (1997): Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Aydın Kitabevi, 14. Baskı.
- Gibb, E.J.W.: (1999): Osmanlı Şiir Tarihi, Ankara: Akçağ Yayınları, cilt 2.
- Komisyon: (1987): Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat, cilt 6.
- Komisyon: (1997): Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt 6.
- Özkan A.: (2003): Başlangıcından Cumhuriyete Türk Şiiri Antolojisi, İstanbul: Boyut Yayın Grubu, cilt 4.